POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

10

MCMXXXVIII

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Smerdel Ton dr., Helada u suncu i kiši. (Posebni otisak iz »Južnog pregleda«, sv. za maj 1938.). Skoplje, 1938.

Izvještaj o sezoni 1937/38 narodnog kazališta, Osijek 1938.

Kukalj Dragutin, Žrtva sv. mise. Jeronimsko svijetlo, br. 31. Zagreb 1938. Str. 24. Cijena 1 d.

Livadić Branimir, Das Kroatische Drama. Posebni otisak iz »Slavische Rundschau«).

Prelog Milan, Lirika. Zagreb 1938. Str. 48.

Zingarelli Italo, Stara Austrija. Izd. »Binoza-svjetski pisci«. Zagreb 1938. Str. 201. Cijena 60 d. (vez.), 50 d. (broš.). Za pretplatnike 40 d. (vez.), 30 d. (broš.).

Zweig Stefan, Marija Stuart. Izd. »Binoza-svjetski pisci«. Zagreb 1938. Cijena 80 d. (vez.), 70 d. (broš.). Za pretplatnike 40 d. (vez.), 30 d. (broš.).

Aretz Gertrude, Napoleon i grofica Walewska. Preveo D. Biščan. Izd. »Binoza-svjetski pisci«. Zagreb 1938. Str. 178. Cijena 50 d. (vez.), 40 d. (broš.). Za pretplatnike 40 d. (vez.), 30 d. (broš.).

HRVATSKA REVIJA
GODINA XI BROJ 10 MCMXXXVIII

SONETI

RODNOJ KUĆI

Kamena kućo, u domaćoj sjeni
tvojega vrta žagore dječaci,
nepoznati, strani, zacijelo došljaci,
vesela si njima, al žalosna meni.

Rodih se u tebi i proplakah, te ni
ne znadoh gdje me usud dalje baci,
siromaštvo, muka bjehu prvi znaci
zloslutni ko more što se dolje pjeni.

Podalje duga luka zadimljena
i raznobojne lađe nakrcane,
u njih je duša bila zaljubljena.

Nad kućama se diže vitki zvonik,
a po moru kog skrivaju grane
čežnjivo svijetlo baca svjetionik.

SJEĆANJE

Padalo je cvijeće s procvalih jabuka
zelena livada skrivaše pastira,
dijete je s mrežom ganjalo leptira,
a ovce su pasle iza blizih okuka.

Gasilo se sunce. Drago s ljupkih poruka
bilo je nebo, od njegova mira
nježna je duša treptila ko lira
puna nekih blagih i svečanih odzvuka.

Voljena žena bila je daleko.
Najmiliji snovi nicahu u sjeti
i potočić šumski žuboreć je teko

čist, providan bez naslaga mulja
nekud za gorom k nepoznatoj meti.
Očarano uho slušaše slavulja.

SPILJA

Uz bijele hridi gdje se lome vali
ti ležiš, spiljo, skrita i duboka
sjaj puna dana stiže ti sa boka
i u tebi se kao srebro tali.

Bogovi krasno mjesto su ti dali.
U tebi nimfe boraviše. Oka
ne bješe nikad ljepšeg od oka
njihova. Brodari s pučine ih zvali.

Oh kad bih i ja mogo tu da nađem
svijet starih sjena, da lutajuć spoznam
osjećaj sreće kad u tebe sađem,

da otkrijem mjesto gdje borave sanje,
pa na žrtveniku gdje bih to da doznam
da prinesem mlado tek zaklano janje.

SEPTEMBAR

Eno se Jug sa mrtvih polja diže
oblaci vrh gora raspucaše
sjaj mutan dugo sa dna neba slaše
koje je rad njih bilo manje, niže.

Sjever ih goni i čil sve je bliže
praćen s vjetrom kog mu bozi daše,
da osvježi dane što snuždeno sjaše
i razmota lazur koji s njime stiže.

Iza njega je za gorom skrivena
došla i Jesen, pa sad čeka krišom
na svoje dane maglom ovijena.

Al dan je vedar i pun svježeg zraka
Hekata pođe s omarom i kišom,
pa nebo osta čisto, bez oblaka.

OLINKO DELORKO

NASRT LIRIKE

Prije malo vremena izdao je Pododbor Matice Hrvatske u Zagrebu u jedan mah dvanaest knjiga lirike,*) od dvanaestorice pjesnika, koji su se svi, osim jednoga, rodili u ovom vijeku. Manjka ih samo nekolicina starijih, a da bude potpun broj onih, koji se danas javljaju lirskim pjesmama u našoj literaturi. Osim sjajne Krležine knjige »Balade Petrice Kerempuha« ovdje je sabrano gotovo sve najbolje od onoga, što se danas producira. Tako čini ovih dvanaest knjiga, uistinu, krupan isječak iz naše savremene književnosti.

Već je Kombol u svojoj antologiji novije hrvatske lirike utvrdio, da je u razvoju hrvatske lirike nastao najznatniji preokret na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseti vijek. Ipak su se tek pjesnici oko devetstote našli na novim putovima. Od toga doba kreće se na tim valovima lirskoga stvaranja sva naša lirika. Otkad su prestala ograničavanja na dopuštene i nedopuštene teme, danas se više ne da razređivati njezino sadržajno bogatstvo. Pa kad su još prestale i pregrade formalne i nastala sloboda u ritmici i izražaju, kad se je usavršila kultura govora, a razmahale pjesničke sklonosti od suptilnih osjećanja do širina svega ljudskog čuvstvovanja, što ga je, pogotovu, pokretao burni ratni i poratni život — lirika se više ne da nikako obilježiti ničim drugim, nego karakteristikama, koje potječu iz osebitosti pjesnikove ličnosti.

S ovom pretpostavkom iznijet ću na ovom mjestu u nevezanom redoslijedu svoje impresije o svakoj pojedinoj knjizi. Na taj način kanim svratiti pažnju i drugih na užitke, što sam ih našao i sam u ovim prvim djelima naših mladih umjetnika.

Antuna Bonifačića »Pjesme«

Pejzaž njegova rodnoga kraja, stari Punat na Krku, duboko je ukorijenjen u Bonifačićevoj duši. On prožima sve, što on vidi, što čuje, u svakom je osjećaju, u svakom dahu.

More, moje more, ljubljena dušo mračna,
iskrsnuo sam iz tvojih zelenih voda
crn i nasmijan,
i sad sam pijan
i sada sunčano svijetlo kroza me hoda.

Što kaže o »stablu na škveru«, vrijedi i za nj: more piješ s korijenjem. Vrijedi i ono, što kaže o »osamljenom brijestu«: duboko su ti žile i svaku kamen tišti. I sam je toga svijestan:

*) Knjižnica Pododbora Matice Hrvatske: Dragutin Tadijanović, Pepeo srca. Knjiga 1. — Olinko Delorko, Rastužena Euterpa. Knj. 2. — Mate Balota, Dragi kamen. Knj. 3. — Slavko Batušić, 23 pjesme. Knj. 4. — Anton Bonifačić, Pjesme. Knj. 5. — Dobriša Cesarić, Spasena svijetla. Knj. 6. — Vladimir Kovačić, Otrovano proljeće. Knj. 7. — Ivo Kozarčanin, Mrtve oči. Knj. 8. — Vjekoslav Majer, Svirač i svijet. Knj. 9. — Anton Nizeteo, Uspavanka vremenu. Knj. 10. — Luka Perković, Drugovanje s tišinom. Knj. 11. — Vlado Vlaisavljević, Kruha i srca. Knj. 12. — Zagreb, 1938.

I znam, da treba biti školj, greben i rt,
izjeden vjetrom, strašću, solju, vodom,
vezan morem kobi sa svoje duše rodom.

Jer taj »rod svoje duše« on zamišlja nikako drugačije, nego što ga je prikazao u svojoj »Odi djedu«:

Zemlja te je primila kao svoga.
Tvoje ruke su tako dugo zgrtale crljenicu i gomile kamenja,
da si neprimjetno ušao u njih.

Ući u tu rodnu zemlju, zapravo: zemlju i more, tajni je nagon njegova stvaranja, njegovih pjesama o moru i rodnom kraju. Za tu vjernost moru našao je Bonifačić sjajan pjesnički izražaj u pjesmi »Pilot«. U svaki odlučan čas njegova života vidio je, kako je krenula lađa, pa ipak:

ja nijesam lučki stražar
a bilježim odlazak lađa.
I pratim ih po morima kao pilot.

More, naše more, i sve što se kreće oko njega i po njemu, nitko nije tako minuciozno, savršeno u riječi i stvarnosti prikazao kao Bonifačić. Čini se, da njegovu oku nije izmaklo ništa od tog bogatstva i ljepote života. Svaka od njegovih pjesama o moru iznosi po koje opažanje kao otkrivenje iz začaranog svijeta. Jedna pjesma počinje ovako: na plavom dnu ne vidim nego travke; u drugoj ima slika: galebovi prate trokut jedra; u trećoj: more je samo pruga beskrajnih voda; ili: Brod nam je paklina crna, a bijelu pjenu štrca; ili: Drhturimo nad bijelom brazdom mjesečevog broda.

S morem i životom na moru veže Bonifačić i svoje mišljenje o ljudskom životu i daje mu time osobito lijep i impresivan izražaj:

Mi putujemo s kvrgavim veslom u jedno svijetlo sutra.

Ili:

Ribari, bacite mreže u duše pune slatkoga lova.

Ili:

More, moje more, tko se u nama krije
u bjelini ponjava
i smrtnom licu mjesečne noći?

Iz tog je osjećanja nastala i sjajna apoteoza »Dubrovnik« s uvodom: »Ovaj sam grad u sebi gradio« i sa zaključnim verzima:

I naše lađe brode pune stvari.
I na nas pušu stari maestrali,
južine i bura, mi smo svi mornari.

U pjesmi »Loparanski darovi« krije se patriotski uzdah u to čuvstvovanje s morem:

More, glođi, izvajaj nam školje,
stvaraj biser: naše drevne boljke
još su uvijek ispijene školjke,
rađaj dublje, mučnije i bolje.

Već se iz ovih izvadaka razabire, da ima u Bonifačićevim stihovima stvarnost jasne i tvrde obrise, neku gotovo antiknu plastiku. Zbog toga nije slučaj, da Bonifačićeva lirika iznosi doživljaje premetnute u slike, da bi gotove slike uzbudile opet u čitalaca osjećaje, iz kojih su nastale. To je neka vrsta objektivne lirike. Tako je na primjer pjesma »Veliki petak« intonirana stihovima:

U cvatu voćke, nebo, more,
kamenje sivo postala je slika,
pjene i ptice dižu se iz sika,
a vali dugo i mudro govore.

I tako to teče do kraja. Isto je u pjesmi »Tužna Bosna« ili »Opatija«, koju prožima duboki patriotski osjećaj. Ili u sjajnoj pjesmi »Selo«, gdje je život prikazan kao na holandijskoj slici s primjesom modernističkom kao u naših »zemljaša«, gdje se vrzu i djeca i vršalice i ždrijepci i bogalji s nogama kao deblima, dok »gazde ozbiljno mrtvaca na rukama nose«. Takvih pjesama ima razmjerno mnogo, osobito mnogo s dubljom filozofskom sentencom. S time je u vezi i cio niz pjesama, u kojima je lirski »ja« zamijenjen pluralom »mi«. Ima i takvih, gdje početni singular prelazi kasnije u plural, kao u pjesmama: »Kad sunce razbije stakla« ili »Ptičje krilo« i u drugima. Sve je to značajno za Bonifačićevo lirsko stvaranje. Njegova se lirika nesvijesno izdiže za jedan pedalj na više iznad neposrednosti čistog lirizma. Suptilnost lirske sugestije dolazi od ljepote slike, poleta misli, boja i zvuka riječi, ritma i pouzdanog smisla za skladnu formu. U slabim, zasad rijetkim, časovima taj se smisao dotiče opasnih granica virtuoziteta, dok nejasnosti idu u račun Paula Valerya.

Ive Kozarčanina »Mrtve oči«

Lirika Ivana Kozarčanina u knjizi »Mrtve oči« ostavlja iza sebe dojam bolna čuvstvovanja s prirodom, osebitog čuvstva za prirodu, kojim se probijaju kao kroz maglu vidici i pogledi u život čovječji, i svoj i tuđi, žalostan i pun bijede i meditiranja o njoj, o tuđoj i o svojoj. Skokove fantazije nagle i iznenadne, asocijacije apsurdne i psihološki nemotivirane povezuje nastrojenje, zapravo bolno čuvstvo, najjače i najodlučnije u pjesnikovoj duševnoj konstituciji. Ni po čemu drugomu ne bismo mogli slijediti fantazije pjesnikove u stihovima kao u ovim iz pjesme »Žalost u drvoredu«:

Tiho pada prvi snijeg. Boli prva tuga. Bijele ptice
sjede na olucima šuteći. Miris teškog dima i duhana
puni sobu gorčinom. Liježe snježna tišina na ojađeno srce.

Paradoks: rasparčanost usamljenog i samo u sebe zagledanog — dobiva u Kozarčaninovoj lirici neki smisao. Jesenji dani i noći, »kad mračno diše planin-

ska noć«, vazda mutni i kišoviti, kad šiba olovni dažd, i zimski, kad snijeg mete ljudske stope, razbuđuju i oživljavaju njegovu »strepnju od praznine«. Siva jutra i sivi dani, dok teku mutne i žute vode, »kad nema izlaza u sumoru dana«, dani su, kad on najradije sluša i najbolje čuje »zov zemlje«. Opaja se jetkim mirisom venenja i trulenja u gluhoći starih bukava. Mnoge su mu pjesme naprosto uzdah: »Ja sam strašno sam i očajan«.

Prolaze godine, život tužan i siv. Crne, ružne slutnje
kljuju u srcu, koje se zebući steže. Ne mogu nikome
reći. Živeći patimo i pateći živimo. Sivimo.

Razumljivo je zbog toga, da

Nosimo s teškom mukom glave trudne.

Kad je njegovo čuvstvovanje s prirodom najintenzivnije ima u njemu nešto sjevernjačko, neka byronovska romantika bolesnoga srca.

Konačno kulminira ta Kozarčaninova lirika u dvjema velikim pjesmama: u »Poemi o Bogu« i »Pohodu mrtvih«, u simfoničkim kompozicijama kao u nekoj muzici mračnih misli, tjeskobe i strave. Kao u onoj: od drva se ne vidi šuma — i ovdje se od riječi, od »crnine riječi« ne vidi zapravo ni slika ni misao. Preostaje samo melodija, jezovite note, zvukovi riječi bez nužde da posreduju smisao, osjećaji o sebi, riječi, što gledaju u svijet kao »mrtve oči«. Te su pjesme u neku ruku rekapitulacija svega lirskoga u Kozarčaninovoj umjetnosti.

S novim lirskim izrazom Kozarčaninova je lirika povezana možda jedino njegovom vrelom saučesti s patnjama i stradanjem bijednih, čije udese, očito, proživljava i sam.

Olinka Delorka »Rastužena Euterpa«

Za liriku Olinka Delorka najznačajnija je njezina srodnost s muzikom. Ne samo po melodijskim elementima njezinih stihova, nego i po njezinoj slobodi i neovisnosti od sadržaja. Ona se čini kao da bi mogla postojati bez svakog sadržaja. Nastajući ona prima od sadržaja osjećaj jedne intenzivne boje, a onda kao da slobodno lebdi u zraku nošena svojim ritmom i zasićena do kraja samo svojom ljepotom.

U pjesmi »Narcis« dao je Delorko spontani izraz ovom značajnom intimnom odnosu svome prema poeziji:

Ja nemam kome da pjevam. Najljepše pjesme pjevaju meni.

U takvim dispozicijama pjesniku se nameće teže od svega čuvstvo njegove osamljenosti i samoće. Srce mu pati od samoće. On ostaje napokon vazda sam sa sobom i zalud — kao Narcis — zamućuje prstima vodu, kad njeni sve novi i novi krugovi (»krugovi bola« zove ih pjesnik) ponovo izbacuju preda nj samo sliku njegova lica, čija ga ljepota kameni i zarobljuje zauvijek.

U dodiru sa svijetom Delorko mu postaje ogorčeni sudija. Pjesma »Čemer doba« teška je osuda pjesnikove okoline, kojom je vezan sa svijetom:

O podlosti doba. Bešćutnosti dana.

— — — — — — — — — —

Osjećaj dobra baca se u bezdan.
Svijetla se pravda sa nasiljem druži.
Ne pozna više čovjek draž poštenja,
lopov pravednika u okove meće.

— — — — — — — — — —

Jao sramoto čovjeka i doba,
U nasilje si prometnulo ljubav.

Razumljivo je, da je Delorku kraj njegova duboko razvijena osjećaja za formu, a iz njegove osebite distance prema stvarnosti savršeno uspjelo nekoliko pjesama lirski manje subjektivnih, kakve su: »Balada«, »Magdalena« i »Petrarca«, koje se takmiče s najboljim, što je stvorila naša umjetna lirika. Ovdje preobrazuje snažni osjećaj za formu daleku i prozračnu stvarnost fantazije u savršeno skladnu ljepotu.

Slavka Batušića »23 pjesme«

Batušićeva je zbirka samo isječak iz njegova književnog djela, koje čine i novele i romani i drame i putopisi. Verzificirana lirika tu je malen dio njegove lirike, koje ima u obilju po svim njegovim djelima. Zato nije njegova napomena: »Ovim sam pjesmama likvidirao — formalno i sadržajno — jedno nestalo poglavlje svoje mladosti« — nečedna čednost, nego upozorenje na nepretencioznost, kojom su namijenjene čitatelju. Zapravo se ta zbirka doima feljtonistički. U njoj prevladava intelekat. Ne tako da bi nedostajalo sentimenta. Naprotiv, iza svega se osjeća kao posljednji motiv toplo čuvstvo, ali Batušić radije to čuvstvo zakrinkava dosjetljivošću, duhovitošću, zvučnim stihom ili egzotičnim slikama i vizijama, nego da bi mu se odao bez posredovanja duha. Jednu stranu toga intimnoga procesa svoga lirskoga stvaranja odaje Batušićev stih: »I zato se tako djetinjski smijem životu«. Tko se životu smije, ne prolazi bešćutan mimo njega; tko mu se djetinjski smije, prima ga s punom radošću prvih svježih, nepomućenih impresija.

Širok prostor zapremaju u toj Batušićevoj lirici mladosti čežnje, »prekomorske čežnje« — kako ih on zove. One su najradije usmjerene na istok. »Pjesma caru japanskom« dočarava mu viziju istoka, zbog te vizije on se osjeća robom i podanikom carevim. Čaj i fini bijeli porcelan sa slikama malih Kineza iskrsavaju pred njegovim očima puste parkove Pekinga. Skladište prekomorske robe pogotovu budi te »prekomorske čežnje«. Ti ga »presvijetli nagoni daljine« gone u Legion étrangère, u vjetrove pustinjske i u avantire, u kojima će đavo roditi zmiju. Pismo gospodinu Tamatanga prenosi ga na Rurutu, koralni otok Polinezije. Nikad on ne prestaje čekati na četiri lađe, što će mu donijeti s Itake vino, iz Šangaja čaj i opij, sa sjevera led i smirenje, a s Nila zapis Gospodina Smrti Totha. Sanje te učinile su pjesnika nespokojnim vječnim putnikom. Pjesma »Vožnja« prikazuje te »silne strasti«, kad gvozdena kliješta probuše kartu, to putovanje s taj-

nim sanjama u beskrajnoj vožnji bez cilja i sna, da bi prkosio »dosadnom krugu dana«.

Batušićeva lirika nije originalna zbog njezine egzotike, u modernoj lirici ima toga na pretek, ona je nova u nas po smjelosti i elanu, kojim današnja mladost zahvaća u novi poratni život i uzima svijesno, što je donio najbolje i najljepše. To izriče na neki način i posljednja pjesma u knjizi »Mi«. Pjesnik se odriče nekadašnjeg stava liričara-samotnika, koji obračunava sa sobom i svijetom zbog sebe i za sebe, on se obraća istupajući iz »dosadnoga kruga dana« drugovima i doziva im u pamet:

Drugovi, — —
— — — — — — —
Pjesme su naše jednadžbe bez rješenja
Noći + jutra + dani
u neizmjernosti.

Da Batušićeve pjesme ne dokazuju protivno, bile bi njegove »jednadžbe bez rješenja« cinizam. Nešto gorčine toga cinizma osulo se knjigom kao u poanti pjesme »Tri stvari u jedan dan«:

Nije dobro da tako izvjesno znam,
Što se sve zbiva u prazan jedan dan.

Ili u uvodnoj »Pjesmi stihova mojih«:

Stihovi su moji ispružili ruke
Drhtave nemoćne svoje ruke
Za nečim čeg ovdje nema
Za nečim čeg nigdje nema
Za nečim što je ludi san.
I to je tihih stihova mojih tema.

Ipak se u drugim čuvstvenim i toplim pjesmama, kao u izvrsnoj idili našega sela »Trim pjesmama o mome Zagorcu«, ili u »Zelenom Prilazu u proljeće«, gdje ima stih: »Ali ja sam tiho, tiho sretan što živim«, neobuzdano objavljuje život, kako ga proživljava samo mladost. Zbog toga je razumljivo, da Batušić tu poeziju likvidira osjećajući ispravno, da je taj zvučni glas mladosti njezina najoriginalnija osebina.

Antona Nizetea »Uspavanka vremenu«

Iz Nizeteovih stihova govori osebita pjesnička individualnost. Prvi odjeljak njegove zbirke »Rastanak s danom« intonira pjesma »Nestanak«, u čiju se je suptilnost neobično naporno prenijeti. Kao prvi dojam knjige ona smućuje čitaoca odmah na početku prenaprezanjem njegove fantazije. Nije se lako uživjeti u »dan neznanik«, kad je pjesnika nestalo, ni »u žalostivno krilo uspomene«, u koje je »ubit« taj dan. Još je mučnije provesti se s dušom pjesnikovom, koja bi htjela nošena nemirima — crnim vjetrovima — stići u daljine vremena, do mrtvih obala,

gdje leže sanje, do bezdanih ponora, u koje padaju riječi, što ih pronalazi u mučnome muku noćna mašta.

Likovi, »suvišni likovi u magli«, koje dočaravaju pred nas fantasmagorije Nizeteove, naročiti su stvorovi njegovi lirike. Takav jedan lik, »crnji od tmine u mračnom drvoredu«, »pokrov« pjesnikova »bića, života i njegovih uzvića« oblik je njegove Smrti u njemu. Pjesmi, koja to kazuje, natpis je »Jesen oduvijek«. Pa ipak se iz tih maglovitih lirskih snatrenja diže plastično do tragičnog zanosa drugi Nizeteov lik, lik tuge molioca i tražioca riječi božje. Njegov je udes beznadan, jer neće nikad ni od koga doznati, tko je pogasio zlatne svijeće i uzalud će tragati za njim u tminama i u morskim dubinama mučen bolima grješne žeđe svojih očiju. (»Tražnja«.)

Takvi su sablasni tvorovi i Nizeteovi pejzaži. Takav je pejzaž u »Rastanku s danom«, žuđen i neviđen sumrak, iza kojeg nema sutra ni sjećanja dana i noći. Na grani ovoga sumraka pjeva kos, on jedva kljunom granu kljuca. Vizija nastala od kucanja pjesnikova srca.

Iz takvog se pejzaža, kraj zatvorenih očiju, javlja lik njegove ljubavi, prilika niknula noću iz mora, a sad počiva njezina slika duboko zakopana u njemu. (»Ljubav«.) I »svečanost tjelesa«, kad su se tijela kao usijano klupko dotakla u travi, prati po groblju ples izbezumljenih mrtvaca. I drugi njegov ljubavni domjenak odigrava se u noći i mjesečini, kad procvjetava stoljetni alojin cvijet. (»Kasna strast«.) Njegovu uspavanku prede »mlaz glazbe s ona svijeta«, zvuci, kojih više nikad neće sresti, koji su se skamenili u bezsuznom plaču za nestalom dragom. (»Zvuk«.) U zelenoj dubravi, gdje miruje zeleno more, u »Tajan čas«, miluje rub Gospodaričina plašta mokre trave.

Ako se Nizeteo u prvim dvjema odlomcima svoje knjige prikazuje srodnikom engleskih prerafaelita, u trećem, u »Smrti Sirene«, postaje njegova poezija romanski plastična i probija se iz elegičnih raspoloženja (»Trg«, »Česma«, »Moje rijeke«, »Prva nostalgija«, »Na povratku«) do svijesnog traženja novoga i krepkog, oštro lično obojenog izražaja. Iako mu se Bog javlja u pučinskoj tišini, u rāci, on mu sluša vječnost u pijanstvu sunca i čuje Mu korake u šumu vala. U krasnoj pjesmi »Molitva s hridi« evokacija Boga najsnažnija je u času, kad je pjesnik više nego ikad sam i Njegov. Lik Cristobala, »najvećeg sanjara«, postaje na putu do ostvarenja mučnih sanja simbolom i predvodnikom, za koga je sve ljudsko sitno, kad traži novo.

Nizeteove su pjesme bez rima. Nesputano i nevezano pjesnikova se ličnost izdiže iz ove lirike, pune dobrih obećanja za budućnost.

Vlade Vlaisavljevića »Kruha i srca«

Vlade Vlaisavljevića knjiga »Kruha i srca« izbor je iz njegova dosadašnjeg pjesničkog rada. Upravo zbog toga ona bi trebala da jasnije ukazuje put do pjesnikove individualnosti. Jer taj put nije lako pronaći. Možda je najbolji putokaz njegov, što ga daje natpis knjige: »Kruha i srca«. Čitav niz pjesama, a moglo bi se reći i najvredniji, prati s mnogo srca borbe seljaka za kruh, njegov život usko

povezan s radom, s tegobama i radostima seoskoga života. Gdje toga u Vlaisavljevićevim pjesmama nema, otvara se njegovo srce opet samo onom najbližem i najintimnijem oko čovjeka, mimo svega, što stoji izvan tih granica. Za to su njemu »drage tišine« (kako je natpis jednom odjeljku) i »putovi samoće« (kako zove drugi) i »cvijeće malih prozora« (kako je ime trećemu). Zbog toga mu izvrsno uspijeva pjesma »Otac« i »Moja mati«, a u »Cesti« ispovijeda Vlaisavljević i izrijekom, što mu je najdraže:

Otići sam u ljetni dan
Sa štapom po prašnoj cesti
Daleko u polja gdje dozrijeva lan,
I nikog, nikog ne sresti.

Zaboraviti grad i »slušati dragu priču duša«.

Kad govori samo o sebi nije ni iz daleka toliko neposredan. Njegovo je srce stvoreno za druge: »Čovjeka čovjeku duh ljubavi pokreće«. U najsubjektivnijim pjesmama, gomila slike i metafore u pravi lirski barok. Uopće je gomilanje slika. koje katkad nisu ni ispravne, Vlaisavljevićeva loša manija.

Vlaisavljevićeve pjesme o selu i seljacima pravi su kanconijer našeg najbližeg seoskog života. Suštinu im uistinu kazuje antiteza: kruh i srce. One su pune stvarnosti prikazujući mučnu borbu za život i nečujno stradanje srca. Kako je to Vlaisavljević osjetio, vidi se evo odmah iz njegovih stihova u pjesmi »Seljaci i proljeće«:

Njima nije proljeće svirač-mjesečar,
Koji danju cvijeće, noću zvijezde mazi.
Njima je proljeće strogi gospodar,
Koji na njihove ruke pazi.

Izvrstan je prikaz toga mikrokozma »Iseljenikovo pismo«:

Sad sam daleko.
Miri li, miri livada široka?
U odgovoru mi cvijetak pošalji, seko.
O, kako je zbog vas žalba duboka.

Iz te jednostavnosti shvaćanja seoskoga života potekle su pregnantne karakteristike ljudi (»Pudar«, »Kao obično«, »Iseljenikovo pismo«, »Predvečerje u Tounju«, ili »Balada o Tounjčici«) i izvrsni prikazi idila seoskoga života u pjesmama: »Nedjelja u selu«, »Večernji razgovori«, »Rano proljeće« i »Kolibe«. U ovoj posljednjoj pjesmi dao je majstorski prikaz seoske svakidašnjice, kad ide u pohode u seosku kuću. U jednom jedincatom stihu — u posljednjem — sjajno je karakterizirao seosko gostoprimstvo:

Pita susjed: kad ću opet doć.

Bliskost selu i seoskom životu ispunila je Vlaisavljevićevu liriku umilnim seoskim pejzažima. Tek jedna pjesma, »Jutro u provinciji«, jednako je značajan crtež malogradskog okoliša i života.

Vjekoslava Majera »Svirač i svijet«

Vjekoslav Majer reprezentira se svojom zbirkom »Svirač i svijet«, koja nije jedina njegova zbirka, kao najprijemljiviji i najpodatniji lirski temperamenat, kao najpoletniji maštalac među mladim hrvatskim liričarima. Ne samo lična nastrojenja, nego i sav široki svijet daju bogatu građu njegovoj lirici, u svaku mrtvu stvar prodire strujanje njegove osjećajnosti i njegov nemirni duh.

Ure, kreveti i peći.
Stolci, lampa, sag i stol.
Sve to živi i bez riječi
Daje radost, daje bol.

Ono, što veli o »sviraču i svijetu« na početku knjige, ispunjava se u njoj, uistinu, do kraja: on doista svira »sebe, svod i svijet«. Slušati muziku svake stvari, iz toga prisluškivanja kao da je nastala njegova pjesma. Stih iz »pjesme pjesnika« opjevat bih htio sve, u njegovim je ustima iskren i otkriva odlučnu značajku njegovog lirskog sveobuhvatnog zanosa.

Pred ovom širokom naravi cio je svijet otvorena knjiga. Njegova lirika odaje način, kako je čita. Ona i nas povlači u te intimne odnose.

Značajno je za Majerovu umjetnost, da mu je knjiga krcata neke vrste pjesničkoga iverja. Nekoliko kratkih stihova, koji se sami sobom vežu u rime, tu su gotove minijatire, pune sadržaja, čuvstva i ideja. Pravo je čudo, kolikom se smjelošću izdižu ovakovi stihovi nad banalnost, koja ih inače u toj kratkoći redovno prati.

Majerova nagnuća priklanjaju se nekim naročitim emocijama, s kojima se susrećemo i u njegovoj prozi. Pjesmama: »Sadreni sveci«, »Stara kuharica nedjeljom u crkvi«, »Groblje«, »Mrtvi vojnici u jesen« daju sadržaj misli o vjeri i smrti. Među ove spada možda i sjajna pjesma: »Na grobu Matoša«, koja kulminira u stihovima:

Čuva pjesma, urna krasna
Suze tvoga plača.

Cio niz pjesama sa sjećanjem na Matoša evocira lokalni kolorit Zagreba. Savršena je iz tog kruga pjesma »Stara zagrebačka kina«. Na život zagrebačke periferije gleda Majer sa socijalističkom preokupacijom kao u pjesmi »Siromah se sa ženom sprema na šetnju« ili »Cvijeće na prozorima siromaha«. Odvajaju se od ovih pjesme »velegradske« s jačim socijalističkim akcentima. Vrhunac je te lirike potresno »Pismo rudara iz tuđine svojoj ženi«. Svojih naročitih simpatija za ekscentričnost i bizarnost ne može Majer nikako ušutkati. Ovamo ulaze počevši od izvrsne »Cirkus na periferiji« pjesme kao »Bar velegrada po danu«, »Vrtuljak u ljetnoj noći« i »Girlsi plešu«. S ovim su pjesmama u srodstvu izvrsni crteži kao »Tvornički dimnjak«, »Škola za praznika«, »Suncokret u mračnom dvorištu« i »Nedjeljno popodne«.

Posljednja pjesma u zbirci prava je pjesnička ispovijest Majerova u visoko poetskom stilu. S malo snažnih poteza tu je zahvaćen krajobraz:

Ja sam jablan visok, vitak,
Zvijezda zapne o moj vrh.

Pregnantno u istom stilu izvija se onda i najsočnija i najdublja misao Majerova:

Zemljo, ja sam jarbol tvoj.
Tmurno tvoja lađa škripi.
Plove magle. Kiša sipi.
Glasno tješi moj te poj:
Podigni se, zemljo tužna!
Ti si suncu hvalu dužna!

Mate Balote »Dragi kamen«

Knjiga Mate Balote »Dragi kamen« pravi je kancionar siromaštva i siromaka. Pjesnik Istranin, iz Rakelja u jugoistočnoj Istri, kroz svojih četrdeset godina proživio je kao istarski bjegunac vrlo buran život. S četiri razreda gimnazije postaje radnik i ribar. Evakuiran iz puljskoga kotara, dolazi u Moravsku, postaje ondje željeznički radnik, a onda opet gimnazijalac. Zajedno s ocem ratuje na talijanskoj fronti, a god. 1919. upisuje se kao filozof na zagrebačkoj univerzi. Nastavlja studije u Frankfurtu na Majni i u Berlinu. Uzdržava se sam kao novinar i radnik. Poslije mnogih služba i ponovnih studija u Francuskoj, Engleskoj i Italiji prima konačno docenturu na sveučilištu u Subotici. Uza sve mijene mjesta nikako se nije mijenjala njegova sredina: uzrastao među bijednima vazda je dijelio i kasnije njihovu sudbinu. Njegove pjesme otkrivaju vrelo, odakle je crpao snagu, odvažnost i ustrajnost u svojoj borbi sa životom. Kad kaže za svoju majku:

Moja mati je bila velika sirota,
tuju je zemlju kopala, tuje pode je prala...

a za oca:

Vajk je u delu: po suncu, po vitru, po daždu i zimi,
po danu i noći.
To je očov život, i nikad neće drugače živiti moći...

onda znamo, koji su mu bili ugledi, osim onih bezbrojnih drugih, o kojima pričaju njegove pjesme. Zbog toga je duboko iskreno što veli o sebi:

— — ja sam siromaški sin,
srce je moje samo siromaštvom bogato,
ko zazvoni u njemu, to je siromaško klato.
Od jutra do mraka, prez laži i straha
duša mi piva pismu siromaha.

Sve su njegove djetinje uspomene, njegova mladost, njegovi krajobrazi, ljubav prema roditeljima i suseljanima, prema svojoj rodnoj zemlji — jedna pjesma siromaha, jer njegovo srce »samo siromaštvom bogato«, vazda kad ga dirneš ni

ne može da odzvanja drugim i drugojačijim zvukom. Čitajući te pjesme čini nam se, da je samo meki i umilni dijalekat mogao uščuvati intimnost te poezije, pjesnikovu sraslost s krajem i s ljudima i s njihovim udesima. Dijalekat posreduje njihovu vanrednu sugestivnost i podržava do kraja jedinstvo i snagu pjesnikovog umjetničkog izražaja.

Pejzaž primorski: ljepota mora i pustoš kraja sežu do srži njegova bića i duhovnog i fizičkog. Kad posebnu pjesmu posvećuje »Šparogama«, sirotinjskoj hrani njegovih bijednika, koje su ga pri sabiranju svega izbole, on to kazuje sam ovako:

Ma svaki put ča se od krvi koža zacrleni,
kroz tilo prolazi milinja.
I sve ča mi ruke postaju črnje i težlje,
ja više znam da sam bliže materi
i bliže zemlji.

I narodni blagdani, te najsvjetljije uspomene djetinjstva, kad ih obnavlja, vraćaju se u sjećanje s posvećenjem patništva:

muka Velikoga petka je naša svagdašnja muka,
za to je pivaju složno glasi našega puka...

Ili:

Bog se je zmaka iz crkve i poša je mež težake,
da š njima propet bude kod nove prilike svake.

Pogotovu čuju se ti prigušeni uzdasi bijede, kad pjesnik opisuje mučne poslove svoga naroda, opasnosti njegovog mornarskog i ribarskog života ili patnje kod obrađivanja zemlje:

Pucaju križa, krv šumi u glavi, ma vrat se svejeno ne diže.
Svit kopača je pedalj zemlje, do kuda matika njin siže.

Uza sav taj pritisak bijede, pjesniku ne izmiču ni radosti toga života. Uznosit osjećaj ljepote mora, iako nijem i bezglasan u srcima, vrši u ljudima magičnu moć: prikiva ih za uvijek uz more i rodni kraj.

Sve jedno nan je drag ti oštar kamik svaki,
i skasi i pećine i doci i doline,
sve muke i sve patnje i sunca zraki jaki,
a uko svega more, ko gledaš od miline.

Samo taj i takav život učinio je ljude, kakovi jesu. »Trdi, koščati i teški su svi od driva, japna i stine«, lica su im sva suha i crljena, »oštra su i trda«. U tom životu rodili su se ljudi, kakva je bila pjesnikova majka, koja je živila i dane i noći u strahu i skrbi za druge, ili njegov otac ili oni drugi, čije je portrete kao od kamena izvajao u svojim pjesmama. Tu je dobri i pravični Šime, tu je Sipe, koji se je kao volar, rudar i mornar tuko za slobodu, da bude na svojem gospodar i da očuva grudu svoje zemlje; tu Foška, čija usta »vajk bižе na smih«, a oči svitle »kakono nebo u maju i kako zvizde sjaju«, a ipak joj cio život protekao

samo u mučnom radu i pregaranju. Ili stari Malinarić, čija smrt izmamljuje pjesniku refleksije o smrti njegovih ljudi:

I kad gledaš tako smrt na suncu, mež polji i stabli, uzgor mora,
ona ni zla, ni grda. Kako da pade grana od bora,
i riba okrene trbuh gori.
Čovika samo malo njegova briga mori.

Ili Joža Roža, profesor, koji je vazda gledao na grad »kako nevirni Toma« i stavljao svu nadu samo u selo i seljaka, jer »grajanske ruke su male, grajane žulji pale«. Ili Tone Romac ili napokon Ive Sveti, kojemu je umrla jedinica u dvadesetoj godini, kad joj je u svojoj bijedi načinio lijes od dasaka svoga staroga poda, ostala je na podu velika crna škulja, »da svakoga dana po koji put starega oca domišlja: na siromaštvo i smrt«.

Dragutina Tadijanovića »Pepeo srca«

Najprivlačljivije je u svakoj umjetnosti otkrivenje novoga svijeta, svijeta, što ga je stvorila umjetnikova ličnost. To je za nas nešto novo, neviđeno i neslućeno. Svejedno da li je to kao u velikih dramatičara svijet golemih dimenzija, koje zapanjuju naše normalno čuvstvovanje izražajima uzvišenog bola ili ekstatične sreće, ili su to svjetovi kao u liričara, svjetovi suptilnih osjećanja, tihih zanosa i skromne sreće. Glavno je da smo takav novi svijet otkrili i da ga proživljavamo kao nešto svoje u dubinama naše čovječnosti.

Te misli naročito pobuđuje lirika Tadijanovićeva. Sav je zanos, kojim nas se ona doima, u takvoj radosti otkrivanja jednog, gotovo neslućenog, ma da ipak nama blizog svijeta, koji je izašao pred nas u tolikoj plastici svega mrtvog i živog, da ga osjećamo kao potpunu stvarnost. To je vanredan uspjeh Tadijanovićeve poezije, ma da je to zapravo poezija najobičnijih dana, dana na selu, kojih nije jedan ni po čemu drugojačiji od drugih, nego su naprosto po svojoj tipičnosti savršen izraz seoskoga života i svijeta. Tadijanović zapaža, bilježi i reda minuciozno sitnice zbivanja i stvari, po mogućnosti bez pjesničkog ukrasa, dapače i bez rima, evocirajući tako slike, koje djeluju jedino svojom neposrednošću.

Da prikažem taj Tadijanovićev stil, spomenut ću samo jedan značajan primjer, pjesmu »Jutro« (posvećenu bratu Đuri):

topoću konji s potkovama u štali
hrapavo ržu
lajanje pseće utihnulo
sunce je zlatnim resama obrubljeno
djeca svijaju grane kljukom lješnjake beru
šareno tele bleči
kokot s nagnutog plota krilima lupa
zarđan lemeš čeka ruke orača
zaludnik na sjeniku ležim
kroz pukotine crepovlja vidi se ljeveno nebo

nad kućom nad usjevima
kuknjava
dvorištem ide bolesni brat i kašlje

Još je bolji drugi primjer, poznata pjesma »Soba u prvi sumrak«.

Tadijanović ni u čemu ne uljepšava ni ne idealizira seoski život, ali njegova ljubav za taj život i njegova sraslost s tim životom preobraća njegov prikaz u čisti čuvstveni doživljaj, upravo u sitničavosti dolazi njegova ljubav za selo na poseban način do izražaja i ne da se pritajiti. I njegove pjesme o gradu potiče isto čuvstvovanje. Antiteza selo i grad njihov je osnovni motiv. Opisujući svoja stradanja u gradu u pjesmi »Daleko su od mene oranice«, najgorči mu je uzdah:

O mila majko moja!
O mila dušo moja!
— — — — — —
Al sin tvoj živi u gradu od tuđe milosti...
— — — — — — — — — —
Daleko su od njega očeve oranice,
Daleko su oranice. — Nikad ih ne ću plužiti, nikad plužiti.

Od tih raspoloženja u Tadijanovića slika je grada crna i beznadna:

On mrvi krhka srca za stolom gostionice,
On gnjete i lomi kosti gvozdenom šakom tvornice.

Vladimira Kovačića »Otrovano proljeće«

Selo i provincija daju i lirici Vladimira Kovačića, sabranoj u zbirci »Otrovano proljeće«, najvredniji sadržaj. Inače se njegov izražaj još ne probija dosta ličnim akcentima iz tradicionalnih konvencionalnosti stila i teško se izdvajaju iskrena osjećanja iz ljusaka glatke njegove fraze. Njegova su naprezanja, da bude originalan, više na štetu nego na korist njegovu uspjehu. S tim ambicijama dolazi na stramputice, kakve su sadržane u stihovima: (svojim pjevom svećenik je) »na lišću srca suze zanjiho«, ili: »ptice mojih suza«, ili: »Tvoje su oči crne višnje na srebrnom pladnju«, ili: »Pred Boga klekne naših duša san na molitava bijele jastuke«. Kad mu je izraz iskreniji, uspijevaju mu i bolje uporedbe, tako na kraju prikaza mučne provincijske zaturenosti u stihu:

»Ko kandilo, dragi, sutonja pjesma paluca.«

Dobriše Cesarića »Spasena svijetla«

Cesarićeva zbirka, sa značajnim natpisom »Spasena svijetla«, ima kao izbor, i to autorov izbor, iz svega dosadanjeg pjesničkog rada dublje značenje za shvaćanje ličnosti pjesnikove. Natpisi odjeljaka u njegovoj zbirci točno određuju tri etape, kojima je prolazilo njegovo gledanje na život i svijet: »vidici srca«, »grad pod oblacima« i konačno »obasjani trenuci«. Njegov literarni renome podržavale su doslije pjesme sa izrazito socijalnom notom. U uporedbi s Majerom, u koga je

socijalna nota fundirana više širinom gledanja na svijet, u Cesarića ona ima duboku podlogu u čitavoj njegovoj ličnosti. U pjesmi »Pređi« on tumači svoju ljubav za slobodu kao krvno nasljeđe pradjeda dezertera. Od njega mu je ostala najveća slast: »rastrgati rudo«, isto kao što je postao »u beskrajnom nizu« srcâ lutalaca po tom svijetu, bekrijâ i lolâ — gamadi svoje krvi — na kraju »iskusni robijaš«. Taj lanac povezanosti s »neznanom, dalekom braćom«, kojoj on šalje svoj bolni krik, da bi srodna srca prenuo, duboko se iskreno osjeća u Cesarićevim pjesmama, kadgod se svraćaju bijednicima i patnicima oko njega. Zbog toga će i nakon ove zbirke ostati Cesarić prije svega pisac sa socijalnom notom i takve poezije, koja je uistinu u njemu našla iskrenog i najpjesničkijeg reprezentanta u novijoj hrvatskoj poeziji. Sve pjesme iz odjeljka »Grad pod oblacima« mnogo su u nas poznate. Pjesma »Predgrađe« ne doima se ničim snažnije, nego jednostavnošću izražaja, kojim se tu iznose sitne stvari malih ljudi i njihove okoline, a koje ipak tvore sav njihov život:

Tu se na oknima vječito zrače
uboge crvene perine,
a ljudi kroz poniženja idu,
Dok ih se u grob ne rine...

U tom tonu teče pjesma, završujući konačno bez mudrovanja, bez smišljene poante:

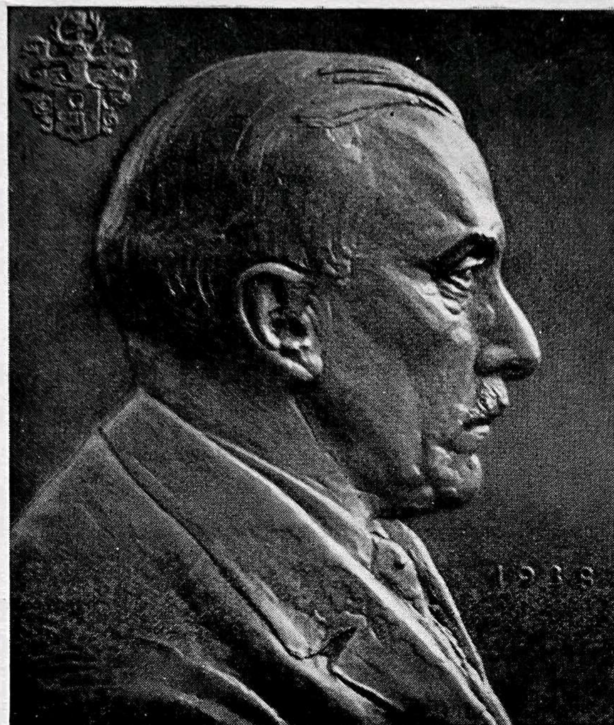
Pa ako te amo dovela šetnja
U jedan sunčani dan
Sa smiješkom na licu i svijetlom u duši
Bez njih ćeš otići van,
I zaman ćeš htjeti obnoviti radost —
Uzaman.

Tako se i u drugoj pjesmi Cesarićevoj, koja prikazuje grozotu mrtvačnice, u »Mrtvačnici najbjednijih«, nijednim jačim akcentom ne povisuje ton u zaključnoj strofi, pa ipak joj dojam postaje sve tjeskobniji:

U bijelo okrečenoj sobi
Stoje dva duga drvena stola.
Svakoga dana nove im goste
Dovezu mrtvačka kola.

U Cesarićevu pjesničkom izrazu ima nešto lijepo i on je posve individualan. Sjeća na Kranjčevića. Cesarićeve satire spadaju među najbolje, što imamo u toj vrsti lirike. »Pjesma gorka« i »Pjesma o kurtizani«, jedna i druga s ironičkom poantom, izvrsne su satire.

U Cesarićevoj poeziji nadomještava refleksiju dubina osjećanja. I najništetniji sadržaj postaje u toj poeziji čuvstveni doživljaj. Na toj njegovoj stvaralačkoj snazi ima udio svaka njegova pjesma. U pjesmi »Bijeg«, koja ima novelistički sadržaj, intenzivna čuvstvenost pjesnikova nadomještava epsku širinu. U crtežima

Ivo Kerdić
Plaketa i medalje

Ivo Kerdić
Medalje

kakav je pjesma »Slavonija« ona unosi u krajobraz val života, koji se doima sugestivnije nego svaki opis. U pjesmi Matošu, »Trubač sa Seine«, obuhvaća Cesarićevo čuvstvo lik, život, sudbinu i djelo Matoševo tako usko i toplo, da nam se čini, da smo čitajući osjetili opet ono, što je bilo najvrednije u Matoša.

Luke Perkovića »Drugovanje s tišinom«

Opseg i granice lirike u Perkovića krupnije su obilježeni, nego u lirike njegovih pjesnika vršnjaka. On je uopće ličnost tvrđe građe. Lika mu je rodni kraj. Ma da mu je čuvstvo i blago i toplo, nešto se je od te topline izgubilo, dok mu je tražio izražaj, koji odgovara njegovu biću i naravi. Kad ga je našao, ništa nije zaostalo u magli. Naprotiv, njegovo se čuvstvovanje afirmira jasno, gotovo aforistički. Takva je pjesnička ćud bio i Kranjčević, s čijom je poezijom uopće Perkovićeva lirika u intimnim vezama. U »Drugovanju s tišinom« — kako glasi natpis njegove zbirke — počinje i ona, a kulminira kao u Kranjčevića na svijetlu dana i jetkoj satiri. U nju je konačno ušao Perković vas. Ovdje je njegova lirika snažan odraz sadašnjice, naših dana, naših muka i naše nevolje. Na svom putu ona je postala naročito socijalna i vanredna dobit naše nove patriotske lirike.

Zemljo moja, moja ljubavi stara!
na te pljuju, meni u lice pada
pravdi se žalimo, al stan joj nepoznat
zar vječno bit će hulja koji za nju strada?
Ja čujem: u mraku brus se vrti
to se naše sjekire bruse
ej' drveni stoče poda mnom oživi!
Kad drugi zajašu konje, da ne budeš kljuse.

Neka suzdržljivost i filozofska staloženost suspreže u Perkovića neobuzdane pobune mladosti i temperamenta. Odmah u uvodnoj pjesmi »Život i dani« prikazavši kao čaše pune i prazne dane našega života, on svjetuje:

ti mudar budi, nijednom ne sudi,
isprati svakog s užitkom do njegova kraja.

On zna, da do luke spasa »još su dugi puti«, i da treba kretati naprijed. Njemu su blizi svi moreplovci brodolomci i otkrivači neznanih zemalja, njihov »put u neznano« njemu je draži od »starog traga«. On pozdravlja kažnjenike i urotnike i žali, što im ne može biti drug i prijatelj. On mrzi zakona stalnost i red i broj i trokut i redoslijed, volju koja se tuđoj klanja, i srce, koje ne zna da sanja. Ipak on nesretniku, koji prosi samo mrvu sreće, dovikuje: miruj! sve će dobro biti.

Uza sav duboko uvriježeni altruistički socijalni osjećaj, Perković se ne gradi asketom, nego ispovijeda čovječji iskreno svoju ličnu radost života:

O plodovi života, tko vas ne pozna
Kako spokojno živi i blaženo mre.

Dok bolesnika život grize, on ga i kori:

Zašto me nisi uživao više?

Kad mu se javi misao o smrti, on se hvata svega, što je zemaljsko, i odan je sluga svome mesu. No protivi se naravi Perkovićevoj, da bi dopustio, da taj hedonizam do kraja ovlada njime, on mu daje bolji smisao:

Srce razgaliti
pa ga zapaliti
svijetlom se stvoriti
ljudima goriti.

I onda, kad se je nagnuo nad lice usnule drage, on još rezonira:

Poznam ja dobro varke te tišine
— — — — — — — — — —
znane su meni pogibli te dubine
što se pokrila tamom sklopljenog oka.

Nije bez značenja, kad Perković svoje najsubjektivnije pjesme stavlja pod natpis »Za slobodu duha«, a druge, u opreci, meće pod natpis »Za koru kruha«. Vidici u daljinu i nedogled zatvaraju se sami od sebe, jer njemu je »ljepša java nego san«, a »mi nismo sami ovdje u podrumu ovom«. Njegove oči zastaju na onom, što je blizu, na dohvatu: na ljudima i njihovoj borbi za koricu kruha. Iz ovoga vidokruga dolaze Perkoviću inspiracije, njegovu stvaranju najbolji poticaji —

Bez tijela ostah —
iz nova rastem u bezbroj oblika...

Već u prvom odjeljku nagovještaju pjesme: »Mati« i »Matoš« tu novu liriku. Lik matere, izgrađen od surove građe svakidašnjice, ima nesumnjivih poteza u monumentalnost.

Cio niz pjesama sa značajnim natpisima kao »Jutro toploga kruha«, »Otac«, »1936«, »Tkalci«, »Kamenolomci«, »Čovjek-raščovjek« (posvećena Hrvatskom frontaru 1937.) i »Slika domovine na seoskom kolodvoru 1935« — utvrđuje konačno Perkovićevu pjesničku fizionomiju, postaje potpunim izrazom njegove ličnosti. U ovim su pjesmama sadržani najbolji prinosi hrvatskoj socijalnoj poeziji, u tradiciji Kranjčevića i Krleže, naše samosvojno umjetničko djelo.

BRANIMIR LIVADIĆ

VINOVRŠKI LUG

Mlađa a i ljepša od brata studenta, Trešnja je plivala i igrala tenis, zabavljala se ćeretajući u krugu kavalira, kad se one poluoblačne srpanjske večeri, pristupivši mu neočekivano u drvoredu, upoznala s Njegošem. Doduše, ona je za Njegoša znala, poznala ga po razmiricama među Darkom i ocem, no da bi taj »zakukuljeni smutljivac«, »zloduh«, kako s mržnjom kaže otac, ušao bilo kada u njenu intimu, nametnuo joj se kao sudbonosna prekretnica u životu, o tome ona nije ni sanjala. Kasnije već, razmišljajući o svemu što se zbilo, o onom i danas joj nejasnom trenutku, kad je naglo i ne oprostivši se sa svojim društvom prišla klupi na ivici osvjetljenja, i s jedinom namjerom da ponizi i vrijeđa, ona je sa zebnjom pomišljala na mogućnost, da je Njegoš na njezin izazov s kišobranom mogao odgovoriti jednako grubo, a ne kao onda, suzbivši je mirnim osmijehom ...

Onog dana, nakon sušne žege, nad gradom je oko jutra prohujao pljusak, pljusak se pretvorio u tih romon, blago je romonilo bez prekida do sutona, a u suton, pod zvijezdama nad poiskidanim oblacima, s lišća cvijeća nasada i trave, opijene plodonosnim blagoslovom vode, zalelujala je živa mirisava svježina uzbudivši i ljude i zrak. Baš zbog toga, radi te svježine, što vrca odasvud u pokretima i smijehu, Trešnja se s gorčinom sjećala popodneva, osjećala ga kao mučnu i još nepoznatu brigu, a pred njom, pred njenim namračenim očima titrao je u sumaglici kao sanjan prizor, kad je otac u svađi radi nekakove šume najednom iz pretinca izvukao revolver, odapeo, odapeo u brata, no promašio cilj ...

— O! ...

Skvrčivši se u udupku vratâ, Darko je nozdrvama uvlačio barut i gledao bez straha ravno u oca, koji stoji nepomičan u sredini sobe, shvativši da je sada nakon tog pucnja među njim i sinom zauvijek isključen mir.

— Htio si me ubiti! ...

Ne mičući se s praga, Darko je cijedio kroza zube riječ po riječ.

— I jesi! Ubio si! Ubio si sina! Jer sada nakon toga zbilja ti nisam sin! Ne! Nisam! Više ti nisam sin! ...

On je uživao u stravi oca, što bulji u revolver ne snalazeći se još uvijek, a njegove crne, sve crnje oči, usijane mrkom neprijateljskom vatrom, pazile su za svaku sigurnost na kobni prst.

— ... Ti ... moguće ... ni sam još ne znaš, koliko je u tebi zla! Požuda za novcem otrovala ti pamet, novac je tebi i zakon i vjera, a pljačka, zgrabiti bilo gdje i bilo čije, to ti je jedini smisao i jedini cilj! I ti još misliš, da se penješ! Da si junak! Da tvoj život znači uspjeh! A istina je, da si sasvim na dnu! Da ti nisi duboko u glibu, ne bi zbog dobitka pucao na sina, jer sin je ipak sin! ... Htio si me ubiti! Pa jasno! Ta što će ti sin! ...

— Nisam! Nisam! ...

— Jesi! Vidio sam ti to u očima! Mi smo se i do danas prepirali i svađali, rekli jedan drugomu koješta, najviše gluposti, no revolver je ostao u pretincu, nije se i pucalo! A znaš li, zašto se do danas nije pucalo? Zato, jer se obično radilo o meni! O mojoj budućnosti! O mojoj časti! O tom, da Cvitovce sramotim, jer se družim s Njegošem! Ali danas! Danas smo se porazgovorili i o tvojim stvarima!

I tek što si čuo za tu šumu, da znamo, da pazimo na vaše prste, gotovo je, revolver, pa ubi! Jednostavna stvar!...

— Lažeš! To je laž! Ne laži! Sve je laž!...

Stari Cvitovac obrisao čelo, trgnuo se, s gađenjem odbacio revolver, nezadovoljno se približio prozoru.

— Opalio sam zbog dojma, da te malo zaplašim, a ne, jer sam kanio ubiti, i ti to znaš! Sve ti znaš, i sve ti je to jasno, no vrag u tebi ne će mira! Svađa se, jer svađa mu je sve! Da! Vrag! Vrag je to u tebi! I za sve, što je bilo među nama, kriv si ti!...

— Dakako! Ja sam izmislio Vinovrški lug!...

— Opet!...

— Jest! I opet! Opet! Urlat ću, da čuju svi!...

— Boga mi, pa ti si poludio! Več si sasvim lud!...

I stari pomirljivo pošao prema vratima, spreman da iznimno zaboravi sukob, no Darko grčevito ispružio šaku i tako ga zaustavio na pola puta, gdje se ponovno namrštio oduprijevši se rukama o stol.

— Ma reci ti već jednom meni, dokle će to trajati! Kako ću ja još dugo u vlastitoj kući morati slušati od svog sina, da pljačkam, da sam nešto kao tat! Imaš sve što ti srce želi, ne radiš, ne brineš se za koru kruha, živiš kao mali bog! A da tako živiš, u neradu, bez brige, zahvaljuješ meni! Jedinome meni! Ocu, i nikome drugome!... Ali ja sam se mučio, nisam brbljao, preduzeo sam da budem među prvima u gradu, i uspio sam, jer to sam postao! No bi li ja to postao, da sam bio takav kao što si ti! Ne! Ne bi! I danas bi još zabijao klince u tuđe cipele! Umjesto da čitam kojekakove knjige, da buncam, da razmišljam o nekakovu poštenju, pošteno mi je bilo sve, što je bilo i korisno! Da! Istina je! Borio sam se lukavo i surovo! Rušio sam sve što mi je stajalo na putu, udarao sam bez stida i lijevo i desno, tako sam krčio put! Jer put se mora krčiti silom, ako počneš kao gladan i siromašan šegrt, a tako kao gladan šegrt započeo sam i ja!...

— Znam već, da si počeo kao gladan šegrt, jer to si mi rekao već stotinu puta! Uvijek! Neprestano to ponavljaš od moga djetinjstva! Ali tako me ne možeš predobiti! Ne možeš me predobiti niti tim, kad veliš, da imam sve što mi srce želi, jer to je prozirna laž! U ovoj kući ja nemam ništa! Ništa, što bi bilo svijetlo! Što bih morao štovati!...

— Ništa! Zbilja!... Vidiš li, da si ipak lud!...

— Za tebe! To je istina! Za tebe sam oduvijek lud! A lud sam zato, jer govorim istinu, jer ne ću razumjeti da si bio gladan, i da zato moraš još uvijek lakomo žderati. Jest! Žderanje je tu jedina riječ! Zaboravio si, da si bio gladan šegrt, zaboravio si sve, što je nekada bolilo, zaboravio si, da si čovjek među ljudima a ne vuk! Jest! Ti si vuk! Bijesan vuk! Misliš da si bolji od stotine drugih, da moraš progutati što bi nasitilo stotinu, a sve zato, kako veliš, da bi bio među prvima! Zato se spremaš opljačkati i Vinovrški lug!...

— Tako!... Vidi!... Ja žderem!... Vuk!... Ja sam vuk!...

Dršćući, Cvitovac je klimao glavom, borio se s bijesom što opet kuha, i pritom teško disao.

— Vinovrški lug, razumiješ li, nije moj. Danas, jer se ti svađaš danas, šuma je još vlasništvo zemljišne zajednice, ali sutra? Tko zna što će biti sutra. Možda će i prodati, jer trebaju za elektrifikaciju novaca. A elektrifikacija, priznat ćeš i sam, to je napredna stvar! Elektrifikacija sela znači, da se selo modernizira, ukratko, da napreduje! Ti bar toliko pričaš o selu, vičeš da je zaostalo, da treba pomoći, pa molim! Zar nije već i to, što kupujemo šumu, neka pomoć?...

— Molim te, nemoj mi tu glumiti, to ti ne će upaliti! Znam, da kupujete za četiri milijuna, a šuma po procjeni vrijedi sedam. Dakle što? Gdje je tu ta vaša pomoć, o kojoj već nedjeljama lažete po zagrebačkim novinama! Uostalom, najbolji je dokaz šumar Karas! Odbio je da potpiše privolu za prodaju, i zato ste ga preko noći premjestili!...

— Krasno! Dakle ja sam premjestio šumara Karasa! Ja ću odgovarati pred gospodinom sinom zato, jer je ministar premjestio šumara Karasa! Molim! Sada vidiš i sam, da si zbilja lud. Jer da nisi luđak, ne bi se svađao s ocem radi nekakove pijanice!...

— Karas nije pijanica! Pijanicom ste ga proglasili nakon toga što je odbio da potpiše, to je poznata stvar! Nudili ste mu dvadeset hiljada! Dvadeset hiljada za tri milijuna, no da ste mu nudili i milijun, jednako bi odbio...

— Mene se sada ne tiče Karas, tičeš me se jedino ti. Htio bih te opametiti, da postaneš ozbiljan, da gledaš u život sabrano i trijezno, a ne da fantaziraš kao upravo sada, kad sipaš budalaštine o stvarima, gdje si potpun laik. Ja sam star, ne ću dugo, i tko će me naslijediti u poslovima, ako ne ćeš ti! Ovo ovdje, što sam gradio četrdeset godina, ne smije se srušiti! Ja hoću da ovo stoji. Da Cvitovci ostanu. Da budu još i jači. A to, da Cvitovci budu još i jači, nemoguće je, budeš li tvrdoglav kao danas. Ustraješ li poštene i na zakonu osnovane poslove nazivati pljačkanjem... Ja, a i svi, kad kupujemo robu, nastojimo da platimo što manje, to je jasna stvar. Dadu li mi Vinovršani hrastovinu za hiljadu, razumije se, veselo ću odbrojiti hiljadu, a to, što šuma vrijedi više, jedan, dva, pa i tri milijuna, e, to je dokaz, da umijem trgovati. Da sam vješt i sposoban trgovac. I onda. Da. Priznaj mi to pošteno! Zar nije za Vinovršane sasvim isto, platio im četiri milijuna netko drugi ili ja? Ja plaćam! Po pogodbi! A pogodba je pogodba!... Međutim, kažem ti, da se jako varaš, ako misliš da svi misle tako kao ti! Glavni u pregovorima sa strane Vinovrha jest gospodin dr. Ivan Ribić, a on je po političkome mišljenju isto što i ti!...

— Ribić!...

Ne vjerujući, Darko se prezirno nasmijao, siguran za Ribića.

— Jedan Ribić i Valent Cvitovac!...

— Da! Ribić! Jedan Ribić! Ribić i Valent Cvitovac! Da! Da!...

U želji da smlavi tu bunu, što mu mjesecima kvari mir i zadovoljstvo, Cvitovac spremno izvukao lisnicu, tu potražio Ribićevo pismo, turio ga pobjedonosno sinu pred sam nos.

— Evo ti! Čitaj! Izvoli to pročitati! Da znaš! Da vidiš u crnom na bijelom, kako ima i među vama pametnih glava. Okretnih. Takovih kao što sam i ja... Ili ti moguće misliš da sam krivotvorio Ribića? Da ovo pismo nije pravo? Da sam sam

napisao i sam potpisao, ne bi li ti već po običaju za svijeću podvalio rog? Hoho! Hohohoho! Hohohoho! Mali moj!... Veli on meni, i još kako mi veli..., veli, jedan Ribić i Valent Cvitovac. Jedan Ribić! A samo Valent Cvitovac! Da si ti dečko, kakav bi trebao da budeš, znao bi, da gospodin Valent Cvitovac vrijedi bar toliko koliko jedan Ribić. A jamčim ti, da vrijedi više! Da je jači nego on... Valent Cvitovac! Izdajica! Odrod! Tako to o meni drljate po novinama, ali pitam vas, što ste mi i učinili? Ja sam s vladom! Sa svakom vladom! Pa budete li, što ne vjerujem, i vi na vladi, tu sam, bit ću i vaš! Da! Bit ću i vaš! A bit ću zato jer vlada vlada, jamči, kako se to veli, građanima za imovinu i red!... A ti se varaš, ako možda misliš, da sam te razgovore s Ribićem započeo ja! Prvi je pisao Ribić! Da! On! Zna, veli u tom pismu, da bi firma Croatex kupila Vinovrški lug. Pa kako je već njihov opunomoćeni zastupnik, pravni, a i politički jer su ga izabrali na izborima, on da je i odgovoran za njihovu budućnost, pa je zato potrebno da se o svemu porazgovorimo s njim. Meni pak piše, naveo je dalje, jer zna da sam jedan od dioničara Croatexa, i mada smo na izborima bili protukandidati, on da mene iskreno štuje, jer, veli, poznato je, da već godinama i godinama hrabro surađujem na podizanju privrede, a tako da radim što i on, za čitavu Hrvatsku... Kažem. Vješt je čovjek taj Ribić. Politika je život, život je posao, i zato je svijet naš, a ne vaš! Mi smo glavni, ja i Ribić, mi smo oni koji upravljaju vlakom, a vas, ne smirite li se, ne opametite li se za vremena, bacit ćemo iz vlaka van!...

A međutim je Darko zurio u papir, pročitao jednom, čitao ponovno, i uvjerio se da otac zbilja ne laže, jer je Ribić doista nudio Vinovrški lug.

— Ipak tu ne ćete šićariti, niti ti niti on!...

Krijući razočaranje pod iskrivljenim osmijehom, izazovno je bacio pismo pred oca na stol.

— Sad bar znamo, kako gospodin diše! Upecali smo ga! Dakle to je ta njegova revnost! Zato on i raspitkuje u zadnje vrijeme, ima li Njegoš dosta da jede, jer, kaže, kako će se boriti, ako nije sit!...

— Njegoš!...

Samo Njegoševo ime dovoljno je da Cvitovac poskoči, tresući se od bjesnila.

— Njegoš je propalica! Zakukuljeni smutljivac! Upropastio je sebe, pa sad bi i tebe. Ali ne će! Dolijat će i on...

— Molim, molim!...

Naklonivši se posprdno, Darko je lagano otvorio vrata, izašao na hodnik, zaustavio se na sredini ulice.

— Darko!... Darko!...

Stojeći kraj prozora, Cvitovac se već kajao što je spomenuo pismo, a u njegovim očima, dok gleda dolje, širi se opasan sjaj.

— Trebam te načas! Dođi gore!...

— Kasnije! Kad uredim radi Ribića! Sigurno sam tu!...

Darko je ne osvrćući se pojurio niz ulicu, a otac, izobličen, osjećajući da je slabiji, s kletvom se povukao u kut sobe, i okrenuo se Trešnji, koja sjedi od početka sukoba, ne opredjeljujući se, na divanu.

— Pamti što ti velim, njegov Njegoš, taj će ga upropastiti, to je sigurno! On je njemu, glupanu, više nego svi. U Njegoša on vjeruje više nego u boga, jer u boga ne vjeruje, da vjeruje, slušao bi starije! Ja? Ti? Mi smo mu glupi! Neobrazovani! Ti si zatucana, jer igraš tenis, a ne svađaš se s ocem, ne buniš se, ne politiziraš kao on. Ti njemu nisi ništa. A ma baš ništa, tako, kao što mu nisam niti ja.

— Mene baš ne moraš miješati u to...

Pogođena, Trešnja je pocrvenila i naglo ustala.

— Uostalom, dopusti, ja ti se čudim, da se s njim natežeš, a znaš, da je Njegoš kriv. Otiđi Njegošu, porazgovori se otvoreno, i vjeruj mi, bit će mir...

— Što! Da ga molim!...

— Glupost! Zar baš moraš moliti? Jednostavno kaži, tako i tako, vikni, da to ne ćeš trpjeti. Pa valjda tu postoji nešto, što ti daje pravo, da se možeš braniti...

— Ne, ne postoji tu sasvim ništa, jer je Darko nažalost punoljetan. Prije? Priznajem ti, prije se je moglo, no sada više ne. Nego ja ću Njegoša na drugi način. Sigurnije. I te kako će to osjetiti. Sumnja se, da piše nekakove brošure. Nešto proti vladi, o hrvatskim pravima, o tom ti ima na redarstvu ovolik spis. I ja ću njega tako, o pregovorima ni govora...

— Sve je to po ukusu. Tako, kako tko zna. No da ovaj život nema smisla, da se naša kuća pretvorila u cirkus, o tom već davno u gradu pričaju svi. Istina je, mene se to zapravo ne tiče, ne znam ništa, a i ne ću da znadem, pa zato se i čudim tvojoj sigurnosti, kada tvrdiš, da me Darko smatra neobrazovanom i zatucanom. Ja s Darkom nemam ništa. Ne svađam se. Nisam niti s njim niti s tobom. Već hoću svoj mir...

— Pa i ja to hoću, kao i ti, svoj mir...

— Zašto se svađaš...

— Tako! Dakle svađam se ja! No, Trešnja, zbilja sam iznenađen. Proti meni si. I ti! I ti...

— Ja sam ti rekla jasno i glasno, da nisam niti s tobom niti s njim. Ali tu se već počelo i pucati, a to je neizdrživo. Što bi se dogodilo u slučaju, da si pogodio u cilj? Nemoj, molim te, pričati ništa! Htio si ga ubiti, Darko je to dobro vidio...

— Raspalio me. Čula si i sama. Kriv je sam...

— Mene se ne tiče ništa, tko je kriv. Ostala sam slučajno nakon objeda u sobi, nisam ni na tvojoj ni na njegovoj strani, ali vidim da se dalje ne može. To se mora svršiti...

Uvučena proti volji u taj vrtlog, u tu njoj nerazumljivu bitku, Trešnja, nestrpljiva, ostavila oca, a u suton kao obično već godinama izašla prema drvoredu. Tek sada u ovo kišovito popodne, prvi put izravno prisustvujući sukobu, a ne kao dosada da bi slušala iza vratâ nepristupačna u svjetlosti svoje sobe, ona je, a da nije to nikako htjela, osjetila nešto kao simpatiju za brata, pogotovu nakon onoga suludog trenutka, kad je centimetar nad njegovom glavom projurila smrt. Tko je među njima pravi krivac, zbog čega se zapravo toliko trvu, kakova je to sila u tom Njegošu, da se Darko radi njega kolje s ocem, Ribić, tajna oko Vinovrškog luga, otkriće da Njegoš piše proti vladi, sve se to zarilo u njene misli, uskovitlalo se kao vihar u razdraženoj svijesti, te htjela ili ne htjela, ona je to

ponijela u sebi i na svjež zrak. Kakogod se opirala bujici utisaka, a opirala se uporno već zbog svoje slobode, u njenim je ušima ječao pucanj, rasipao se u oluju zaglušnih odjeka, a brat, blijed i raspaljen od strasti, pričinjao joj se mrtav, kao tanetom pribijen o zid. Ipak, mada su ih odvojile navike, i išli su svako svojim putem, u onom trenutku kad ga je gotovo izgubila, razabrala je da je taj nervozni momak od istoga tkiva kao i ona sama, a zato, što su danas skoro već i tuđi, da nikako nije krivac on sam...

Tuđi — u koliko se to može reći — postali su pred sedam godina...

Onda je bila tek petnaestgodišnja šiparica, u razredu se naveliko čitalo i prepiralo, kad se jednoga dana pred njihovom školom pojavio dugokos sedmogimnazijalac Benić, i s Tolstojem pod miškom nametnuo se da bude putokazom. Slab, te se činilo da se lama na vjetru, s osmijehom gladeći kovrčave vlasi, s rječito ispupčanom donjom usnom, Benić je propovijedao zamršenu mudrost, prskao slinu nižući citate, vatreno slavio odricanje i čistoću, ali najradije u polumraku zatvorenih soba, gdje je sam, jedini među zadihanim ženskama, i Trešnja se sjeća, ne bez nelagodnosti, da su u tim danima brbljarija o istini u Benića bile zaljubljene a ma baš sve...

— Što vi to tamo? Čujem, da sa zlatoustim Benićem obrađujete Tolstoja...

Doznavši nekako za Benićevo poslanstvo, Darko nakon objeda zaokupio Trešnju, govoreći o »onom Beniću« s neprikrivenim omalovažavanjem.

— Onaj Benić ti je pravi šmokljan! Zaljubljivac! Lažac! Prepričavalac pročitanoga. I sad, kad je ismijan od muškaraca, primio se suknjica...

— Benić je inteligentan...

Uvrijeđena, Trešnja je odlučno branila proroka. I sama zaljubljena u njegovu pamet, s nekoliko njegovih pisama u stoliću, ona je na uzvik, da je Benić i bludnik, da ne zna ništa, da ne osjeća ništa, ponavljala da je Benić inteligentan i inteligentan, a na kraju, već u vatri, pozvala Darka, da pođe s njom još istog popodneva, pa da vidi kako će ga Benić bez muke pretvoriti u prah...

Sam prenapet, proživljujući lektiru, Darko je dakako pristao na poziv, smjestio se popodne u kutu kraj klavira, tobože ravnodušno listao note, i dok su se djevojčice smijuljile već unaprijed, uvjerene da je klevetnik Beniću sitnica, smijuljio se zbog vlastitog prestiža i on sam...

Ne znajući još ništa o ugovorenu dvoboju, Benić je zakasnio kao uvijek i na taj sastanak. Ugledavši međutim neželjena gosta, doduše brata jedne iz kruga, no muškarca i zato neugodna uljeza, uzvrpoljio se u strahu za svoje prvenstvo, a smetnju je nespretno prekrio s izvještačenim ushitom.

— Gle! Što vidim! Imamo i gosta! Tome se radujem! Zaista! Radujem se silno! Pogotovu kad je dobronamjeran gost...

— Dobronamjeran sam svakako...

Darko se uspravio, pa napao.

— Ja uvijek, u svakom slučaju, radim i govorim što je istinsko i točno, a radim li što je istinsko i točno, znači da sam dobronamjeran... Nego upravo čujem, da ste Tolstojevac, gospodine Beniću...

— Tolstojevac? Pa jesam! Uostalom, to je i razumljivo, jer Tolstoj je po mišljenju autoriteta objasnio sve...

— Tako? Ne znam baš, koji su to autoriteti, ali nije to ni važno u ovom času. Sada ste mi važniji vi...

— Ja? Važniji? A molim vas, zašto sam vam važniji?...

— Zato, jer kažu, da po Tolstoju naučavate i gospođice...

— Ja da po Tolstoju naučavam gospođice! Idite! To je smiješna stvar! Mi čitamo. Zajednički čitamo. Tumačimo u razgovoru teška mjesta. Jer razgovor i treba, gospodine dragi, kad se želi iščeprkati što je rečeno između redaka, sve što je maglovito i nejasno...

— U tom se slažemo...

— Vidite li! Slažemo se! Slažemo se!...

— Jest, slažemo se, da su gdjekada i razgovori korisni. Čovjek, na primjer, mjesecima laže, vršlja, prenemaže se bez osjećaja za mjeru, a onda dođe i njemu trenutak, kad će umjesto u kabanici osvanuti pred lakovjernima gol... Mene, dopustit ćete, zanima samo to. Da li vi i radite kako govorite, razumije se, po Tolstoju...

— Pa ja sam vam već rekao, da sam Tolstojevac, i tu je sve...

— Molim! Tu je sve! Međutim, ja — i samo radi istine — nikako se ne mogu zadovoljiti, da je tu sve. Ja mislim, da ste upravo nedosljedni, jer pričate jedno a radite drugo, ili točno, dok ovdje slavite odricanje i čistoću, da živite nečisto! Vi, zna se, živite sa ženskom, sirotinjom, prezrenom od farizeja i puritanaca, sa ženskom što se daje radi kruha za novac, i toj bijednici što se daje za novac, da ne bi i sami plaćali usluge, obećajete — kada svršite škole — uskrsnuće i spas. A znamo, svi mi to dobro znamo, da lažete, da nikako ne mislite na njezin spas...

— Ja!... Ja!...

Smućen i zatečen, Benić se nemoćno zagledao u Darka. Nema sumnje. Radi toga bi ga morao ispljuskati! Udariti šakom u drska usta, zariti mu nokte u nozdrve i uši, i tako ih, noktima, rastrgati! No kako! Kako, kad je očito da je slabiji, jer taj je deran kao bičina. Snažan. Jak...

— Ja... pa to je... razumite me... prirodna potreba...

Pregorivši žudnju da Darka tuče, Benić je prstima zakopkao oko samoveza, tješeći se da oprašta prema uputama Tolstojeve nauke.

— Nagon jest jedno, priznat ćete i sami, a teorija,... volja... misao čistoće... nažalost, to je druga stvar. Ja se borim, borim se i patim, gnjušam se sebe i svoje slaboće, no tješim se onim, što je rekao Ibsen, da se vrlina stiče preko grijeha. Griješim, ne tajim, no stičem i vrline! S iskustvima ću koristiti drugima! Jest, koristit ću, jer znam da griješim, jer sam svijestan da se valjam u zlu... A onda... onda... uvidite to, prijatelju... o takovim stvarima govoriti ovdje,... trebalo bi ipak obzira!...

— Pa Tolstoj bar traži iskrenost kao uvjet, da čovjek bude u sebi zaista čist...

Uvjeren da je protivnika izvrgnuo sramoti, Darko se nasmijao, ne popuštajući daleko od obzira.

— Priznali ste, doduše, priznali ste mučki, da onoj bijednoj ojađenoj ženskoj doista lažete, kad joj pričate o uskrsnuću, a to, što velite da se gnjušate sebe, nikako ne može obraniti gadnu stvar. Ta ženska od vas čeka spas. Vi ste je omamili svojim obećanjem, u vama ona gleda boga, s vama će, kako misli, poživjeti kao čovjek, okasno, ali ipak, ma bio i trenutak, samo da je prije nego smrt. Nadežda Nikolajevna! Tako ste je, veli, prozvali. A molim vas, čovječe, kakova vam je to Nadežda Nikolajevna! Dakako, po običaju već, pročitali knjigu, pa hajde da se malo poigramo i Garšina. Ne može se svagdje s Tolstojem... Zaključak? Lažete i s Tolstojem i s Garšinom! Lažete svijesno i tu i tamo! Ukratko, šaren tip...

— A vi?... A vi!...

I u obranu Benića, kao jedan, na Darka zagrajalo desetak glasova.

— Ja? Pa ja ne govorim o čistoći! Ne vičem kao on, da sam čist...

— Ali zato je to sofizam...

Dosjetila se Trešnja.

— Tako je! Sofist! Sofist!...

Opkoljen bijesom pobunjenih ruku, ne razabirući ništa u unakrsnoj krici, Darko se energično probio do vratâ, tu se zaustavio, pogledom zahvatio sestru, primio se za nos.

— Ne osjećate li, da je nešto procurilo?... Neugodno?... Kiselo?... Trešnja! Bit će to tvoja pamet! Vjeruj mi! Samo to!...

Od tog su dana među bratom i sestrom zavladali, doduše bez objave prekida, i ne baš neprijateljski, no ipak hladni odnosi. Jednom, pa i drugi put, već zbog njene naivnosti, Darko se približio sa željom za pomirbom, no učinio je to vrijeđajući antipatičnog mu Benića, i ona ga, što je istina, odbila iz samog prkosa. Poslije, kad se sasvim razočarala i povukla, utvrdivši da je »Tolstojevac« pisao i drugima, a sve dok i njoj u isto vrijeme, bi već kasno za obnovu drugarstva, jer je Darko nadrastao obračune s Benićima, zakoračio na dalek put. Zakoračio je prekriživši je kao nešto što mu ne treba, smatrajući je lijepom no i površnom udavačom, koja čeka ženika uz bogat miraz, a nema ni vremena ni volje za ozbiljnost, da bi jasno, već zbog sebe i svog života, odredila, u čemu je istina, a gdje je laž...

Pa ipak, bilo je to nepravedno i krivo, stvoreno u času uzbuđenja i na neozbiljnu temelju. Povrijeđen zbog neuspjeha sa zaljubljivim Benićem, Darko je zanos petnaestgodišnje šiparice preuveličao u mislima do značajne zgode, i upravo je odabrao tu za svoj sud. Međutim, da je prišao ne spominjući Benića, jer taj je pogotovo nakon otkrića o pismima, pekao kao ružna i skrivena ogrebotina, ona bi radosno primila povjerenje, a tako je mislila da je kriva, i bi je stid. Stideći se stisla je zube, nadala se, čekala. Čekala je, da bi bilo kako je bilo i prije, kad su veselo lutali po poljima i nad vodama, a dočekala je da bude sve više nerazumljiv, udaljujući se, sve više tuđ. I zato, kad se jednoga dopodneva slučajno srela s drugaricom iz razreda, a ona ju pozvala da je prati na tenis, zgrabi to kao spas od nemile osamljenosti, uvjerena da je prijelazom u novu okolinu osiguran i novi mir...

Na plivalištu i igrajući tenis zbilja se oporavila. Opaljena suncem, osvježena vjetrovima, ona je zaboravljala da je bila osramoćena, da se ćutjela krivom radi junakinja iz knjiga, a kad je na rijetkim sretanjima s bratom — (sretali se još

jedino za objedom i večerom) — doskora osjetila zadovoljstvo radi ravnodušnosti, bila je i ponosna, jer je mislila da je sasvim slobodna. Prvi sukob među Darkom i ocem mimoiđe, ne izustivši ni slova zaista spokojna. Odakle se pojavio i taj Njegoš, tko je, što je, što kani s bratom, i da li je otac baš tako u pravu kad hoće da Darko s Njegošem kida, bili su to i te kako privlačivi upitnici, radi kojih bi se nekad posvadila i sama, no sad su prohujali pokraj uha kao prazan šum...

U toj, bar se činilo, hladnokrvnoj odvojenosti vrtoglavo su nestale godine. Naviknuvši se već sasvim na kriku u kući, shvativši je kao nešto bez čega se ne može, ona se i ne znajući preselila na igrališta, brbljala je o rekordima s neizvještačenim žarom, ne sluteći da je moguć i taj trenutak, kad će iz nje provaliti pritajene sile, a prvi, nad svim i pred svim kao nekad, i opet će biti brat. Drhtala je razabravši da je taj trenutak tu. Prolazeći ulicama nakon prepirke s ocem otkrila je, da je oluja u njezinoj duši buknula zajednički s olujom nad gradom, i ta slučajna časovita veza posta joj u grozničavom razmišljanju primamljiv znak. Slušajući, već u drvoredu, svakidašnjost kavalira, kako brbljaju o lobovima i setovima s nulom, gledala je još uvijek pobunjena Darka, slušala do bjesnila razdražena oca, a Njegoš, zakukuljen, skrivenih namjera, zbilja se učini kao krivac svemu, kao netko koji podmuklo i njoj još iz nevidljivih računa mrsi čvor. I baš tada, uzbuđena sumnjom, svoja i zamišljena sred bučne hrpe, ugledala ga dvadesetak koračaja od sebe, gdje nemarno podvija kabanicu za kišu, te sjeda promatrajući iza šanaca rasvijetljen grad...

— ...Hej!... Vi!...

Zaustavila se pred klupom, takla ga, da je izazov očit, vrškom kišobrana. Iza nje, iznenađeni, ne shvaćajući ništa, kavaliri se utvrdili između dva kestena i ona, sluteći, da se spremaju pomoći, da će svakako i udariti, a udariti s voljom, oćuti da joj pleća golica hladan znoj...

— Čujete li?...

— Čujem!...

Tek sada, ne čudeći se ničemu, okrenuo se i Njegoš, slegnuo ramenima.

— Čujem! Razumije se, čujem dobro. A baš da i ne čujem, vi ste se za svaku sigurnost javili i kišobranom....

Miran, otirući tragove od kišobrana, on ju je gledao umornim očima, osmjehnuo se, učinilo joj se da se i ruga, ali ostao je sjediti.

— Molim!... Izvolite?... Trebate me?... No prije se umirite!...

— Da li ću se umiriti ili ne, to je moja stvar...

— Pa naravno, to je vaša stvar. Doduše, prišli ste na neobičan način, ali ja pretpostavljam, da ste tu radi Darka. Zato, radi Darka vas i molim, da se najprije umirite...

— Samo nikakovih savjeta! Ne trebate me učiti...

Poduprijevši se kišobranom o rub klupe, Trešnja je stajala tik pred Njegošem, fiksirala ga, drhtala, i dršćući sve više blijedjela.

— Ja to znam, da sam sada nepristojna, ali nitko vam ne brani, da nepristojni ne budete i vi! Ja ne želim kavalirskih obzira! Ne trebate me štediti! Ne morate mi se smješkati! Kad sam prišla, prišla sam da se porazgovorimo, a nipošto da laskamo...

— Pa izvolite! Porazgovorimo se! Zar ne vidite, da ne kanim bježati...

— Tražim!... Jest! Baš, tražim, da još danas raskinete s mojim bratom. Jer da Darko strada radi drugovanja s vama, vama je to svakako poznato. Danas popodne otac je u njega i pucao, sve radi vas. Otac ne će da bude s vama, u tom on vidi nesreću za Darka, i ako ste mu zaista prijatelj, vi ćete kidati!...

— Zna li otac...?

— Ne zna on ništa! A i zašto! Nepotrebno je da zna! Sve što činim, činim po sebi, dozlogrdilo mi, postao je već odvratan taj rat...

— Vidite li, ...ipak je to..., blag sam, ...neobična stvar... Da li vi mene poznate? Da li vam je jasno, što je to s Darkom i sa mnom, zašto smo se sprijateljili? Možete li razumjeti, koliko ste zatražili, kad hoćete da kidam s najboljim drugom. Kada tražite od mene ono isto, što traži od Darka njegov otac. A traži, jer je... kažimo... lud... Što vi znate o našim raspoloženjima? Odakle zaključujete, da je u tom, kako velite, ratu Darko kriv?...

— Ne! Ja to nisam rekla!...

— Niste, ali tako mislite! Jest! Mislite upravo tako, a da mislite, dokaz je što ne djelujete na oca, da bi prestao huškati u odnosu s Darkom. A ne djelujete, jer ste pristali uz njega, mada je kriv...

— Slušajte!...

Uzmaknuvši za korak, Trešnja se zaprepastila.

— Vi tu tvrdite nešto, što ste zlobno izmislili! Ja nisam ni uz Darka ni uz oca. Razumijete! Prigovaram i jednom i drugom. Za mene su oni obojica krivi. Jednako! I otac i brat!...

— Kriv je uvijek samo jedan, i da niste bar u mislima sa svojim ocem, znali biste da je krivac on! No vi, umjesto da sudite bez straha, tvrdite isto što tvrdi i gazda, da je drugovanje Darka sa mnom i njegova nesreća. Zna se, zašto to tvrdi gazda. Njemu, krivcu, potrebno je prebaciti krivicu, da je drugi kriv. I ja vas pitam još samo ovo, da li bi se odnosi Darka s ocem zaista poboljšali u tom slučaju, da ja iz gluposti, s Darkom raskinem! Ili, ako baš ne ćete da to bude iz gluposti, uzmite, da raskinem u strahu pred vašim očima. Ne! Ne bi! Nikako se ne bi poboljšali! Da to bude, da se oni pomire, trebalo bi izmijeniti raspoloženja u jednome ili drugome. Na primjer. Gazda bi se morao pokajati, prikloniti se sredini od koje živi, i naravno, prestati otimati. Darko? Morao bi postati kameleon. Hulja. Isto, što je sada otac. A to je, priznat ćete i sami, nemoguća stvar...

Ustao je gledajući prema gustoj hrpi, što je prišla primičući se korak po korak, okružila ih kao neugodan zid.

— Uostalom... mislim da smo gotovi. Ja, razumije se, ne ću kidati. Pa i neozbiljno je tražiti od nepoznata čovjeka, da ruši nešto što je vrijedno kao život, a upravo ovo od mene tražite vi...

— Čekajte!...

— Ma zašto?...

— Zato! Rekla sam, pa čekajte!...

Bila je pozlijeđena od njegove sigurnosti, osjećala je da je jači, da ga ne može nadjačati, a u istom trenutku, osvrnuvši se za njegovim pogledom, ugledala je kliku, i najednom protrnula.

Klika se spremila da priđe sasvim, ona je to dobro vidjela. Dajući joj pravo zbog njene ljepote, četa mišičavih zdravih mladića uperila u Njegoša ironične poglede, bila je gotova da progovori i sama, suzujući neprimjetno i tako uzan krug.

— No?...

Njegoš je ostao kraj klupe, osjećajući da ti njemu nepoznati ljudi prilaze zbog nečega određena no neugodna, i ne gledajući Trešnje potražio stražnji džep.

— Što je? Zar ne vidite, da čekaju! Dajte znak!...

— Molim!...

Promucala je s osjećajem krivnje, i bi je pritom stid.

— Lijepo vas molim... Otpratite me!... Malo!... Na riječ!... Na sam čas!..

Prišla je krugu kao u nesvjestici, na nesigurnim nogama. Taman nemir od malo prije rasplinuo se kao magla pod zahvatom grižnje, a jedino, što je ćutjela, to je strah da će Njegoš ostati, jer je ne će pratiti.

— Gospodin Njegoš!...

Već van kruga, zvala ga i pogledom i riječima. Svijest, da je bila nepravedna, učinila ju malodušnom, gotovo je plakala. Išla je naprijed pognute glave, gledajući preda se u vlažnu zemlju, slušajući čuje li mu zaista korak, a on ju je pratio korak za njom, zamišljeno gledajući hrpe kuća, starih, nakrivih, isprekrižanih izrovanim uličicama.

Duboko u drvoredu, daleko iza kuća, sigurna da su zbilja sasvim sami, Trešnja se trgla, okrenula se, neodlučno počekala.

— Da li mi to možete oprostiti, gospodin Njegoš? Bila sam neozbiljna. Drska. Glupa. No da sam i smiješna, osjetila sam to tek onda, kad su oni... pokušali... pokušali su, da me nisu pitali. Nisu! Nisu! I varate se, ako mislite da je zavjera. Sve je to provalilo od današnjeg popodneva, provalilo je kao bura, nametnulo se svijesti, vjerovala sam, da ću zaista učiniti poštenu stvar. I ja, istina je, ne znam još ni sada, kako sam to mogla učiniti. Mislila sam, da sam samostalna, da živim u slobodi, da se krećem i da sudim po samoj sebi, a vidim, da sam zbilja pod utjecajem oca. I nehotice, mislila sam o vama baš kao i on...

Govorila je oživjevši u sjenama kestena, još ljepša u toploj večernjoj tišini, mirna jer je ćutjela da joj vjeruje svaku riječ.

— Ja, priznajem, ne razumijem tu ništa, a priznajem još i to, da nisam niti htjela razumjeti! Oni se svađaju, sve ljuće i češće, i ja bar do danas, kad sam slučajno u kući, ogradim se od svega u svojoj sobi, jer štujem svoj mir. Pa ipak, kako vidim, opasnost da postanem pristrana bila je tu. Da li je to zato, jer jedem njegov kruh? Ja ga, istina, jedem rado, no da bih ga jela uz tu cijenu, na to ne bih nikada pristala... Uostalom, ako nemate ništa drugo, zašto bi tu zapravo stajali?...

Pošla je zadovoljna sa samom sobom, jer je znala da može bez ikakova straha i stida govoriti istinu. Priznajući da je mislila kako misli i otac, doduše nesvijesno, bez svijesti o podložnosti, ona je u svojoj razbuđenoj nutrinji srušila i posljednju zapreku prkosa, razdragana predala se osjećaju, da je bila poštena. Poraz u drvoredu čini joj se kao prava pobjeda. Ovaj još uvijek zakukuljeni muškarac, što ide kraj nje u oklopu šutnje, pokazao joj mirno, bez mudrolikih uzvika, da ona ni krijući se u svojoj sobi nikako ne može zaobići već gotov jaz.

— Zbilja!...

Pogledala ga radoznala, da mu napokon vidi boju očiju.

— Kažite mi, molim vas, gospodin Njegoš, smatra li me Darko još uvijek naivnom glupačom?...

— Glupačom? Vas! A zašto bi vas smatrao glupačom?... Ne! Koliko se sjećam, a mislim da se sjećam, o vama se nije ni govorilo. Pa i zašto bi se govorilo?...

— Ne? Nije?...

Bila je razočarana i zbunjena.

— A ja sam mislila...

— Mislili ste krivo...

Njegoš se odlučno zaustavio.

Naokolo u šancima, načičkanima jablanima i vrbama, raspjevali se zrikavci. U gustim krošnjama stotina kestena šumorilo je bez vjetra od same svježine, a u mraku, što se širi iza obrisa grada, svjetlucale su lebdeći nad granama hiljade krijesnica. Negdje u dubini pokošenih livada kratko kao prestrašeno oglasila se ptica, a zemlja, topla od plodnosti i ljeta, disala je snažno, i od toga je titrao zrak.

— Ja,... oprostite,... ne ću dalje! Ne vidim više nikakova razloga. Reklo se je sve!...

On je gledao u grm pred sobom, prišao, ljevicom zaustavio krijesnicu, oprezno je primio na dlan.

— Slutio sam odmah, da je sve to, što se tamo dogodilo skrivila zabluda. Mislili ste, da sam bauk, da trujem ljude, i zato ste me htjeli kazniti pred svojim prijateljima. Međutim, ili meni se to možda tek čini, sada kao da ste uvjereni, da ne trujem ljude, da sam pošten i da nisam bauk. Ne razumijem. Pa odakle vam sigurnost, da se ipak ne varate?...

— Da se varam? Ne varam se! Ne, vi niste bauk...

Prišla mu sasvim, primila za mišku, pogledala ga potpuno sigurna.

— Ja, to je istina, ne znam još ništa, niste me razuvjerili, pa ni pokušali razuvjeriti, no zato sam osjetila. Zaista! Osjetila sam sve! Živi nešto, što je jače od opipljivih dokaza. Ne samo da je jače, već i bliže, sigurnije, kuca toplo, i zato ćemo radije primiti! Opipljive dokaze pruža drugi, i obično pruža da bi nametnuo mišljenje, no ovo, to, što kuca u nama, bukne kao blijesak roja krijesnica, najbolje pokazuje put! I baš to, što je bliže nego dokazi, buknulo je u meni odmah nakon drvoreda, veli mi, varaš se, Njegoš nije bauk... Ne! Zbilja! Ne razumijem tu ništa! A molim vas, zar se i mora razumjeti?...

Ušutjela je, no samo zato, da osvježi dah.

— Rekli ste doslovce, da ne vidite više nikakova razloga. Da se reklo sve. A ja vas molim, pođimo dalje, jer se nije reklo sve. Sa mnom je tako, kao da sam se upravo rodila, gušim se od obilja utisaka i riječi, vidite, dršćem, i lutala bih čitavu noć. Možda je to od toga, što znam da sam kriva, i vaša blizina mi treba da se vrati mir. Da odete, mislila bih, da ne možete oprostiti, da sam doista učinila nešto, što se ne da popraviti. A ja ne ću da budem kriva, hoću da sam sasvim spokojna. Možda je to tako od ove noći, od krijesnica, od zvijezda što mi trepte nad glavom od zrikavaca, što ja znam! No zašto baš i znati! Čemu ispitivati, od čega se u duši pokrenuo veseo val...

I Njegoš, a da to baš i nije htio, pristao da s Trešnjom šeta dalje, prateći je u tu sve vedriju i puniju noć. U njemu — mada to u mislima odbija — onaj dodir njezine ruke izazvao je vrelu i ugodnu jezu, i on se trudi da bi bio sabran, da više ne misli na tu ruku, a pogotovo da ne zaostaje s namjerom da je gleda, no ipak, uza sve to ju je gledao. Tek sad je opazio, da je zaista lijepa, ljepša nego se o tom govorilo, jer je bila pametna.

A onda, za Njegoša je to posebno važno, u njegovu životu dobrovoljnog asketa nije još nikada i žena progovorila riječ. Razumije se, bilo je i poznanstava i veza, no slučajnih, bez značenja, od samog časa, toliko, da tijelo ima zdrav tlak. Žena, on je to govorio i Darku, sjecka u borcu cjelovitost snage, dijeli je na sve manje djeliće. Umjesto da živi za svoju borbu, da se bori sav za svoje ideale, po ženi će osjetiti žudnju za tišinom, za nečim što je njegovo, i isključivo njegovo, da bi mogao, kako se to veli, poživjeti i za sebe, odmoriti se od napora i gubitaka u naručaju miljenice. No taj odmor od napora i gubitaka nije drugo nego znak za uzmak, podjela sila na svoje i što nije svoje, a to je kraj. Pa zato, da bi bio u borbi čitav, Njegoš je bdio nad samim sobom, gušio u sebi klice žudnje, odricao se svega što je živjelo van njegove istine, da je borba sve...

A međutim je Trešnja koračala naprijed, udisala mirise smirene noći, i ne sluteći što se javlja u Njegošu. Oko njih su polja s kukuruzištima i žitom, grad se rastvorio u tami iza drvoreda, a neravna, tek slućena crta staze, meke i još vlažne od popodnevne kiše, nosi ih sve dublje u zelenilo i njegov mir. I najednom, — Njegoš to osjeti sa strepnjom, — probivši silovito pokrov volje, u njemu prsnu žarka želja, a njegove ruke sunuvši iz džepova posegnu za tijelom što se spokojno bjelasa, sigurno i ne bojeći se ničega. Ruke je zadržao na granici, u zadnji čas. Prisilio ih da budu kao svezane uz bedra, da se trzaju kao mahnite od potrebe za stiskom, a otrgnuvši se da se opet zalijeću naprijed, da svakog trenutka zasijeku prazan zrak. Znajući da je jači od ponora u sebi, Njegoš je uživao igrajući se sa svojim rukama. Zaustavljajući ih na ivici u hipu pred činom, on je kušao sama sebe, dršćući mjerio vlastitu snagu, i trnuo na pomisao da bi se Trešnja zaustavila, te tako naišla na igru i sudarila se s prstima. Bio je svijestan, da je, ma da jači, u ovom času slab. Svijest, da čini nešto što je ružno, nešto što mora prekriti mrakom, bolila je, jer je htio da bude potpun i čist. Nije li to dokaz, da je ponor u njemu još uvijek neuređena močvara? Da je njegova tobože sigurna nadmoć uistinu nadmoć prividnih sila, jer da nije, išao bi za djevojkom stišan, ne misleći na silu i grijeh. Ali draž, da je igra ovisila o niti, bila je ipak prevelika, da bi sustao na polovici. To, što je branio izmučenim rukama, dopustio je mislima, neka luduju po volji, i misli, pijane od mraka i zemlje, trgale su haljinu s plijena pred sobom, rušile ga u postelju žita i trave, poljupcima gušile plač. Dok vika žrtve tone u tišini, on je krši okupanu rosom, a kada je svladana, rida zajedno s njom...

I baš sada Trešnja je neočekivano spomenula Vinovrški lug.

— Vinovrški lug to je hrastova šuma, toliko sam razabrala od popodnevne svađe. Ali drugo? Što se to događa sa šumom? Ne znam! A htjela bih znati...

— Vinovrški lug!...

Dosta je, da Njegoš bude i opet svoj.

— Vinovrški lug je više nego šuma. To je nešto, gdje će se slomiti mnogi vratovi. I tko zna. Možda će se slomiti upravo moj...

Nešto crno, crnje od mraka, prhnulo iz bazgova grma kraj puta, pojurilo prema Njegošu, zalepršalo mu kraj lica, sa šumom se zabušilo u kukuruze, što puckaju od klasanja.

— Da li je...

— Nije! Ništa mi nije!...

Iskrivljen, jer se sjeća današnjeg popodneva, kad je Darko dotrčao javljajući za Ribića, Njegoš je odmahnuo rukom, mrko se nasmijao.

— Uostalom... ako doista želite znati, govorit ću redom, tako, da znate sve. Vaš otac i taj Ribić sporazumjeli se da trebaju tuđih para, a da do njih i dođu, odabrali su Vinovrški lug. Vinovrška hrastovina je dobra i zdrava, jedina, koju još nisu uništili prijatelji naroda. Unište li je, zadnju u našem kraju, bit će to, bar se čini, uz neobičnu svirku, a pritom će kumovati krv. Danas? Danas još vjeruju svome Ribiću. Njihov Ribić je iz njihove sredine, njihova je soja, pravi seljački sin. Ali sutra? Kad kažem, da ih Ribić prodaje Cvitovcu. Cvitovcu, radi kog su ih lemali žandari, kad su glasovali za svoga Ribića. E! To, što će se dogoditi sutra, ne vidim! Ne znam! Ne znam još ništa! Tko zna, kako će se to svršiti!... Doktor Ribić!...

Njegoš se je smijao bez glasa, nemiran i žalostan.

Jedino, odakle je bar malo zadovoljstva, jest to, da je u Ribića sumnjao uvijek, i mada je taj poduzimao svašta, da ga ima uza se već zbog veze sa selima, on je ostao nepristupačan, siromašan i tvrd.

— ...Što vam je?...

Osjetivši da Njegoš division dršće, Trešnja se okrenula i zabrinuto počekala, no on je pokušaju njezine ruke izmaknuo zaustavivši se i sam.

—Nije mi ništa! Sasvim ništa! Nezadovoljan sam, to je sve... Ali vi ste se toliko zanimali za taj lug... I vaš otac, i on se toliko zanima za taj lug... Ne! Nemojte se uvrijediti! Nisam mislio na nikakovu podvalu, jer za lug se zanima i Darko, a on vam je brat... Htio sam reći samo ovo, da vi nakon toga, što ću pričati o Vinovrhu, nemate više ništa nego jedan izbor, a to je, otac ili mi...

I u tom časku on je to zbilja želio. Priđe ganut zbog njene brige, primi kao drugar ugrijanu ruku, i stisnu je ne osjećajući ni trzaja od požude, što je malo prije kao divlja od robovanja mahnitala u njegovim žilama. U blizini iza vrba, pognutih od starosti, bučila je rijeka, pjenila se provaljujući preko pećina. Daleko na rubu već potpune vedrine nad obronkom zaplovio pun mjesec, i zrak se zatalasa postajući srebrnast i bijel. Oživjevši, Njegoš pusti ruku, zaobiđe Trešnju, pođe naprijed, i krčeći granje nad zapuštenim prolazom, utoptanim u šašu među njivama i rijekom, hladi rosom ispružene dlanove, te priča zašto se to bori za Vinovrški lug...

A Vinovrški lug je netaknuta hrastovina, stara, prvorazredna, zrela za sječu, s leglima posljednjih srndaća i divljih mačaka. Kao zadnja nada osiromašena kraja, prenapučena i gladna hraniteljke zemlje, još je čitava zahvaljujući šumaru Karasu, jer Karas već godinama sjedi u kotaru, ljubomorno bdije nad tim blagom, i čuvati ga, gotovo da mu je postalo životni cilj. Što je istina, pamte to i starci u

selu, prohujalo je nad Vinovrhom i desetak rokova, kad se sjekire u šakama mršavih Ličana razmahnule nad vinovrškim hrastovima. Prijatelji Vinovrha gruvajući se u prsa obilazili su požrtvovno vinovrške drvenjare, gromoglasno vikali o mrtvu kapitalu, no Karas kao Karas, izrabljujući strančarstvo, uvijek bi pokrenuo potrebnu ravnotežu, i sjekire su razočarano uzmicale. Pa ipak, uza sve to što se tako bori, Karas je za prodaju i sam. Karas nije nepopravljiv fanatik, ne žuri se, ne deblja od fantastičnih snova, no on je dobar i pošten čovjek, te, što je i odlučno, naviknuo se misliti, a misli zureći u ispisane papire i s olovkom u strpljivoj desnici. Karas glasuje za svaku vladu, baš kao i Valent Cvitovac. Karas ne razmišljajući potpisuje pristupnice, a s istom lakoćom potpisuje ih i Valent Cvitovac. No Karas ne će, što Cvitovac hoće, Karas kada griješi, a griješi često, griješeći važe vinovršku hrastovinu, i odvagnuvši je u nizovima brojeva na papiru smijuljeći se prima i otkupljenje za svoj grijeh. Već trideset godina Karas griješi i trideset godina prima otkupljenje, a onda se pojavio Valent Cvitovac, te igri bude kraj.

Doduše, ne može se to nikako poreći, Karas je oduvijek srdito gunđao, čim bi, bilo zašto, spomenuli Blaža Ferčeka. Taj Amerikanac u jahaćim hlačama, s kicoškom lulicom među zlatnim zubima, previše se kretao po hodnicima kotara, i Karas, iskusan već u takovim ljudima, ocijenio je odmah, da je Ferček sumnjiv ptić. Da ima u Vinovrhu i takovih, koji drže s Ferčekom, Karas je sumnjao. Da bi Ferčeka izabrali predsjednikom zajednice, Karas bi izgrdio svakoga, tko bi mu to tvrdio. A kad su ga uskoro zbilja i izabrali, Karas je osjetio prvi put u životu, što je to kad čovjeka zahvate divljina i bijes.

— Pa to je nemoguće! Nemoguće je, amice!...

Sav zajapuren, Karas je razjareno dojurio predstojniku Kovaču .

— Taj Ferček, to je pijanica! Nitkov! U Americi se klatario i varao ljude, a tu, kad se vratio, pije, jer mu smrdi rad. I takav da bude predsjednikom zajednice! Takav da upravlja vinovrškom šumom! Ma ne! To se mora poništiti! Ne smije se potvrditi!...

— Izbor je proveden u redu, to ti mogu jamčiti...

— U redu! U redu! No u kakovu redu! Da! Pitam! U kakovu redu, kad je činjenica, da je Ferček predsjednik! Koji im je to bio vrag! Nema sumnje, lopov ih je sigurno opio! Morao ih je opiti, glasovali su pijani, i zato se mora poništiti! Svakako poništiti!...

— Ne, to se ne će poništiti! Zašto bi poništili?...

Ne shvaćajući, Kovač je lagano ustao, uozbiljio se, sa strane pogledao Karasa, desnicom krijući zijev.

— Ja ti velim, da je bilo u redu! Dobrovoljno! Bez pritiska! Bez ikakove sile! A to, što su neki glasovali pijani, pa i kod nas u gradu počesto glasuju pijani! Izabrali su Ferčeka? Molim! Eno im Ferčeka! Uostalom, Ferček je njihov čovjek, i ja ti ponavljam, da ne vidim razloga, zašto bi to morali poništiti!...

— Zašto! Zašto!...

Videći, da je Kovač uz Ferčeka, Karas se je znojio.

— A zašto smo poništili tolike druge! Takove, gdje je doista bilo u redu! Izmislili smo protuzakonitost, i gotovo! Svršena stvar! No ti ne ćeš! Tebi je do Ferčeka! Do hulje ti je, znam ja to dobro, dragi moj...

— Meni je sada jedino do njihovih glasova! Nemoj zaboraviti, da su u proljeće izbori, a taj je Ferček naš...

— Naš! Moj! Moj on nije!

Karas je snažno udario po stolu, a u očicama mu bijesno sijevnulo.

— Ne! Nije! Moj on nije! Ne trebam ga! Ne ću! Ne ću ga! Vucibatinu! Lopužu! Obećao je budalama, da će unovčiti hrastovinu, jer, veli, on da je uredio s gospodom, njega da će gospoda slušati. A s kojom je on to gospodom uredio, hoću da znam. Gdje je on to našao takovu gospodu, koja mogu ugovarati i s njim, prokletim Ferčekom...

— Stari! Molim te, ne budi neukusan! Ne šali se! Pusti to!...

— Ne šalim se ja ništa, amice! Ja to ne ću pustiti! A tebi, ako smijem, no mislim da smijem, predbacujem što si zatvorio najbolje ljude, i zatvorio ih za vrijeme izbora. Stari Gudac i njegovi dali bi Ferčeku! Molim! Ne velim sasvim ništa! Izvjesili su zastavu, i morao si kazniti! No zašto ih zatvoriti upravo onda, kad su meni najviše trebali! Obećao si, da ne ćeš! Pa kako si održao riječ!...

— Čuješ, stari!... Ne!... Ne moramo se prepirati!...

Kovač se s dosadom odvrnuo od Karasa, zažmirio, pa i opet sjeo za svoj stol.

— Govoriš tako, kao da si od jučer u službi, a ne već trideset godina. Jer što ti to znači, da su tebi najviše trebali? Trebao ti je Gudac sa svojom družbom i trebao ti je zato, da bi srušio Ferčeka, a vlast, ili netko tko je tvoj poslodavac, upravo hoće Ferčeka. Zašto baš Ferčeka, meni je to tako svejedno. Svejedno mi je i to, ako veliš, da je Ferček lopuža. Lopuža? Pa što, da je i lopuža? Što ja mogu, dragi Karas, ako mogu odavle s ovoga mjesta računati jedino s lopužama?...

— Ali Ferček je lopuža nad lopužama! Gori od svih!...

— Pa onda? Molim te, što onda? Što, ako je zbilja i lopuža nad lopužama, kad njega, i upravo njega, hoće Cvitovac?...

— Cvitovac!...

— Tako je, Cvitovac! Cvitovac hoće vinovršku hrastovinu, Cvitovac ili Croatex, to je pomalo isto, a da dođe do hrastovine, potreban mu je predsjednik kao što je Ferček, i to je sve!... Međutim, moram ti to prijateljski reći, siromašniji Vinovršani, a tih je većina, uglavnom su za prodaju gotovo svi...

— Oni su nestrpljivi, treba im zemlja, ali morali bi još malo čekati. Cvitovac nije pošten kupac. Cvitovac daje četiri milijuna, a ono vrijedi i sedam milijuna. Sedam! Po mojoj procjeni!...

— Dadu li za četiri?...

— Za četiri! Onda ne ću potpisati!...

— Potpiši!...

— Ne ću! Nikada to ne ću potpisati! Prisegao sam, da ću raditi po zakonu i savjesti, tako radim već trideset godina, a tako ću raditi i dalje. Ne bojim se Cvitovca. Ne, nema tu za mene nikakova Cvitovca. Cvitovac može grabiti gdje hoće, no neka se čuva, ako dirne u Vinovrški lug...

— A koga će se čuvati?...

Žaleći Karasa, Kovač je zapalio cigaretu i promatrao dim.

— Da, pitam te, dragi Karas, koga će se on to morati čuvati? Na upravi zajednice je Blaž Ferček, s njim je ugovoreno, većina je u odboru sigurna, dakle tu

si izgubio! Nadzorna vlast? Razumije se, i tu si izgubio! Ljudi? Ljudi su, i sam si rekao, nestrpljivi, jedva će to dočekati! Treba im oranica, nemaju sijena, nešto će zaraditi i za same sječe, dakle vidiš i tu su te zaskočili. Ti? Ako ne ćeš potpisati, znam, da će te premjestiti. Na tvoje mjesto doći će drugi, njegov potpis je što i tvoj potpis, i šuma, kako vidiš, gotovo da je već danas Cvitovčeva... I baš zato, jer sve to poznam, a inače znam da si pošten čovjek, opominjem te za vremena, velim ti, glupo je prkositi. Uopće, da budem sasvim iskren, a iskren sam jer znam da to ne ćeš izrabiti, ne pojmim, ne razumijem tu tvrdoglavost, kad hoćeš svojom glavom probiti zid. Ti si u stroju, stari, nemoj to zaboraviti. Stroj je jači od tvoje volje, volja ti i smeta, te misliš da nisi stroj!... Uostalom, do đavola i Cvitovac i Vinovrški lug! Da li ćemo se večeras vidjeti kod naše plavuše?...

— Ne! Ne mogu. Večeras se ne možemo vidjeti...

Otrovan nakon svega, što je čuo od Kovača, Karas je odmah otišao kući, i nepomično sjedeći kraj otvorena prozora, ne mičući se sa stolca, proveo čitav dan.

Da li je zbilja, kako tvrdi Kovač, stroj?...

Kovač doduše koješta znade, ali stroj... Ma zašto stroj?...

Zurio je uporno u krovove kuća, razmišljao o svemu u svom životu, mršteći se sve jače grčio šake, a na večer, sjetivši se Kovačeva poziva, najednom se trgnuo, i odlučno zakrenuo plavuši.

— Ti si u stroju, amice Kovač, ali ja sam živio! Razumiješ li! Nisam stroj!...

Za mjesec dana već je bio premješten, prvi put u svojih trideset godina, a opraštajući se požalio se jedino radi toga, što je, kaže, star, pa i propustio je mnogo, toliko, da se ne može nadoknaditi. No kad bi se moglo nadoknaditi, sigurno bi nadoknadio. Ne bi kao dotada, rekao je potišteno, držao vreću dok su Cvitovci zgrtali, ali glavno u zlu da nisu ni Cvitovci ni Ferčeki, već prokleti stroj. Stroj postoji, Kovač da je rekao istinu. A njegova, Karasova, da je glavna krivnja, što nije vidio prokletog stroja, jer inače, završio je uzdišući žalostivo, oni što upravljaju strojem upamtili bi i Karasa...

— ...Tako je to! To je, što je uglavnom do danas! A danas je došao novi šumar, i sutra ćemo se porazgovoriti i s njim!...

Zaustavivši se pred kućom Valenta Cvitovca, Njegoš je i nehotice pogledao prema prozorima, očekujući, da se negdje pojavi neprijateljev lik.

— Molim vas, kažite mi, zašto se vi zapravo borite?...

— Zašto se borim?

Okrenuvši se k Trešnji, Njegoš je rukama opisao širok luk.

— Zato, što znam da je ovo moje! Što dišem! A dišem, jer ljubim život. Život pak... pa znate, to je mračna mučionica, ako zrak nije čist... Da...

Njegoš se zbunio, osjećajući da je kriv.

— Tamo... u polju... umalo vas nisam izljubio... Velim vam, da znate... Da me poznate... Da vidite... Potrebno nam je radi jasnih odnosa...

— Ja sam to osjetila...

Gledajući ga, uzmicala je bez žurbe prema vratima i hodniku.

Došavši do hodnika, tu je stala, osmjehnula se blijedim nesigurnim osmijehom, a onda naglo domahnula rukom, i nestala u kući gušeći se od neobjašnjive radosti...

STJEPAN MIHALIĆ

PJESME

JESENJA LJUBAV

Dođe doba kada lišće pada.
Zrikavac za kratkim ljetom jada.

Sjena huma postaje sve kraća.
S izvora se mlada srna vraća.

U krošnjama šupalj vjetar svira.
Sunčaju se gljive bez šešira.

Vedro jutro listopada slave
na livadi oblaci i trave.

Gdje pod mostom tamna voda teče,
da me voli, ona meni reče.

KIŠA

Nad vodama krik ranjene ptice.
Preko tamnog krila noći brodi
jadovito mjesečevo lice.

Uz proplanak bijela cesta vodi.
Grožđe mlade, bose žene nose.
Ružmarinom mirišu im kose.

Jablanove sparan vjetar njiše.
Srčem žedno prve kapi kiše.

IVO KOZARČANIN

FILOZOFIJA I ŽIVOT

A sad konačno da odgovorimo i na drugo naše postavljeno pitanje, na pitanje: Da li je filozofija životu potrebna?

Već sama činjenica, da je filozofija u svim kulturnim epohama živjela, mnogome je dosta uvjerljiv dokaz, da je ona potrebna i nužna pratilica kulturnoga života. Međutim sama povijest ne mora biti dovoljan argumenat; sama faktičnost još ne znači nužnost i opravdanost. Mnogi tako proriču, da će doći vrijeme, a možda je to već i skora budućnost, kada ne će biti filozofije. — Međutim uvjerljive će nam dokaze za tezu o potrebi filozofije pružiti psihologijska analiza filozofijske funkcije.

Već je Platon ustvrdio, da je č u đ e n j e izvor filozofije. Kad se začudimo nad običnim i svakodnevnim prilikama i pojavama, kad nas iznenađuje njihova veza i složenost, njihov sklad ili nesklad, onda je to sigurno čas, u kom se rađa prva filozofska iskra. Herbart je s u m n j u označio kao izvor filozofije. Kad prvi put posumnjamo u ispravnost i istinitost prihvaćenih tvrdnja, nalazimo se na pragu filozofskog mišljenja. — Međutim iz čuđenja i sumnje ne raste i ne razvija se samo filozofska funkcija, nego naučna svijest uopće. Suvremena psihologija uz ove izvore otkrila je u ljudskoj duši jedan specifični izvor filozofskog ispitivanja, a taj je izvor: t e ž n j a z a j e d i n s t v o m i p o v e z a n o š ć u z n a n j a. Mi ne možemo u svojoj svijesti nositi nepovezane i izolirane spoznaje, znanje bez veza. Mi ne možemo podnositi nejasnost i besmislicu. Ljudski se duh ne zadovoljava s vanjskim i prolaznim, nego traži unutrašnjost i bitnost.

Iz tih izvora izlazi kao neminovni zahtjev — potreba filozofije, jer ona sve znanje i ocjenjivanje usredotočuje u jednom cjelovitom pogledu i jedinstvenom doživljaju. — Sintetički, filozofski pogled je životna nužda. Ona živi i daje biljeg i lik duhu vremena i ondje, gdje se za nju svijesno i ne zna. Ta nisu svi filozofi, koji se takovima nazivaju, niti su svi nefilozofi, koji se filozofije odriču. Filozof se razlikuje od »prigodnog filozofa« samo sistematičnošću i metodičnošću svoga rada, kao što se i inače razlikuje znanje laika od znanja učenjaka.

Onaj, kome bi se pričinjalo, da suvremeni čovjek živi bez filozofije, taj bi sigurno površno i plitko poznavao duh našega vremena. On bi imao samo utoliko pravo, ukoliko bi tvrdio, da našoj kulturi nedostaje jedan jedinstveni nazor na svijet. U našoj današnjici se bore, u njoj se sukobljavaju različiti životni pogledi i ocjene. Međutim nisu oni toliko različiti, da ih ne bismo mogli nikako sistematizirati i pregledati.

U našem duhu vremena, u kulturnom životu današnjice isprepleću se uglavnom tri tipa filozofskoga shvaćanja, tri tipična duhovna profila, pod koje bismo mogli svrstati sve filozofske smjerove današnjice. Mi ćemo ih ukratko ovdje skicirati.

Prvi je n a t u r a l i z a m, i kao jedna njegova podvrsta m a t e r i j a l i z a m. Izvori njegovi leže još u drugoj polovici 19. stoljeća, u vremenu, kad su mnogi uspjesi na području prirodnih nauka, kao i veliki tehnički napredak, ulili u čovjeka hrabrost i vjeru, da će na tom putu naći odgovore na sva pitanja. Bavljenje prirodnim naukama, skopčano s težnjom za jedinstvom pogleda i ocjena, dovelo je do generalizacije prirodonaučnih metoda na svim naučnim područjima, a predmet (priroda i materija), kojim se čovjek toga vremena pretežito bavio, toliko ga je okupirao, da van njega ništa nije ni vidio.

Tehnički napredak i njegov utjecaj na socijalno-ekonomske formacije uvjetovao je sa svoje strane metafizičku koncepciju ekonomskoga materijalizma (marksizma).

Sve te različite naturalističke ili materijalističke koncepcije stvaraju monizam svoje vrste. Sav bitak je homogen. Nema bitne razlike između prirode i duha, između zoološke i antropološke sfere. Sve su te razlike samo gradualne, a ne bivstvene naravi. Kauzalni determinizam nije samo heuristički princip. On ima metafizičko značenje. Shvatiti prirodu, čovjeka, društvo, povijest — znači kauzalno objasniti pojave i činjenice u njemu. Mehanizam je kod većine baza i ideal, u kom nalaze konačno rješenje sva pitanja života. Psihički se život pokušava tumačiti u svim svojim manifestacijama i u svoj svojoj dinamici s pomoću nagona za samoodržanjem i održanjem vrste. Pridaje li se njima još i nagon za važenjem (Geltungstrieb), kojim se tumače mnoge psihičke manifestacije, onda i on nije drugo nego duševna preobrazba animalnog, biološkog poriva. Problem slobode je za ovu koncepciju gotovo smiješan. On

je za nju kao naučna kategorija tek izmišljotina teologa i filozofa. Kao spontani doživljaj on je naivna, nekritična pretpostavka.

Naturalizam, odnosno materijalizam, nema danas svojih velikih protagonista. On živi kao nadogradnja pojedinih mislilaca u mnogim pojedinačnim prirodonaučnim disciplinama, a u drugom obliku (ekonomski materijalizam) kao nova vjera masa. Nije ni čudo. Ta on je najjednostavniji, najpristupačniji, a po svojim određenjima budućnosti čovjeka i njegove egzistencije najutješniji i »najidealniji«. Progres se po njem nužno kreće neprekidno naprijed, i bolja budućnost je neminovna nužda. Ova koncepcija nekako oslobađa čovjeka od lične odgovornosti. Ona uvjerava, da nema smisla grižnja savjesti. Socijalni red je neminovnom nuždom određen. Treba tek uvidjeti tu nuždu, da time nešto ubrzamo tempo razvitka. Sigurnost ljudske egzistencije je dana.

Međutim optimistički su i utješni ovi različni oblici naturalističkoga životnoga nazora samo dotle, dok nisu konsekventno do kraja domišljeni. Potpuno konsekventno do kraja misaono provedeni oni se prebacuju s obzirom na ocjenu života u svoj kontradiktorni ekstrem. Po naturalističkoj životnoj koncepciji lični ljudski napor, dakle sve ono, što čovjek osjeća da može i da treba životu dati, zapravo je — besmislen. Priroda i onako sve nivelira, a život je u svim svojim manifestacijama samo razvijanje jedne fatalne nužde. — U spoznavanju on mora biti nužno relativističan i skeptičan, jer će konačna i prava istina ležati u rukama tek zadnjem Adamu. Praktično filozofski on mora doći do vrijednosnog nihilizma. Nema nekih objektivnih i apsolutnih vrednota, nema opće ljudskih i nadljudskih norma. Sve je relativno, sve je uvjetovano utilitarističkim, odnosno hedonističkim prohtjevima i potrebama. Nekakve apsolutne vrijednosti su — varka. To je naličje naturalizma koje je daleko od prividnog optimizma.

Taj praktični pesimizam ne bi mogao biti najodlučniji argumenat protiv naturalizma. Ali on nailazi na teškoće zbog svoje dublje nekritičnosti. On stvara svoju hipotetsku monističku konstrukciju stvarajući apsolutnim zapravo tek jedan životni aspekt. U njemu su otkrivali, i onda kad je on to izrijekom najodlučnije odbijao, osnove jedne primitivne metafizike, u kojoj su često pomiješani uvjeti s uzrocima. — Ne mora se nijekati nužnost materijalne egzistencije za opstanak i manifestaciju animalnog i antropološkog sloja života, a da se uza sve to ne nalaze u tom uvjeti i uzroci mnogolike životne pojavnosti. Veza između fizioloških procesa i psihičkih doživljaja iste je vrste. — Naturalizam iz područja specijalnog prirodonaučnog istraživanja, koje zapravo znači jedno principijelno ograničenje, bezrazložno izvodi univerzalnu sliku, nazor na svijet i život. Naturalizam nema za to ni teoretskog prava. On se najprije hotice i jasno opredjeljuje za istraživanje jednog dijela pojavnosti, tj. prirode, a na koncu iz toga specijalnog istraživanja napravi generalni, opće životni zaključak. Kad bi on još htio da bude samo filozofija prirode, moglo bi mu se štošta i oprostiti, ali kao opći nazor na svijet i život on ne može kritičku misao zadovoljiti.

Naturalizam kao nov oblik dogmatizma ne vidi granične sfere svoga područja ni granice preko kojih svojom metodom ne može. On proglašuje svoju metodu univerzalnim organom znanstvene spoznaje, a ne vidi, da se nezorne tvorevine (vrijednost, značenje, smisao) ne mogu nikada shvatiti kao priroda. Naturalizam ponajčešće olako prelazi preko spoznajno-teoretskih teškoća. On problem života odviše simplificira. On je živi tip duhovne sljepoće za mnogolikost i mnogostranost životnih mogućnosti, a specijalno ljudske kulturne egzistencije. Suvremeni naturalizam je zapravo novo izdanje starog metafizičkog naturalizma.

Iz uviđanja, da se ne može genetičko-relativističkim pogledom ocjenjivati, a da se ne zapadne u nihilizam, koji je praktički neprovediv, a teoretski neodrživ, a po spoznaji, da ideje nisu životnom promjenljivošću i prolaznošću tangirane, izvodi idealizam svoju oštru kritiku naturalizma na jednoj strani, i izgradnju svoga apsolutnoga sistema na drugoj.

Idealizam je drugi tip, drugi tipični duhovni profil, unutar kojega se razvija jedan niz filozofskih pogleda naše današnjice.

Idealizam na prvom koraku stavlja sav bitak, bitak koji bi egzistirao neovisno od

svijesti i izvan svijesti, pod upitnik. Svijest, jedanput kao čista svijest, drugi put kao svijest uopće ili sl., jedina realno egzistira. Spoznaja producira sama svoj predmet. Um shvaća i uviđa samo ono, što je njegovo djelo. — Suvremeni racionalizam novokantovskoga tipa skreće pak djelomično k Fichteovoj koncepciji svijeta, djelomično k Platonovu idealizmu. Svoje najjače uzore i izvore imade on u klasičnom njemačkom idealizmu (Fichte, Schelling, Schleiermacher, Hegel). Ideja kao metafizički princip supstanca je svijeta. Čovjek pak kao čisto umno biće predstavlja centar toga svijeta. On nije centar u smislu važnosti svog individualnog stvaralaštva, nego kao nosilac vječne, neprolazne, apsolutne ideje. On nije ni slobodan, nego ukopčan u nužnoj vezi idejne složenosti. I tu je nužnost, iako idealna, neminovna. I tu svijet i svjetsko zbivanje kroz čovjeka i preko čovjeka samo prolazi. On svojim snagama, svojom slobodom i svojim zalaganjem ne može u tom prestabiliranom procesu ništa promijeniti. On je marioneta u vlasti viših sila.

Naturalizmu i idealizmu, kao dvjema duhovnim profilima naše današnjice, stoji nasuprot čitav niz drugačijih koncepcija svijeta i života, koncepcija u kojima je opet nađen konkretan čovjek, koncepcija po kojima čovjek dobiva posebno mjesto i svoju naročitu vrijednost u kozmosu. Dok je naturalistički i idealistički nazor na svijet i život posve depersonaliziran, ova nova shvaćanja čovjeka, koja žive u raznolikim filozofijama života, kulture, u tako zvanoj fenomenološko-antropološkoj struji i egzistencijalnoj filozofiji, nastoje ponovno spasiti i pozitivno ocijeniti egzistenciju pojedine ličnosti priznavši joj centralno značenje i najvišu vrijednost u svjetskoj životnoj orijentaciji. On nastoji opet podići čovjeka, koji je u naturalizmu potonuo u brutalnu faktičnost, a u idealizmu u neminovnu apsolutnost. Ovaj posredni nazor, za koji nemamo općeg naziva, gleda u čovjeku i njegovoj egzistenciji borbu i održanje na međi između poriva i duha, sklonosti i dužnosti, prirode i kulture, nužde i slobode, duha i tvari. U oprečnostima i napetostima odvija se život ljudski, ostvaruju vrednote u neprestano novim kulturnim likovima, i stvaraju pojedinačne kulturne ličnosti. Po ličnom zalaganju i snazi odvija se i uzdiže život pojedinca, a po njemu i zajednice. Čovjek nije ni empirička slučajnost ni idealna fikcija. Njegov kulturni razvoj ne možemo razumjeti ni po naturalističkom mehanizmu, kao nekom općem kozmičkom i životnom principu, ni po ideji kao supstanci i apsolutnom regulativu života, jer se njegove mogućnosti ne iscrpljuju ni u jednoj uočenoj determinanti. Više imade regiona zazbiljnosti, više slojeva stvarnosti, pa je prema tome opće životni, a onda i kulturni razvoj diskontinuiran. Materijalno-mehanička i povrh nje animalna sfera isprepletena je u čovjeku s duševnim i duhovnim područjima tako, da je teško svagda razlučiti, iz koga sloja se ostvaruje jedan određeni lik u konkretnom životu. Život nije neka vječna harmonija, nego razbojište divergentnih struja i raznolikih utjecaja, koji se sukobljuju i u isti mah ostvaruju i ruše. Tu mnogolikost i mnogoznačnost života uočuje ova filozofija i postavlja kao centralnu temu — temu: čovjek. Čovjek, konkretni čovjek unosi novu harmoniju u život. — Razvija se tako nov smisao za stvarnost. Nov duh realizma. Život počiva na individuima, kultura se izgrađuje na ličnostima, kao nosiocima vrednota. Ali život i njegova ljudska manifestacija, kultura, nije stvar fatuma, izražaj nužde, nego iz slobode stvoreni zadatak, koji treba da se neprestano nanovo ostvaruje. Život nije datost, nego zadatak. On nije nužnost, nego odgovornost. Bez lične snage i volje on bi bio rastrgani diskontinuitet; po kulturnoj volji postaje on jedinstvo i cjelovitost. — Novi čovjek treba da po svojim snagama i svojoj volji stvori svoju budućnost. Ideje i vrednote nisu fikcije ili nemoćne utvare nasuprot realnom bitku, kako tvrdi naturalizam, niti su apsolutne determinante svega, što se može spoznati, kako izvodi idealizam. One su principi, koji formiraju život. Oni u čovjeku i preko čovjeka kao stvaralačkog jedinstva žive i stvaraju kulturni sloj života prema snagama i zalaganjima pojedinih ličnosti i zajednice.

To je eto taj treći tip ili profil, dominantan u našoj filozofskoj, a time i općekulturnoj sadašnjosti; tip koji meće čovjeka i kulturni život njegov u centar filozofske problematike, tip koji čovjeka i život shvaća i

tumači aktivistički, dinamički. Ova filozofska orijentacija, nazovimo je idealrealističkom, uvažava i uviđa vezu i povezanost ljudske egzistencije s realnom, materijalnom i biološkom životnom stvarnošću kao i s idealnim i apsolutnim, nadvremenskim normama i vrednotama koje u taj život preko čovjeka ulaze i na koje se svaki ljudski život veže. Zastupnici ovoga smjera ne mogu zapasti u relativistički i nihilistički ekstrem pozitivističkoga naturalizma, kao ni u dogmatski apsolutizam idealističkoga smjera. Sa razumijevanjem životne stvarnosti i uviđanjem idealnih principa života rješavaju oni probleme namijenjene filozofiji.

U ova tri iznesena filozofska tipa mogli bismo razvrstati sva mnogobrojna strujanja u bujnom filozofskom životu današnjice. Pod njih bismo mogli uvrstiti sva ona općeživotna — dakle filozofska — shvaćanja, koja se takvim ne nazivaju, ali žive i prožimaju sav kulturni rad našega vremena. — Filozofija kao integralni dio svega kulturnog života i ne može se od njega praktički lučiti. Ne može se znati ni odrediti, u kom času života i na kom se području kulturnoga rada rađa nova iskra, otkriva nova duboka spoznaja, koja će pomaknuti ili premjestiti opet težište toga života i utjecati na njegovu opću ocjenu. Svaki pak kulturni radnik nije ni svijestan, kako duboko u njemu kao osnovica i izlazište svega njegova rada i nastojanja živi jedan određeni općeživotni, filozofski pogled.

Filozofski duh nije, dakle, neka životu strana pojava, nego je identičan s ljudskim kulturnim životom samim i čini u njemu onu srž, bez koje bi se taj kulturni život raspao u mnoštvo parcijalnih spoznaja i kaos raznovrsnih pogleda.

Filozofiji je pak, kao posebnoj naučnoj disciplini, zadatak osvještavanje toga latentnoga duha, koji živi i prožima sve naše životne poglede i ocjene. Svaki filozofski tip predstavlja poseban način gledanja i procjenjivanja, a po tome i ostvarivanja i provođenja života. Po filozofskim uvjerenjima formira se život. Filozofski nazori i jesu osnovni formirajući principi života.

Filozofija kao posebna naučna disciplina — za razliku od filozofskoga duha, koji se manifestira u svim komponentama naučnoga i kulturnoga života kritički i sistematski objašnjava osnovna pitanja, koja pokreću život. Ona daje teoretsku podlogu svem naučnom radu i obrazloženje svem praktičnom (moralnom) životu. Filozofija daje uvid u veze i ciljeve života. Zato samo po njoj možemo razumjeti život. Kulturne epohe u njoj ostvaruju svoju osobitost. Prema filozofskim shvaćanjima onda i lučimo i raspoznajemo pojedine kulturne epohe. — U filozofiji nalazi čovjek svoje određenje, a sav kulturni život svoje opravdanje.

Filozofija će zato ostati i dalje nerazlučiva komponenta ljudskoga života i najsjajnija manifestacija ljudskoga duha.

Vladimir Filipović

BROJČANI RAZVOJ HRVATA KROZ DEVET DESETLJEĆA

DALMACIJA

Na području Dalmatinske Hrvatske vršeni su oblasni popisi pučanstva prije negoli na području Banske Hrvatske. Po svršetku napoleonskih ratova, koji Dalmaciju ponovno privedoše u državnu formaciju, u kojoj se nalazila i Hrvatska, izvršen je god. 1818. od upravnih vlasti popis pučanstva. Taj je međutim služio samo vojničkim svrhama, te nije vodio računa ni o vjeroispovijesti ni o narodnosti pučanstva. Nakon g. 1828. vršeni su takvi popisi jedno vrijeme svake treće godine. Poslije ratova i revolucija od 1848. i 1849. izvršeni su ponovni popisi god. 1850., 1857. i 1869., dok se nakon 1880. — kao i u Banskoj Hrvatskoj — vrše redoviti desetljetni popisi.

Tek od 1840. godine daju službeni popisi podatke o vjeroispovijesti, a istom od 1880. god. o narodnosti popisanoga pučanstva. Za god. 1837. daje nam o vjeroispovijesti pučanstva Dalmatinske Hrvatske prilično točne podatke Johann Spriner u svome temeljitom djelu »Die Statistik des österreichischen

Kaiserstaates«, koje je izašlo 1840. godine u Beču. Za god. 1850. navodi službena statistička publikacija (Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie) podatke o narodnosti pučanstva, ali ne na temelju popisa, već na temelju naučnih radova etnografa i statističara Czoerniga. Uzmemo li za mjerilo nacionalne pripadnosti kod Hrvata i Srba vjeroispovijest, to na temelju tih vrela možemo pratiti brojčani razvoj Hrvata u Dalmaciji od 1850. godine dalje, dok nam za Srbe postoje podaci od 1837.

Podaci, koji nam stoje na raspoloženje, govore od 1818.—1837. godine jedino o civilnome pučanstvu. Od 1841. dalje postoje skupni podaci za civilno i vojničko pučanstvo, ali se do 1857. podaci o vjeroispovijesti (i narodnosti) odnose samo na civilno, a ne na cjelokupno pučanstvo. Istom od te godine postoje podaci za cjelokupno, civilno i vojničko pučanstvo, pa zbog toga otada dalje nijesmo navodili broj civilnoga pučanstva, već samo cjelokupno, efektivno pučanstvo Dalmatinske Hrvatske.

Od 1818.—1910. teritorij Dalmacije nije gotovo ništa mijenjan (12,934 km). Rapallskim mirovnim ugovorom izlučeni su iz Dalmacije grad Zadar i otok Lastovo. U popisu pučanstva od 1931. brojili smo otok Rab, koji je pripadao Dalmaciji, kao dio Banske Hrvatske; diferencija, na taj način nastala, označena je u zagradama.

Niže dvije tabele daju nam pregled razvoja pučanstva Dalmacije kroz razdoblje od 120 godina.

Pučanstvo Dalmacije u apsolutnim brojevima

Godina	Civ. pučanstvo	Ukupno pučanstvo	Katolici	Hrvati	Srbi	Talijani
1818.	297,912					
1830.	338,599					
1837.	373,479		296,700		70,400	
1841.	390,381	398,607	315,542		73,675	
1843.	397,051	405,854	320,997		74,876	
1846.	410,988	418,063	330,827		78,858	
1850.	393,715		318,340	304,152	74,524	14,645
1857.	404,499	415,628	337,800		77,139	
1869.		456,600	377,121		78,305	
1880.		476,101	396,974	371,565	78,714	27,305
1890.		527,426	439,536	414,288	87,019	16,000
1900.		593,784	496,778	468,997	96,279	15,279
1910.		645,604	538,101	505,334	105,560	17,989
1921.		621,429	514,607	506,933	105,335	4,568
1931.		668,488	548,700	543,350	116,257	2,095
		(683,086)	(563,239)	(557,681)	(116,292)	(2,155)

Pučanstvo Dalmacije u relativnim brojevima

Od stotinu stanovnika bilo je:				
Godina	Katolika	Hrvata	Srba	Talijana
1837.			19,2	
1841.	80,5		18,8	
1843.	80,8		19,2	
1846.	80,5		18,9	
1850.	80,8	76,6	18,9	3,8
1857.	81,3		18,6	
1869.	82,5		17,2	
1880.	83,4	76,7	16,5	5,8
1890.	83,3	78,6	16,5	3,1
1900.	83,7	79,0	16,2	2,6
1910.	83,3	78,3	16,7	2,8
1921.	82,8	81,6	17,0	0,7
1931.	82,1	81,3	17,4	0,3
	(82,6)	(81,6)	(17,0)	

Jasno se razlikuju tri periode u razvoju pučanstva.

Od 1818. do 1841. pučanstvo živo napreduje. To relativno mirno razdoblje nakon krvavog vremena napoleonskih ratova, prijelaza suvereniteta i socijalnih trzavica pogodovalo je rastu pučanstva. Kroz 22 godine Dalmacija je porasla za 92,469 duša ili za 31 postotak, što odgovara desetgodišnjem porastu od 14 posto. Nažalost vrela šute o tome, kako su se kroz to prvo razdoblje nakon sloma mletačke vlasti razvijali odnosi pojedinih narodnosti.

Od 1840.—1857. porast pučanstva u Dalmaciji — slično kao i u Banskoj Hrvatskoj — spor je. Ratovi i revolucije od 1848./49. izazvaše jak pad dalmatinskog žiteljstva. Od

1846. do 1850. spalo je dalmatinsko pučanstvo za 17,300 duša (— 4,2 posto), premda je naravni porast iznosio kroz to vrijeme 6,032 duše. U tom burnom razdoblju izgubila je Dalmacija preko 23,000 duša, gotovo 6 postotaka svoga pučanstva. Kod popisa pučanstva od 1857. taj gubitak još nije bio nadoknađen. U 16 godina od 1841.—1857. napredovala je Dalmacija tek za okruglih 14,000 duša ili 3,5 posto.

No već nakon 1857. stala se Dalmacija hitro oporavljati od pretrpljenih gubitaka. U 12 godina, od 1857.—1869., raste Dalmacija za 41,000 stanovnika (9,9 posto). U idućem desetljeću i Dalmacija je pogođena strahovitom epidemijom kolere, te porast iznosi tek 3,81 pro mile na godinu. U desetljeću od 1880.—1890. skače porast međutim opet na 10,77, u idućemu na 12,58, da se u zadnjem predratnom poradi snažnog iseljivanja spusti na 8,73 pro mile na godinu. U pedeset i tri godine, od 1857.—1910., poraslo je dalmatinsko pučanstvo za 55,4 posto, što odgovara od prilike godišnjem porastu od 1 posto.

Od 1818.—1900., dakle kroz 82 godine, pučanstvo Dalmacije se je podvostručilo.

Desetljeće svjetskoga rata donijelo je potpun zastoj u porastu dalmatinskoga pučanstva. Osim toga radi gubitka Zadra Dalmacija je teritorijalno, a po tom i brojčano smanjena. Uostalome podaci popisa pučanstva iz god. 1921. nijesu potpuni, jer je taj radi talijanske okupacije mogao biti izvršen tek na polovici dalmatinskoga područja. Na tom području dalmatinsko pučanstvo palo je za 4,042 duše ili za 1,2 posto. Uvažimo li, da je naravni porast pučanstva Dalmacije u zadnjem predratnom desetljeću iznosio 83,700, u predzadnjem 78,900 duša, dok je iseljivanje iznosilo u ta dva decenija 31,800, odnosno 12,500 duša, to ćemo doći do zaključka, da je *zbog svjetskoga rata Dalmacija izgubila oko 80,000—85,000 ljudi.* Naravni porast iznosio bi bio u desetljeću svjetskoga rata barem 90,000 duša; taj je čitav ispao, i još je zemlja nazadovala za kojih 5—10,000. Uzmemo li, da je do izboja rata emigriralo oko 10,000 ljudi u Ameriku, ostaje gubitak od 80,000 do 85,000.

U desetljeću nakon svjetskoga rata stvarni porast pučanstva iznosio je 10 posto (61,657 duša), dakle gotovo navlas toliko, koliko i u Banskoj Hrvatskoj. To točno odgovara prosjeku od zadnjih pedeset predratnih godina i svjedoči o značajnoj konstantnosti umnažanja dalmatinskoga življa. Od 1880. g. do 1931. pučanstvo Dalmacije poraslo je — bez Zadra — za 43.8 pro mile, prema istovremenom porastu od 53,8 pro mile u Banskoj Hrvatskoj. Brojimo li i Zadar, to porast iznosi 49 po sto — dakle približno koliko i u Banovini.

Hrvatsko pučanstvo zabilježilo je u Dalmaciji u razdoblju, koje se dade statistički ispitati, lijepe uspjehe. God. 1850., kad se susrećemo s prvom pouzdanom brojkom, tvore Hrvati 76,5 postotaka pučanstva, dakle nešto više od tri četvrtine, dok deset godina prije toga u Banskoj Hrvatskoj tvore tek dvije trećine. Taj povoljniji razmjer Hrvati su u Dalmaciji i dalje popravili. God. 1880. — nakon trideset godina — postotak Hrvata još je gotovo nepromijenjen. No od tada penje se do 1900. na 79, da se u zadnjem desetljeću zbog prekomjernog iseljivanja hrvatskoga življa opet spusti na 78,3. Izlučenjem Zadra, u kome živi glavni dio brojčano neznatnog talijanskog pučanstva, *porastao je postotak Hrvata 1921. u Dalmaciji na 81,6. Deset godina kasnije taj je broj ostao jednak,* pusti li se s vida računska diferencija, nastala time, da smo kotar Rab brojili Banskoj Hrvatskoj. S tom izmjenom *Dalmacija imade 1931. god. 81,3 postotka hrvatskoga življa, dakle gotovo za 5 postotaka više nego god. 1850.* Po visini hrvatskoga pučanstva, koje tvori preko četiri petine dalmatinskoga pučanstva, *Dalmatinska Hrvatska najčišća je hrvatska zemlja.*

Srpsko pučanstvo tvorilo je 1841. godine u Dalmaciji 19,2 postotka. U vrijeme ratova srpski procenat nije se vidno snizio, te tvori 1857. još uvijek 18,6 postotaka. Naprotiv u idućoj *periodi mira stalo je srpstvo u Dalmaciji osjetljivo nazadovati, da 1900. dosegne najnižu točku s 16,2 pro mile.* Čini se, da je kolera u god. 1871.—2. osobito oštro pogodila srpski elemenat u Dalmaciji. U zadnjem predratnom desetljeću poboljšao se relativni broj Srba za pola procenta poradi hrvatskoga iseljivanja. Izlučenje Zadra podiglo je srpski procenat opet na 17, a *u zadnjem desetljeću nakon svjetskoga rata Srbi su u Dalmaciji* — za razliku od Srba u Banskoj Hrvatskoj — *zadržali svoje pozicije.* U Dalmaciji bez Raba živi danas 17,4 postotaka Srba.

U Dalmaciji predratnih granica postotak Srba iznosio bi 16,2 prema 19,2 u god. 1841.; od blizu jedne petine snizio se srpski postotak u Dalmaciji na jednu šestinu, prema padu s blizu dvije trećine na ispod jedne četvrtine u Banskoj Hrvatskoj u istome razdoblju.

I talijansko pučanstvo nazadovalo je. Prema neslužbenom vrelu, na koje se međutim pozivlje službeno, *tvorili su Talijani 1850. god. 3,8 postotka dalmatinskoga pučanstva.* Trideset godina kasnije službena statistika navodi 5,8 postotaka Talijana. Taj znatni porast ne da se međutim odbiti na stvarno jačanje talijanskoga življa, već više na nesigurnost kriterija, po kojem se određivala pripadnost ovoj ili onoj naciji. No može se reći, da je italofilska propaganda u razdoblju od 1850.—1880. privukla na svoju stranu izvjesni dio nacionalno još nedeterminiranog dalmatinskog građanstva. Jedno desetljeće kasnije pokazuje međutim statistika još niži procenat Talijana od onoga, koji je postojao 1850. — ciglih 3,1 posto. Taj se broj do 1910. snizio na 2,8. *Poratnim razgraničenjem spada talijanski elemenat u Dalmaciji na 0,7, godine 1931. što više na 0,3 procenta. Historički proces pohrvaćenja umjetno romaniziranih talijanskih gradova, dovršen koncem 19. vijeka, početkom dvadesetog vijeka je zapečaćen.*

Etničke promjene u Dalmaciji uvjetovane su bile drugim uzrocima od onih u Banskoj Hrvatskoj. Tamo je plodna zemlja slavonskih nizina privukla bogatije susjedne narode i njihovi sinovi u gustim rojevima naletiše u hrvatsko Međurječje. *Dalmatinski kras — baš kao što i hrvatski — nije međutim kolonizaciono tlo. Ako se dakle Hrvati u Dalmaciji afirmiraše prema Srbima i Talijanima, to je tek samo poradi većeg naravnog porasta, i poradi prirodnog zakona, po kojemu kompaktno zaleđe guta manje inorodne skupine.* Ta druga okolnost naročito je pridonijela hrvatskome uspjehu prema talijanskim čahurama u dalmatinskom primorju. Ona prva odlučila je hrvatsko napredovanje prema pravoslavnom pučanstvu. *Da je pak u Dalmaciji bilo više mjesta za domaće sinove, njeno pohrvaćenje bilo bi još brže.* Kako duboko je iseljivanje zasjeklo u populacioni razvoj Dalmacije, pokazuje usporedba stvarnoga porasta pučanstva između g. 1869.—1910. s naravnim porastom (viškom novorođenih nad mrtvima).

Godina	Stvarni porast	Naravni porast		Stvarni porast pro mile na godinu	Naravni porast pro mile na godinu	
1869.—1880.	19,140	35,135	—15,995	3,81	6,99	— 3,18
1880.—1890.	51,325	65,170	—13,845	10,77	13,68	— 2,91
1890.—1900.	66,358	78,857	—12,499	12,58	14,95	— 2,37
1900.—1910.	51,882	83,696	—31,814	8,73	14,09	— 5,34
1869.—1910.	188,705	262,858	—74,153	41,4*	57,5*	—16,1*

* Porast u postocima za čitavo razdoblje 1869.—1910., ne pro mile za godišnji prosjek.

Kroz četrdeset predratnih godina, za koje posjedujemo točne podatke, stvarni porast pučanstva bijaše dakle za 16,1 posto niži od naravnog porasta. Čitava ta diferencija pada u tom mirnom razdoblju na iseljivanje. *Okruglo 4 pro mile stanovništva u Dalmaciji se od 1869.—1910. godišnje iseljivalo; seljenje je započelo znatno prije negoli u Banskoj Hrvatskoj,* ali nije nikada zauzelo onakva opsega, kao primjerice u modruško-riječkoj i ličkoj županiji. Naravni porast pučanstva Dalmatinske Hrvatske nešto je viši nego u Banskoj Hrvatskoj kroz periodu od 1880.—1910., za koju imademo komparativne podatke. Stvarni porast neznatno je niži.

Već i prije 1869. bila je Dalmacija zemlja seljenja, samo što se u to vrijeme ipak najveći dio pučanstva nakon prebivanja u inozemstvu vraćao kući. Tako kod popisa pučanstva god. 1850. biva utvrđeno, da je 16,539 domaćih sinova odsutno.

Nakon svjetskoga rata do izbijanja svjetske privredne krize iseljivanje iz Dalmacije nastavilo se snažnim tempom. *Može se kazati, da bi Dalmacija brojila danas oko 850,000 duša, da od polovice prošloga vijeka nije trajalo besprekidno jako seljenje, ponajprije diljem bivše Monarhije, a kasnije preko mora. Njezin hrvatski značaj bio bi još kud i kamo izrazitiji, jer je dalmatinska emigracija, naročito prekomorska, gotovo isključivo hrvatska.*

Junius

F E U I L L E T O N

POMODNE LUTKE U IZLOGU U LJETNO PODNE

Lutka u žutom kupaćem kostimu:

»Kako je ovdje dosadno, dosadno! Danas u jutro su pomoćnice, koje su nas oprašivale, pripovijedale o moru. Kažu da je tamo divno. Ljudi se čitav dan kupaju i sunčaju na pijesku.«

Lutka u modrim sportskim hlačicama i bijelom, platnenom kaputiću:

»Mene više zanima sport. Djevojke su također pripovijedale o tenisu. Tamo se ljudi loptaju kraj hladne šume, a nedaleko od njih pjevaju ptice.«

Lutka u zelenom, lovačkom kostimu:

»A kako tek mora da je divno odjahati u lov. Ti ugledaš jelena, naperiš pušku, i jelen je tvoj. Ej, ali da ja imam pušku, ustrijelila bih najprije našeg šefa, koji nas je u ovaj krasan ljetni dan ovamo zatvorio.«

Lutka u dugoj, crnoj, plesnoj haljini:

»Ah, samo ne strijeljati! Ne bih mogla podnijeti prasak puške! Da mogu sada s kakvim vitkim mladićem na zabavi plesati valčik. Glazba bi zanosno svirala kao radio u našem dućanu, mi bi se lagano okretali kao da lebdimo i sretno se smiješili. To bi bio život!«

Lutka u dugoj, svijetlo-modroj spavaćoj košulji sa zlatnim prugama:

»Sve je to lijepo, i more i sunčanje na pijesku, i igranje tenisa kraj šume, i lov na jelene, i plesanje s vitkim mladićem, ali drage moje, muškarci vole ipak najviše to što je na meni: moju spavaću košulju. Oni će ostaviti i kupanje u moru, i tenis-igralište, i lov i ples, ako ih ja, ovako obučena, pozovem u svoju spavaću sobu.«

Lutke uzrujano:

»Nije istina, nije istina, muškarci vole da su žene lijepo obučene. Za koga se mi onda oblačimo?!«

Lutka u kratkoj košuljici:

»Ali još nas više muškarci vole, kad smo svučene.«

Lutke udare u dreku:

»Ti lažeš! Kraj tebe bi gazda slabo zaradio. Taj komadić svilene krpice na tebi, pa to da je toliko vrijedno? Ha, ha, ha, šta si ti ne utvaraš!«

Lutka u kratkoj košuljici:

»Taj komadić svilene krpice je već mnogome zavrtio glavom. Ministarstva su se radi toga rušila, novi ministri se postavljali, sudovi za rastavu braka imaju radi toga pune ruke posla. Moja je kratka košuljica najvrednija!«

Lutka u zelenom, lovačkom kostimu:

»Beštijo jedna! Da imam pušku, odmah bih te ustrijelila kao kokoš. Tu stoji u izlogu, nema skoro ništa na sebi i još je bezobrazna! Uh, da imam pušku!!!«

Lutka u žutom, kupaćem kostimu:

»Ej da smo sada negdje na moru, tako dugo bih tobom udarala o pećinu, dok se ne bi sva razmrskala. Pa skoro gola stojiš tu! Nije te stid!«

Lutka u dugoj, plesnoj haljini:

»Kolegice, baš si dobro rekla, stid bi je trebalo biti. Ja se sva crvenim, što moram stajati kraj takve djevojčure. Ja u svojoj dugoj haljini! Kako je to otmjeno.«

Lutka u modrim hlačicama i bijelom kaputiću:

»No ne mora čovjek biti baš tako jako obučen kao ti. I meni se vide gole noge. Ali ipak nisam tako gola kao ova. Pa to je sramota. I takva kaže da je vrednija od nas. Ej da mogu maknuti rukom, tresnula bih je svojim reketom, da bi joj se ta glava otkinula od tijela. Sramota! Sramota! Sramota!«

Lutka u kratkoj košuljici:

»Ha, ha, ha, kako me veseli što se uzrujavate. To mi upravo godi. Barem mi vrijeme ljepše prolazi. Ta šta se pravite važnima. Vi sve, osim mene, imate mana po tijelu. Ti ispod kaputića za tenis imaš na leđima dugu raspuklinu. Zato su ti i obukli taj kaputić. Ti pod lovačkim kostimom sva si ispucala, jer si cijelu zimu ležala u pivnici. Misliš ti da ja to ne znam. A tebi, kolegice, u plivaćem kostimu, tebi manjka polovica prsiju, pa su to nadomjestili krpama. A pogotovo ti u tvojoj dugoj, plesnoj haljini ne smiješ mnogo govoriti. Pa svi mi znamo da ti pol noge manjka, na trbuhu imaš same pruge, a na leđima si sva izgrižena kao da su te miševi izjeli. Zato ti je šef i obukao tu dugu haljinu. To je sve jal koji sad iz vas govori! Eto, ja sam jedina od svіju vas bez mana, zato i mogu ovdje skoro gola stajati. Sve je to gadni ženski jal. Da imate tijelo bez mana kao i ja, i te kako biste ga pokazivale. Jal! Jal! Jal!«

Lutke u bijesu:

»Nije istina! Nije istina! Mi imamo morala! Morala imamo! Ti bludnice! Srami se! Sraaami se!!!«

Buka u izlogu postaje sve jača. Uto se on s nutarnje strane otvori. Šef, sa žutim brčićima i s točno na sredini razdijeljenom kosom, tumači nešto koštunjavoj, suhoj dami, koja lorgnonom promatra lutke. One su se opet posve ukočile i utihnule. Šef tumači:

»Milostiva, ja znam da ste vi moja stalna mušterija, vi znate da vi kod mene dobivate samo prvoklasnu robu i da ja uvijek prvi imam nove modele. Ah, nije li krasan taj kupaći kostim, pa to tenis odijelo, ah, pa taj lovački kostim, milostiva, ja ne laskam, ali taj bi vam divno pristajao. Pa ako ne znate pucati, to možete lako naučiti, ili ta duga plesna haljina, ili ta kratka košuljica, kao da je upravo za vas rađena. Izvolite samo opipati, to ništa ne stoji, molim, moolim, he, hee, vidi se da imate ukusa, molim, moolim, milostiva.«

Dama s lorgnonom nasmiješena gleda i pipa kakvoću košuljice. Počela se odvijati trgovina. Lutke stoje ukočeno, mirno i sunčaju se. Sunce je već skoro okomito nad gradom. Odmah će podne.

Vjekoslav Majer

KAZALIŠTE

Dramatizacija romana A. Šenoe »Prosjak Luka«

U povodu stogodišnjice rođenja Augusta Šenoe otpočela je nova sezona Strozzijevom dramatizacijom romana »Prosjak Luka«. Moćno strujanje života u Šenoinu djelu ne gubi se ni na pozornici. U prijašnjim dramatizacijama ono oživljava hrvatsku prošlost, u »Prosjaku Luki« sadašnjost. Evropski realizam nije mimoišao Šenoe, nego ide u njegovu stvaranju samo svojim posebnim putem. Lik prosjaka Luke zamišljen je realno, isto kao i njegova sredina, obilježje romantičnoga nosi jedino svijesno i namjerno udešavanje događaja, da bi ostala konačno ipak ničim nepovrijeđena ljepota ideje. Nužnost realnoga nikad u Šenoe ne prelazi dopuštenih granica idealnoga. Romantiku takvog udešavanja nije Šenoin realizam nikad napuštao. Ne da bi Šenoa zazirao od prikaza loših i pokvarenih ljudi, ni ružnih događaja, ali je držao potrebnim, da vazda budu žigosani kao loši, u najmanju ruku da ih upotrijebi kao sredstvo, kako bi kraj njih izdigao više dobre ljude i uznosite događaje.

U drami, što je gleda današnji čovjek, smetaju takve niti nevidljivog režisera, koji se gradi jači od života. Smetaju, jer po našem prirodnom osjećaju nema sile izvan prirode i nitko ne smije izgrađivati život drugačije. Mi nismo više toliko naivna publika, da bismo slijedili sa zadovoljstvom pjesnikove fikcije, i kad potječu iz najboljih pobuda.

Ove zamjerke ipak ne smetaju dramatičnosti pojedinih scena i plastici lica. U tom su području Šenoini uspjesi i u »Prosjaku Luki«, zamjerni. Karakter prosjaka Luke, koji bi se htio izdignuti iz svoga položaja, postati potpun čovjek i ući uz ženu, koju voli, u normalni socijalni poredak, a kad mu to ne uspijeva milom upotrijebiti silu i bezobzirnom zločom svladati zapreke oko sebe, nosi konture jakog i izuzetnog individua. Samo što za sadašnjeg gledaoca nije dovoljno takvu figuru zamisliti i postaviti u akciju, nego je potrebno učiniti prozirnim i njezin duševni život. U izboru prosjaka za glavnoga junaka ima također nešto romantično. Danas prosjaci više nisu stalež, i prosjak, koji ne treba da prosi, izgubio je aureolu prosjaštva.

U drami ima prosjak Luka ulogu nekog deusa ex machina, svojim prosjaštvom on daje drami romantični okvir, a događaji po njemu trebali bi da dobiju poetičnije značenje, nego što ga imaju po sebi. Po sebi se oni ne udaljuju mnogo od tipičnoga. U tom su stilu građena i pojedina lica seoskih aktera, čija sudbina bi nas imala potresti i pjesnički uzdignuti nad svakidašnjost.

Međutim upravo u ovim nedostacima sadržane su najbolje vrline jednog pučkog igrokaza. Prema tomu smo dobili u »Prosjaku Luki« dobar pučki igrokaz. Scene iz seoskoga života, nesretna ljubav dvoje mladih, očevi zavedeni pijanicom pisarčićem i gradskim šarlatanom odvjetnikom, konačno izmirenje i pobjeda dobrih ljudi, sve je to u briljantnoj koncepciji Šenoinoj vrlo efektno i privlačivo. A umio je to i dramatizator i režiser Strozzi iznijeti na pozornicu. Djelo ne nameće nikome velikih glumačkih zadaća. Za nejasni lik prosjaka stajali su g. Dujšinu na dispoziciju samo vanjski efektni motivi. Ljubavna epizoda dvoje mladih, vrlo važna za pučki igrokaz, došla je glumom gdice. Babić do punog izraza. Ukusna inscenacija djelo je dr. Branka Šenoe.

Františeka Langera »Broj 72«

Langerovi su uspjesi na pozornici vazda solidni. On nije samo vještak tehnike, ne stvara samo efektni moderni teatar, nego umije i idejno fascinirati publiku. Drama kažnjenika »Broj 72« zalazi u komplicirani splet događaja, koji otkrivaju motive krivog sudskog pravorijeka, stramputice, kojima je zabludila pravda, a koje pritište ispravno prikazane uz vlastitu tegobu još i težina muka nedužno osuđenoga. Kažnjenica »Broj 72« iznosi u kažnjeničkoj diletantskoj predstavi, — koja, uostalom, i nije diletantska, jer joj glavnu ulogu glumi bivši veliki glumac — ispravno rekonstruirani razvoj događaja, koji su doveli do zločina i konačno do njezine osude. Njezin je prikaz zadnja slamka, za koju se hvata krivo osuđena i od koje se nada zadovoljštini, što je nije mogla nikako drugačije dobiti. To je naročito dramsko potenciranje mračne atmosfere, u kojoj se odigrava njezina drama u drami. No to nije još sve.

I ovaj njezin prikaz, rođen u teškim porođajnim mukama beznađa nevino osuđenoga, obnovljen u strahotama istinskih patnja iz bolne prošlosti kažnjeničine, korigira drugi kažnjenik, čovjek, koji je faktično sudjelovao u njezinoj tragediji, novim prikazom, punim novih još bolnijih detalja. Iz toga prikaza izilazi lik tajanstvenog kažnjenika u svijetlu ljubavnika i prema prikazanoj tragediji pravog krivca, čiju krivnju ispaštava nevina kažnjenica broj 72.

Langerova se drama kreće očito u atmosferi pirandellizma. Mučna zagonetnost događaja, koja je prouzročila krivu osudu, objašnjena i odgonenuta, samo je prividno konačna istina. Za sudbinu čovjeka osudna je tek ona druga istinitija, s njom tek počinje njegova prava i nepopravljiva tragedija. Jer nakon tih predstava trebao bi da bude glavni krivac osuđen kaznom, koju je izdržao nevini, trebalo bi da bude iznova osuđen i opet nevini.

Uza sve ove komplikacije događaja i radnje čuvstvene peripetije u Langerovoj drami dolaze jasno do izražaja i djeluju s pozornice teško tragično.

Langerova je drama probudila opet iz mrtvila našu uspavanu pravu scensku umjetnost. Gđa. Podgorska kao »broj 72« dala nam je osjetiti svakim nervom svoj umjetnički temperamenat. Pa tako i g. Dujšin. Njihovi uspjesi dali su poleta i svima ostalim.

B. Livadić

GRK HUMANISTA SLAVI DUBROVNIK

Benedetto Croce: Michele Marullo Tarcaniota. Bari, Laterza, 1938.

B. Croce napisao je ove godine vrlo interesantnu studiju o Mihajlu Marulu Tarkanjaninu, podrijetlom Grku, rodom iz Carigrada, odakle je, poslije pada grada pod tursku vlast, u najranijem djetinjstvu, morao pobjeći sa svojim roditeljima. »Zaustavili su se — kaže Croce — najprije u Dubrovniku u Dalmaciji, malenoj starinskoj republici, koja se održavala slobodnom među Mlečanima, Turcima i napuljskim kraljevstvom, i koju je Marulo uvijek spominjao sa zahvalnošću i odanošću, jer je bila povezana s uspomenama njegova djetinjstva i s rađanjem spoznaje o sebi kao Grku, koji je izgubio domovinu.«

Kasnije se Marulova obitelj iselila u Italiju, i Marulo je služio u vojskama različnih knezova kao vojnik-plaćenik, baveći se ujedno i latinskim pjesništvom. Za života, a i poslije smrti, bio je mnogo slavljen. Suvremenici su ga stavljali u red s najvećim ondašnjim pjesnicima: sa Sanazzarom, Polizianom itd.; veliki Lodovico Ariosto slavi ga u latinskim distisima, a Ronsard mu posvećuje jednu pjesmu punu udivljenja:

Lorsque ses doux accents respandent
Les douces flames de l'amour,
Les Héroïnes tout autour
De sa bouche latine pendent...

Nas ovdje specijalno interesira Marulova pjesma posvećena Dubrovniku, u kojoj suprotstavlja političku mudrost, slobodarstvo, red i visoku civilizaciju ove male državice nemirima, pokoljima i neobuzdanosti, koji su drmali ondašnjim napuljskim kraljevstvom. Za ovu pjesmu kaže Croce: »Od političkih pjesama ova ‚Pohvala Dubrovniku' nadahnuta je oprekom između male republike, zadovoljne svojom slobodom i ponosne na nju, i susjednog nemirnog monarhično-feudalnog napuljskog kraljevstva.«

Pjesma je vrlo važna za historiju naše kulture, i zato je donosim cijelu, u originalu i u prijevodu:

Rhacusa, multis gens Epidauria,
Sicana pubes pluribus, at mihi
ut nomen incertum genusque
grande soli decus urbiumque,
quascumque longus subruit Adria:
quo te merentem carmine prosequar?
Non falsus, aut somno petita
materia sine teste inani.
Amica quondam dulcis, ubi puer
primas querelas, et miseri exilii
lamenta, de tristi profudi
pectore, non inimicus hospes.
Hinc me locorum vis rapit aspera
evicta cultu, saxaque mollibus
servire Phaeacum viretis
iussa virûm docili labore;
et cuncta Cressa vite nitentia
qua longa Sercus brachia porrigit,
obiectus hybernis pruinis,
et Boream populis tuetur.
Hinc tuta passim sponte deûm freta
littusque foetum portubus et bonis
gens laeta convectis utroque
limine flammiferentis astri.
Hinc ipsa muro moenia duplici
educta coelo; pars licet altera
natura, et abrupti superbit
rupibus aëriis profundi.
Complexa portus mole Cyclopea
urbisque quantas divitias neque
mater Syracusae tulere
nec gemino mare dives Isthmos.
Et si ista (quanquam maxima, nec nisi
concessa raris munere caelitum)
virtutis et laudum tuarum
vera loqui, quota pars, volenti;
cum morem, et urbis saepe animo sacra
tot iura mecum cogito; cum decus
pulchramque libertatem avorum
perpetua serie retentam
interque Turcas et Venetum asperum
et inquietae regna Neapolis,
vix qualis Aethneo profundo
unda freti natat aestuosi.
Heu, quae suetum nec patitur iugum,
nec si carendum sit, ferat otium,
incerta votorum, suisque
exitio totiens futura.
Nam quae remotis usqueadeo iacet
gens ulla terris, quod mare tam procul
ignotum acerbis Appulorum
exiliis, Calabrûmque cladi?
Non his beati quaeritur artibus
quies honesti, non bona strenuae
virtutis, et frugi parata
regna domi, populique pace.
Sed haec silentii non patiens amor.
Tu vero coeptis artibus optima
rem auge decusque, et nationum,
ut merita es, caput usque vive.

»Dubrovniče, za mnoge epidaurskog plemena, za većinu sicilske loze, ali meni, makar da su ti ime i podrijetlo nesigurni, velik ures zemlje i gradova,

koje dugi Jadran plače: kakvom ću te pjesmom proslaviti dostojnom tebe? Ne ću te slaviti lažnim hvalama crpenim u snu niti isprazním maštanjima bez svjedočanstava.

Ti si mi bio neko vrijeme slatki prijatelj i u tebi sam ja, tebi ne neprijateljski gost, kao dječak izlio iz tužnog srca prve jadikovke i jecaje tužnog izgnanstva.

Ovdje me zanosi opora snaga mjestâ svladana marom i stijenje naprednim radom ljudi pokoreno, da služi razbludnim feačkim gajevima.

I sva ova mjesta blistaju kretskom lozom, gdje Srđ pruža duge mišice i, suprotstavivši se zimskim mrazovima, brani stanovnike od sjevernog vjetra.

Ovdje se nalaze, posijani voljom bogova, sigurni tjesnaci, obala puna lukâ i narod veseo zbog dobara dovezenih s istoka i zapada lučonoše zvjezdana.

Ovdje su i sami bedemi podignuti k nebu dvostrukom branom, jer je jednu od ovih stvorila priroda, te se oholi na uzdušnim klisurama vrletnog bezdna.

Ti ciklopskim gromadama grliš luke i tolika bogatstva grada, kolika nijesu nikada donijeli ni majka Sirakuza ni Istam, bogat dvostrukim morem.

Iako ove stvari (koliko god vrlo velike i samo rijetkim darežljivošću nebesnikâ udijeljene) tek su neznatan dio za onoga, koji hoće da iznosi istinske tvoje vrline i hvale;

kad razmišljam u svojoj duši o običajima i svetim građanskim pravima, o dostojanstvu i lijepoj slobodi djedova sačuvanoj u vječnom slijedu

između Turaka i oporog Mlečića i napuljskog kraljevstva, nemirnoga kao val uzburkanog mora, što struji u dubinama Etne.

Jao, ovaj (Napulj) ne podnosi uobičajenog jarma, niti bi, kad bi bio bez njega, trpio mira: nestalan u svojim željama i toliko puta svojima na propast.

Jer koji je to narod, koji se nalazi čak i u najdaljim krajevima, koje je tako daleko more, koji ne bi znali za gorka izgnanstva Apulaca i za pokolje Kalabrana?

Ne stiče se na taj način mir blaženog poštenja, niti se stiču dobra ustrajne vrline, niti kraljevstva mudro upravljana, uz pokoj puka.

Ali na ove stvari upućuje ljubav, koja ne trpi šutnje. Ti pak, izvrstan u umiječima, koja gojiš, napreduj i živi vječno, dika i glava narodâ, kako zaslužuješ.«

Riječi ovoga glasovitog pjesnika nijesu puste fraze. U nemirima i komešanjima ondašnje Italije, a osobito napuljskog kraljevstva, javlja se često u njegovoj duši slika grada njegova djetinjstva, obasjana nimbusom visoke civilizacije, građanskih vrlina i državničke mudrosti, te ove prednosti male dubrovačke države donosi kao primjer i prijekor državama prosvijetljene Italije. Što to znači za nas i za našu kulturnu historiju, nije potrebno posebno naglašivati. Duboki tragovi ove velike prošlosti još su i danas živi u Dubrovniku; ali ih mnogi ne vide i ne razumiju njihovo značenje. *A. Haler*

ROMAN O HRVATSKOM SELU

(Sida Košutić: S naših njiva (Magle). Druga knjiga. — Suvremena knjižnica Matice Hrvatske. Kolo II., knjiga 11. Zagreb 1937.)

Hoteći odraziti stvarnost, Sida Košutićeva polazi od krajnosti, služeći se u ocrtavanju lica i karaktera kontrastima, koji mogu biti psihološki uvjerljivi, a da ipak djeluje odveć knjiški. Mogućnost objektivacije izlazi na taj način potencirana do izvjesne granice, koja se u osnovi ne čini naravnom, prelazeći stvaran krug zbiljskoga. Ipak takav način interpretacije krije u sebi jednu naročitu prednost; izrazita jasnost i oprečnost lica i karaktera biva plodom stvaralačke imaginacije u stanovitom smjeru. Tu se Košutićka zacijelo nalazi na terenu svoga ličnog shvaćanja, za koje se ne može reći da je bez uzora. Utjecaj Reymonta nije također moguće zanijekati, iako i nije utoliko usmjeren u tom pravcu. Možda to dolazi otuda, što se život poljskoga sela u mnogome nimalo ne razlikuje od života hrvatskog sela. Jer — čitajući Reymonta — ja sam uvelike osjetio analognost zbivanja; do istoga rezultata dolazim upoređivanjem Košutićkina romana »S naših njiva« (prva dva dijela) i Reymontova djela »Seljaci«. Odatle izvjesne sugestije, koje se neminovno nameću po iscrpnoj analizi djela. Moguće je osporiti samostalnost, a Košutićkin rad shvatiti oponašalački. Ipak mislim, da bi time autorici bila nanesena nepravda, iako nije svrha ovoga članka opravdavati i — još manje — negirati svaki utjecaj.

Nošena po istim akterima kao i u prvom dijelu (Plodovi zemlje), radnja se Košutićkina romana odvija na slikovitim brežuljcima romantičnog ali siromašnog Hrvatskog Zagorja, iznoseći pred naše duševne oči te napaćene ljude i njihove naoko sitne tragedije, zaokupivši nas posvema njihovim životom i sudbinom, koja je uvijek žalosna i gorka. To su u suštini dobri ljudi, oplemenjeni kroz patnje kojima ih obilno dariva život i uzvišeni u svome ljudskom dostojanstvu, ali znadu da budu i podivljale zvijeri. Ne mogu ovdje (prelistavajući po Košutićkinu romanu) a da se ne sjetim jedne Gorkijeve definicije seljaka, koja doduše ne kazuje ništa određeno, ali je na svaki način interesantna, već zbog velikog autora. »— Seljak iz knjiga — kaže Maksim Gorki — ili je dobar ili je zao, ali uvijek je čitav tu, u knjizi, a živi seljaci nisu niti dobri niti zli, oni su vrlo zanimljivi. I za Košutićku bi se moglo nešto slično reći, Gorkijeva definicija tangira unekoliko i njezinu knjigu. Evo taj Glista, koji se iskreno raduje i suosjeća sa životinjama i koga može obradovati jedan običan bič. Pa onda, na drugoj strani — kao kontrast — Ivan Gušić, u svojoj mračnoj gramzljivosti za zemljom, tip čovjeka koji ne preže pred nikakovim niskostima da se dočepa postavljena cilja. Zato se i ne susteže dignuti ruku na rođenoga brata i spreman je ubijati, samo ako mu to može koristiti. Svetački lik Jele Borekove i asketizam njezine kćeri Betike, u toj vezi, djeluje malko knjiški, navlastito ako se uoči ono potenciranje suprotnosti, koje je toliko karakteristično za Sidu Košutić. Mnogo je uspjeliji prikaz Jankove ličnosti, iako ne u cjelini. Dobro je okarakteriziran Jankov nehaj za zemlju, na kojoj on nema volje raditi, jer ne zna kome će naposljetku pripasti. Stoga je razumljivo njegovo bježanje od kuće i skitanje po svadbama s harmonikom, kao i sukobi s ocem i Betikom. Međutim autorica je manje uspjela u samom načinu Jankove reakcije, naročito u dijalogu, gdje se očituje prevelika Jankova načitanost i neprirodnost u izražavanju. Tu je Košutićkino gledanje odveć individualističko, iako se ne može reći da se takovih ljudi ne će naći u selu, ali svrha je umjetnika da luči bitno od nebitnoga. I neka od ostalih lica dana su psi-

hološki produbljeno i vrlo uvjerljivo. Karakter staroga Tome Gušića (koji me — uzgred rečeno — sjeća na Borynu iz Reymontovih »Seljaka«) jedna je od rijetkih realizacija u čitavoj knjizi. Interesantni su još tipovi Eve i Stane Milčekove, Marka Milčeka i krčmara Trbuheka.

Sposobnost uživljavanja i nutarnja, podsvijesna moć objektivizacije, odaje Sidu Košutić kao talentiranu književnicu, koja ne bježi od stvarnosti, nego je štaviše raščlanjuje i analizira. Zato je i njezino gledanje najvećma realističko, a sadržaj — uz male zamjerke — strogo veristički. Šteta je samo, što se autorica kod ocrtavanja jednog ovako tipično kajkavskog kraja morala (ili nije morala?) poslužiti štokavštinom. Primjer Slavka Kolara (»Mi smo za pravicu«) i sada Mile Budaka (»Ognjište«) neka posluži kao dobronamjerna iako zakašnjela korektura. Ali još većma od gore rečenoga potvrdila je to sama autorica, kad nam je donijela »Molitvu Betike Gušićeve na podbrežanskom trijemu«, upozorivši na uzvišene emanacije narodnog kolektiva:

»Oj zakaj su meni mati rekli i sestre, da je on kriv?
Padaj kišica, padaj.
Po tebi moje nebo ni bolj črno, po tebi z menom plače celi kraj.
Padaj, kišica, padaj.
Tvoj zviranjek je visok i jako glibok tam gore, tam gore, na gornjih stran.
Tam gore je Isus i Majka Marija, a zvezde im pleteju krune
Oj zvezdice zlatne, posvetlite sim, v glibočinu mojega srca
Stišajte vihre, stišajte kišu, kaj mi se v srcu razleva.
Razleva se, razleva po črnoj kmici, ne vidim puta niti kraja
Oj zvezdice zlatne, posvetlite sim, a ti, Isus, palicu zemi
Na pašnjak me pelaj da se napasem mira, mira,... i mira
Ti pak Marija daj me poganjaj s pesnicama veselim.
Oj lepo je pasti po visokoj gori kaj se z nebom tišči...!
Oj lepo je iti po onom putu, kaj si ga odredil ti...!
Padaj, kišica, padaj.
Po tebi moje nebo ni bolj črno, po tebi mi je srcu leže.
Zviranjek tvoj je glibok i visok... Tam gore, tam gore na gornjih stran«.

Reklo bi se: sentimentalni izljevi bolećive ženske duše, a ja kažem: dokumenat bola.

Košutićkino gledanje na stvari i život uvijek je smireno, odlikujući se lagodnošću i ležernošću opisivanja, u kome ima rijetke topline i privlačivosti. Bez naglih prekida, stvarno i znalački, autorica vodi radnju svoga romana sa sigurnošću i savjesnošću arbitra, koji suvereno vlada materijalom. Kod toga joj ne će izbjeći ništa; i velike i sitne tragedije, mali i veliki lomovi, ukratko sve komponente koje sačinjavaju život, sve je to jednako važno i jednako opravdava svoju nužnost i potrebitost. Umjetnik ne smije i ne može proći kroz život povezanih očiju, nego mora da zapaža i vidi i jasnije, i dublje, od ostalih. Može da se potkrada tu i tamo kakva pogreška, moguće i u samom načinu realizacije (kao primjerice kod Side Košutić), ipak umjetnost opravdava raison d'être svoga opstojanja ako se doživljava, ako je ljudska. Za Košutićku se ne može reći da ne ispunja osnovne preduvjete, da joj djelo bude umjetničko. Proživljenost jedna je od bitnih značajki njezina romana. Jedino su stvari možda gledane iz prejake individualističke retrospektive; ipak to nije razlog da joj se ospori vrijednost. Isto tako, kad se kaže, da je stvarnost posmatrana iz stanovite distance, što nije krivnja na autorici, jer je činjenica da gotovo svi naši književnici koji pišu o selu, vide stvarnost — silom prilika — onakovom kakva je bila u doba njihova dječaštva, a ne kakva je doista danas.

U poređenju s prvim dijelom istoimenog romana (koji je također izdala Matica u svojoj Suvremenoj knjižnici) ovaj drugi dio nesumnjivo znači izvjestan napredak, ne toliko u samom načinu interpretacije, koliko u tehničkom smislu. Dakako da je mnogo veća razlika kad se djelo usporedi s ranijim Košutićkinim radom (Portreti, Jaslice i dr.). Činjenica je, da Sida Košutić pokazuje konstantan napredak i da sigurno još nije kazala definitivnu riječ. Talenat je tu, kao i mogućnost da se još razvije, a na temelju njezinog dosadašnjeg rada — uočivši sve manjkavosti — može se bez pretjerivanja reći, da je Sida Košutić — uz Milu Miholjević — nesumnjivo najtalentiranija hrvatska književnica, koja aktivno radi i piše.

Ivica Mežnarić

KNJIGA O VINODOLU

Vinodolska knežija i morska kupališta. Sastavio Brozo Brozović. Narodne Novine. Zagreb 1938. Str. 338, 65 dinara

Pisac ove knjige, bivši advokat i javni bilježnik u Zagrebu, opisuje svoj zavičaj, nevješto doduše, ali naivno i s mnogo ljubavi. Često odlaže pero i daje riječ E. Laszowskomu (Novi, Bribir, Crikvenica, Ledenice, Badanj, Drivenik, Hreljin), J. Piškuliću (Svadbeni običaji), Milutinu Mažuraniću (Kolo novljansko), R. Horvatu, M. Cvetku, V. Mandekiću, A. Banu, često i piscima aktualnih novinskih članaka posvećenih prilikama i potrebama Vinodola. U ovoj kompilaciji od sedamdeset i više različnih članaka utjelovio je dapače i Smrt Smail-age Čengijića i Vinodolski zakon iz XIII. stoljeća i Kuginu kuću, koju je Šenoa gledao u Ledenicama.

Pisac je s velikim marom sabrao sve, što je našao o svom rođenom kraju. Šteta, što latinske citate nije preveo, a grčke citate dao prevesti na hrvatski jezik. U prvom članku, koji govori o Vinodol. knežiji, ima čudnu tvrdnju, da »već u predkrstovo doba navode toli grčki koli i rimski

povjesničari i zemljopisci ime »Vinodol« i zatim, da je grčki geograf Strabon kosu u zaleđu Vinodola, koja se proteže od čičkog polja (agercissa, sic!) do Velebita, okrstio imenom »Zabrdenik«. Na strani 100. kaže, da su »t. zv. Vlasi služili gospoštiji Novljanskoj na putovanjima i kao vojnici«. Zašto tako zvani? Danas se mnogi pisci plaše riječi Vlah i meću je u navodnike, da se ne bi tko uvrijedio, drugi je zamjenjuju mletačkim nazivom Morlaci, treći imenom Srbi. Vlah je u hrvatskim krajevima oznaka socijalne pripadnosti i zanimanja, a nije oznaka vjere i narodnosti, pa se prema tome u historijskim studijama može upotrebljavati bez straha ili žalca protiv bilo koga. Pisac upotrebljava i nekoliko lokalnih izraza, kojih je zaboravio rastumačiti na književnom jeziku (baras, lubara, hrasnica, šipatica).

Knjiga je namijenjena širokim vrstama, no jamačno će najveći uspjeh imati u Brozovićevu rodnom kraju i kod onih, koji neprestano u sve većem broju odlaze ljetovati u Hrvatsko Primorje. *Antun Šimčík*

IZ PRIJEVODNE KNJIŽEVNOSTI

Zweigova »Marija Stuart«. (Zagreb, 1938. Str. 305. Preveo Dragutin Bišćan. Izd. Binoza — svjetski pisci.)

O mnogim se historijskim ličnostima razilaze mišljenja, nekad više nekad manje, ali možda nema u povijesti nijednoga tako zamršenog lika, nijednoga oko kojega bi se stoljećima toliko prepiralo, kao baš oko lika škotske katoličke kraljice Marije Stuart. Schillerovo shvaćanje Marije Stuart ustalilo se nadaleko izvan granica njemačke kulture i — u svojoj jednostavnosti ucijepljeno u školama — postalo još više općom svojinom zbog djelovanja pozornice. No, povijesna Marija Stuart postavlja daleko ozbiljnija pitanja nego klasična, moralizatorska Marija Stuart. Kako je dakle bilo s tom Marijom Stuart? Kakva je to čudnovata i nerazumljiva pripovijest, da je s osamnaest godina imala dva ljubavnika i dala ubiti muža? Što se to strašno i krvavo događalo u prekrasnoj, divljoj, romantičnoj Škotskoj, u kojoj je narod uspomenu na svoju kraljicu ovjekovječio u prekrasnoj baladi? Kako to, da više od tri stoljeća kraljica, koja je kratko vrijeme živjela zemaljskim životom (1542.—1587.), zanosi neprestano pjesnike, zaokuplja učenjake, zadaje brige historicima? Ima samo jedan odgovor: tajna uvijek privlači ljudski duh, pa tako i životna tajna Marije Stuart odvajkada privlači pojedince, koji se uzdižu k visinama, da je rasvijetle, da otkriju po koji novi momenat, da je prikažu u novome svijetlu, ili u vlastitome svijetlu ili u svijetlu svoga vremena. Zanimljivo je što autor ove toliko čitane i hvaljene romansirane biografije kaže o tome u »Uvodu«: Ali životnu su tajnu Marije Stuart jednako oprečno kao i često nastojali i utjeloviti i protumačiti: možda nema ni jedne žene, koju bi bili orisali u tako različitim oblicima, čas kao krvnicu, čas kao mučenicu, čas kao ludu spletkaricu, čas kao nebesku sveticu. No toj neistovetnosti njezine slike začudo nije kriv nedostatak sačuvane građe, nego naprotiv preobilje te građe, koje smućuje čovjeka. Na tisuće se i tisuće gomilaju sačuvane isprave, zapisnici, spisi, pisma i izvještaji: u toku triju stoljeća iz godine u godinu neprestano su novi ljudi, neprestano novim žarom obnavljali parnicu oko njene krivice ili nevinosti. Ali što temeljitije čovjek istražuje te isprave, to bolnije mora u njima utvrditi bezvrijednost svakoga historijskog svjedočanstva (a time i prikaza).

»Marija Stuart« se u originalu pojavila pred tri godine, a početkom ove godine pozabavio se njenim likom i Roger Chauviré u svom djelu »Tajna Marije Stuart« (Le secret de Marie Stuart. Na 320 stranica oktava. Izd. Librairie Armand Colin, Paris). Tenor je i Chauviréova djela, da se još uvijek ne zna, je li zaista i dokazana njezina krivnja, krivnja katoličke škotske princese, jer se još uvijek ne zna, koliko ima istine u glasovitim t. zv. »kasetnim pismima«, što ih je Stuartova pisala svome ljubavniku, a kasnije svom trećem suprugu Jamesu Hepburn, earlu of Bothwell, iz kojih izlazi, da je ona pripremala umorstvo svoga prvog supruga. Pitanja oko njene osobe, pitanje, da li je ona zaista bila tako strastvena, da je postala ubojicom ili da je oklevetana svetica, sve te sumnje lepršе oko nježne pojave Marije Stuart, koja pleše kolo smrti u pozadini divovske borbe, što je vodi Rim s reformacijom. Tako je Chauviré prikazao kraljicu Škota. Čini se, da se sličnome shvaćanju nekoliko godina prije priklonio i Zweig, samo što on škotsku kraljicu osvjetljuje i pod lupom psihoanalize, pa time daje svome djelu suvremenu svježinu i vrlo logičnu liniju. Drugo je pitanje, može li se Marija Stuart tumačiti na taj način! No bez sumnje je Zweig dao prvorazredno pjesničko djelo i dobrano pustio maha svojoj mašti. Moglo bi se ukratko reći, da je omašno Zweigovo djelo tamna i strašna balada o škotskoj kraljici, balada koja uzbuđuje, jer je pisana rukom majstora. Da ne duljimo, poslužit ćemo se autorovim riječima, kojima je ukratko u uvodu okarakterizirao svoju junakinju: Značaj Marije Stuart sam po sebi nije ni izdaleka odviše tajanstven: on je nejedinstven tek u svom vanjskom razvitku, a u srži je svojoj od početka do konca jednosmjeran i bistar. Marija Stuart spada u red onih vrlo rijetkih i uzbudljivih ženskih tipova, kod kojih je prava sposobnost doživljavanja skučena na posve kratak rok, koji proživljuju kratak ali snažan procvat, koji se ne iživljuju tokom čitavoga života, nego samo u uzanom i žarkom prostoru jedne jedine strasti. Do dvadesettreće godine odiše njena osjećajnost tišinom i plitkoćom, a isto se tako ona niti jedan jedini put ne rastalasava više burno niti poslije dvadesetpete, ali u one se dvije usko omeđene godine upravo orkanski razularuje provala elementarne veličajnosti, a iz osrednjeg se udesa izdiže iznenada tragedija antiknih razmjera, u svojoj

postepenosti velika i snažna poput Orestije. Samo tokom tih dviju godina postaje Marija Stuart doista tragedijskim likom, samo pod tlakom tih zbivanja nadmašuje ona samu sebe, razarajući svoj život tom prekomjernošću, ali istodobno sačuvavši ga vječnosti. I samo zaslugom te jedne strasti, koja ju je uništila kao ljudsko stvorenje, živi još i danas njeno ime u pjesničkim tvorevinama i znanstvenim razglabanjima. *m. o.*

U SPOMEN DVOJICE RUSKIH VELIKIH KULTURNIH RADNIKA

A. I. Kuprin

Ovih je dana u Lenjingradu nakon duge i teške bolesti umro čuveni ruski pisac Aleksandar I. Kuprin. On je bio emigrant i stalno je živio u Parizu, ali se je u lipnju prošle godine vratio u Sovjetsku Rusiju. Taj je njegov povratak izazvao mnoga i raznovrsna tumačenja i žučne debate. No njegov je odlazak bio bez ikakvih političkih motiva i nosio je potpuno lični karakter, budući da je najčvršće organski vezan sa suštinom ličnosti i stvaranja Kuprina.

U stvaranju Kuprinovu, kao i u njegovoj ličnosti, a također i u samoj njegovoj vanjštini, bilo je nešto iskonsko, organski primitivno, što je izlazilo iz nekakvih praosnova njegova bića. On je bio sav čvrsto vezan sa zemljom, životom, te je živio i stvarao besvijesno, instinktivno, kao da je vršio nekakvu naravnu i neizbježivu organsku životnu funkciju. Zato mu je književnost kao nešto posebno, naročito, kao profesija, zanat, bila tuđa. Prešavši već vrhunac svoje umjetničko-književne slave, on je ponovno, kao i u dane svoje već daleke mladosti, kada se unatoč svoga dobroga književnog renomea bavio različitim zanatima, koji su daleko od književnosti, rekao s čvrstim i iskrenim uvjerenjem: »Ja ne volim pisati, teško mi je pisati i teško nalaziti dobre riječi, a pripovijedati volim, i život također volim«. (Živi Kuprin. — Andrej Sjedyh. Posljednija Novosti. Br. 6370; 4. IX. o. g.). Po vlastitom njegovom izrazu, on je baš bio »lakom za životom«.

Kuprin je također organski bio vezan s domovinom, t. j. sa zemljom, koja ga je rodila. Pojam domovine on nije vezao ni s državnim uređenjem, ni s formom vladavine. Mnogo je on snažnih strana posvetio izobličavanju negativnih crta života stare predrevolucionarne Rusije. Sjetimo se prekrasne pripovijesti »Dvoboj« (Pojedinok). S mržnjom je gledao i boljševizam, te je mnogo nadahnutih strana posvetio slavljenju borbe »bijelih« ruskih dobrovoljačkih armija s boljševicima; na primjer u pripovijesti »Isaakij Dalmatskij«. A u isto je vrijeme on i dalje odano i vatreno volio vjekovnu vanstranačku Rusiju. Kada se Kuprin našao u emigraciji, on je još snažnije osjetio svoju krvnu vezu s ostavljenom domovinom. Nepodnošljivo teška, čisto organsko-iskonska težnja za domovinom, za rođenom zemljom mučila ga je, gnječila, i on se upravo gušio u bezdanoj bezračnoj praznini. Izvan Rusije on nije bio kadar ni živjeti, ni pisati. I fizički i duševno on je postepeno slabio i padao sve niže i niže. Prebivanje u emigraciji za njega nije bilo život, već prividno životarenje u nekoj oslabljujućoj, vječito zagušljivoj magli. Postepeno je gasnulo i njegovo stvaranje. On je sam rekao, da o stranom inozemnom životu ne će pisati, jer — »ovdje nije pravi život«. O staroj Rusiji nije bio kadar pisati, jer — »po vizuelnom sjećanju ja pisati ne mogu«. O Sovjetskoj je Rusiji pisati teško, jer — »tamo nema ništa utješljivo, — utjelovljenje zelene đavolove dosade«. Dakle — nema o čemu da pišem«. Poslije dugih i mučnih godina emigrantskog života, kada je očaj zavladao, a zdravlje popustilo i materijalne se prilike strahovito pogoršale, Kuprin je odlučno rekao: »Sve ovo nikomu nije potrebno... Ne mogu više pisati. Dosta!«

U časovima takvih razmišljanja Kuprin je valjda konačno i odlučno došao na misao, da se treba vratiti u domovinu. Njemu je sigurno već bilo sasvim jasno, da su mu dani konačno odbrojeni, da su ga stvaralačke snage zauvijek napustile, i misao o povratku u zemlju pradjedova sasvim je dozrela. Još pred nekoliko godina on je rekao, da umrijeti treba u Rusiji (ako ne možemo u njoj živjeti), jer »i šumska zvijer ide umirati u svoju jazbinu«. Životna i stvaralačka tragedija, koju je Kuprin proživljavao u emigraciji, našla je svoj naravni i neizbježivi (za Kuprina!) završetak u njegovu, sjenom smrti, ovijanu povratku na rođena ognjišta.

No i za godina svog prebivanja u emigraciji Kuprin je napisao dugi niz vrlo interesantnih djela, često veoma visokih umjetničkih kvaliteta. Spomenimo samo roman »Junkera« (Pariz, 1932.) iz života stare ruske vojne škole, koju je i sam Kuprin u svoje vrijeme svršio, postavši oficir. Moramo naglasiti, da jedno od najboljih Kuprinovih djela predrevolucionarne dobe, pripovijest »Dvoboj«, obrađuje siže iz života ruske vojske, isto tako kao i najbolje (a ujedno i uopće jedno od posljednjih) djelo emigrantske periode, netom spomenuti roman »Junkera«. Ali dok u »Dvoboju« Kuprin oštro i često neopravdano napada mnoge mane ondašnjega ruskog života i društva, napose vojne sredine, u romanu »Junkera« o istom životu i istoj sredini govori on s nekakvom umiljatošću. — Preživjele mračne revolucionarne godine prisilile su ga da promijeni neka gledišta i neke ocjene. U emigraciji je Kuprin također proširio krug svojih promatranja, posvetivši između ostaloga svoju pažnju i stranom životu. Takav je njegov roman »Žaneta« (Pariz, 1934.), čija je junakinja francuska djevojčica, a i sva je pozadina uzeta iz pariskog života.

Ali bitnih promjena Kuprinov stvaralački lik u emigraciji ipak nije doživio, nego su se njegove osnovne linije samo jače učvrstile i iskristalizirale.

Kuprinov talenat je praiskonske prirode, i zato je ponešto glomazan i nezgrapan u pogledu forme. U svojoj osnovnoj suštini on je cjelovit i jedinstven, dok je s vanjske strane donekle neizrađen, sirov. Kuprinov talenat teče iz zdra-

va i snažna izvora, ali se poput bujnog proljetnog potoka razlijeva na sve strane snažnim valovima, rušeći sve pregrade i rujući obale. Zapravo Kuprin vješto vlada formom, tehnikom, ali joj ne daje važnosti i često zaboravlja na nju. Tehnički dobro izrađen kostur nekako se sav skriva pod obiljem materijala. Kuprin je bio štovatelj i poznavalac Maupassanta, te je cijenio formu, dobro znajući njezino značenje. Ali on nije bio kadar da je hladno i svijesno obrađuje, boreći se s mislima i osjećajima. Zato je on bio pravi majstor novele, dok velikih književnih forma nije mogao svladati. Njegovi su se romani obično isticali slabom formom i često dosta nezgrapnom konstrukcijom. I to se naročito jasno opaža u njegovu poznatom i vrlo popularnom romanu »Jazbina« (Jama). Kuprinova se djela odlikuju unutarnjim dramatizmom, koji pod mirnom površinom ustaloženog pripovijedanja prigušeno ključa, poput podzemnih potoka. Kuprin se nije udubljivao u vijuge psihološke analize, ali je posvećivao veliku pažnju osjećajima i emocijama, i time je svojim junacima davao pravu i živu čovječju dušu, iako zasićenu dubokim i iskrenim osjećajima, ali bez slikovitih vanjskih dramskih efekata. Vanjska smirenost često je kod Kuprina, naročito posljednjih godina, prelazila u nekakvu, rekao bih, umorno staračku dobrodušnost i idiličnost. A u tome se osobito jasno ispoljavao iskonsko-organski Kuprinov primitivizam, u kojemu se ipak jasno osjećao dubok i snažan, upravo Bogom dani stvaralački talenat ovoga velikog pisca.

K. S. Stanislavskij

Stanislavskij — to je cijela, nova, samostalna i originalna perioda u povijesti svjetskoga, a napose i naročito ruskoga kazališta. Poznati poljski kritičar Vojcicki nazvao je Stanislavskoga »jednim od tvoraca kazališta XX. stoljeća u Evropi«, te je dodao, da »evropska umjetnost u njemu gubi jednoga od svojih titana«. A poznati engleski kritičar S. J. Erwin veli, »da Stanislavskij nije postojao, bila bi cijela povijest kazališta i glumačke umjetnosti sasvim drugačija«, jer je Stanislavskij bio »veliki čovjek i najveći umjetnik kazališta«. I te ponosne i odgovorne tvrdnje nikako nisu rezultat razumljive i neizbježive uzbuđenosti nekrologista, već objektivna konstatacija priznatih činjenica.

Stvaralačka je ličnost Stanislavskoga neobično duboka i originalna, i djelatnost — neumorna i mnogostrana. On se dotaknuo svih strana vrlo kompliciranoga kazališnog organizma. A usto nije bio samo inspirator i poticatelj drugih umjetnika, koje je okupljao oko sebe (kao na pr. čuveni S. N. Djagilev, preporoditelj i propagator ruskog baleta), nego je i sam bio neposredan i aktivan radnik. Stanislavskij je bio režiser, glumac i teoretičar teatra uopće, a također i osnivač (u zajednici sa Vl. I. Nemirovič-Dančenkom) te neprekidno kroz četiri decenija umjetnički vođa slavnoga Moskovskog Hudožestvenog Teatra. Stanislavskij je približio kazalište životu i na pozornici je pokazao umjetnički preobraženu zbilju, ostvarivši time pravi umjetnički realizam. On je ukinuo sistem »starova«, jer je pravi i jedini gospodar pozornice u starom kazalištu bio glumac, te je stvorio ansambl, — u najširem smislu tog pojma, — i njemu je predao pozornicu. No time se Stanislavskij nikako nije odrekao stvaralačke individualnosti glumca, već ju je samo podredio zajedničkim umjetničkim ciljevima i zadaćama. U pojam ansambla uključio je Stanislavskij sve brojne scenske faktore, i žive i mrtve, t. j. glumca, garderobu, dekoracije, rekvizit i sve drugo. A sve je to predstavi dalo potpuno i pravo jedinstvo — unutarnje i vanjsko, i izazivalo jedinstveno i cjelovito raspoloženje. Poradi toga i sam taj stil dobiva ime teatar nastrojenja. A sve je to neminovno izazvalo potpuno i nedjeljivo gospodstvo režisera. Prije Stanislavskoga, (u glavnome, jer i prije njega je bilo pojedinih pokušaja u tom pravcu), redatelj je imao značenje samo usko-tehničkog referenta, dok je sada postao pravi stvaratelj predstave, koju je on dugo i polagano gradio prema svome unaprijed stvorenom, duboko promišljenom i pomno izrađenom planu.

Stanislavskij je zatim uveo životnu naravnost intonacije. Visinu i silu intonacije on je zamijenio njenom psihološkom sadržajnošću. Uporedo s time on je pokazao ogromno značenje šutnje i pauze. Stanislavskij je također pokazao tijesnu povezanost vanjštine (u širokom smislu) čovjeka s njegovim unutarnjim sadržajem, te je od vlasulje, maske i odijela izgradio bitni dio same suštine čovjeka. Za Stanislavskoga na pozornici nije bilo »mrtvih« stvari. Kod njega su sve one živjele i glumile zajedno s glumcem. — U historičkim i žanrovskim komadima on je davao ogromno značenje historičkoj i etnografskoj vjernosti i točnosti. — Vrlo interesantan materijal o radu Stanislavskoga kao redatelja daju posebne monografije o izvedbi pojedinih komada, koje su sastavljene na osnovi autentičnog materijala, i sada izlaze u Moskvi. Od niza tih monografija naročito je interesantna »Galeb« u izvedbi Moskovskog Hudožestvenog Teatra (Redateljska partitura K. S. Stanislavskoga. Redakcija i predgovor S. D. Baluhatog. Moskva, 1938.).

Stari glumac, točnije: glumac odgojen po načelima i metodama stare škole, ne samo da organski nije mogao ostvariti sve ove brojne i duboke zahtjeve Stanislavskoga, nego nije mogao shvatiti čak ni njihovu važnost i značenje, — toliko su se oni oštro razilazili od vjekovnih tradicija. Zato je Stanislavskij koncem pr. vijeka pozvao u novoosnovani Moskovski Hudož. Teatar većinom mlade nerutinirane glumce. A nakon duga i naporna rada on je od njih stvorio sasvim novu vrstu kazališnih umjetnika. Za odgajanje glumca Stanislavskij je stvorio svoj čuveni »sistem«, koji je kasnije bio prihvaćen gotovo od cijeloga kazališnog svijeta. Prema tom sistemu Stanislavskij je u stvaranju scenskih likova išao — od vanjskoga k unutarnjemu. Od intonacije, gesta, kostima — k osjećaju, k proživljavanju. Taj svoj sistem on je htio iscrpno

izložiti u opsežnoj radnji od nekoliko svezaka. Ali od toga je do sada na žalost izašla samo jedna knjiga — »Moj život u umjetnosti«. Pred samu smrt predao je za štampanje i drugu knjigu »Rad glumca nad sobom« (Rabota aktjora nad soboj), u kojoj govori o tako zvanoj unutarnjoj tehnici ili samoodgajanju glumca.

Kao glumac Stanislavskij spada u odabrano kolo najvećih svjetskih pozornica. On je stvorio dug niz savršenih scenskih likova u najrazličitijim djelima najrazličitijih pisaca — od Shakespearea, Molièrea i Goldonija, preko Hamsuna, Maeterlincka i Ibsena do Gribojedova, Ostrovskoga, Turgenjeva i Čehova. U svu raznoliku individualnost tih bezbrojnih scenskih likova, svi oni ipak nose jasan biljeg one duboke čovječnosti i onoga sasvim posebnog čara, kojima se odlikovao Stanislavskij i kao čovjek i kao umjetnik.

Smrt Stanislavskoga završila je jedno od najsjajnijih razdoblja u životu ruskoga kazališta i jedno od najznačajnijih poglavlja u njegovoj povijesti, čiji daljnji pravac sada još nije poznat.

Nikolaj Fedorov

NOVA IZDANJA

Otto Weininger: Pol i karakter

U izdanju beogradske knjižare Gece Kona izašlo je ovih dana u vrlo lijepoj tehničkoj opremi glasovito djelo Otta Weiningera »Geschlecht und Charakter«, u svoje vrijeme unatrag dva decenija možda najčitanija knjiga na svijetu, zbog svoje smione teorije ženske seksualnosti i tragične autorove smrti pet mjeseci poslije izlaska prvog izdanja knjige (1903.), kad je počinio samoubojstvo s nenavršene dvadeset i četiri godine, krvlju zapečativši svoj dosljedni pesimistični stav prema životu, naročito prema ženi. Manje nauka, a više umjetnost, ovo djelo je znanost do danas mnogo puta korigirala i demantirala, ali u svoje vrijeme ono je značilo dobačenu rukavicu legitimnoj građanskoj seksualnoj psihologiji i filozofiji, i o njemu su godinama vođene žučne rasprave i diskusije, u kojima mu ili negirahu svaku vrijednost ili ga kovahu u zvijezde. Ovaj prijevod Irme Šosberger, iako malo okasnio, rađen je prema njemačkom popularnom izdanju, u kome je treći nebitan dio, Dodaci (Dopuna i dokazi), znatno skraćen, dok su prva dva dijela, pripremni i glavni (Seksualna raznovrsnost i Seksualni tipovi), donesena u cjelini. Osnovna tendencija Weiningerova nastoji dokazati apsolutnu potženinu inferiornost u duhovnom pogledu. »Potpuno ženstveno biće ne zna ni za logički ni za moralni imperativ, a riječ zakon, riječ dužnost — dužnost prema samom sebi — jeste riječ koja mu zvuči sasvim strano. Dakle, potpuno je opravdan zaključak da je lišeno i nadčulne ličnosti: Apsolutna žena nema Ja.« Ta teza, koja je kasnije premnogo eksploatirana u dobrom i lošem smislu, provedena je kroz knjigu strahovito dosljedno i logično, s upravo frapantnom erudicijom, koja zadivljuje s obzirom na autorove godine, i žučnošću, koja nije naučnog, nego literarnog karaktera. Weininger je izgarao s fantastičnom brzinom, s dvadeset i tri godine prešavši životni put, za koji je drugima trebalo trideset i četrdeset godina; slučaj, koji nije rijedak u povijesti umjetnosti, ali jest u povijesti znanosti. U cjelini njegovo je djelo teško i ljudski krvavo. Sam autor, koji nije bolovao od čednosti, osjetio je tu težinu apostrofiravši je u predgovoru na ovaj način: »Ova knjiga, najzad, ukoliko sam kadar da prosudim (uglavnom), nije takva, da poslije jednokratnog, površnog čitanja može da se razumije i primi.« To je točno, ali bi trebalo produžiti i istaknuti piščev bolan napor, da ostane hladan tamo, gdje je mjesto mozgom govorio srcem, da bude prema ženi, koju mrzi, korektan i onda, kad je (uostalom nepravedno) vrijeđa na najžučniji način, ako je moguće to dvoje spojiti, da se nikada verbalno ne uzbuđuje i da uvijek ostane na čvrstom naučnom terenu, iako se s njim odmah na početku raskrstio.

Sabrana Nušićeva djela

Vrlo plodan i na svoj način raznolik pripovjedalački i dramski opus Branislava Nušića sadrži dvadeset i pet knjiga, od kojih ni jedna nije ispod dvije stotine stranica. U nizu drama, satira, svojevrsnih romana i novela, putopisa, književnih dnevnika i kozerija slika Nušić gotovo uvijek jednu istu malograđansku društvenu sredinu u sukobu s novim vremenom, koje ju je iznenadilo, pa je na taj način postao klasik jedne književne vrste, koja će uvijek naći svoju zahvalnu publiku. U tom pronalaženju sve novih i novih tipova i u sve dubljem poniranju u pitoresknu stvarnost oko sebe Nušić je rapidno napredovao: s godinama postajući sve neposredniji i umjetnički puniji, što svakako nije čest slučaj u književnosti. Paradoksalno je, da je pod starost, iako analizirajući i satirizirajući uvijek isti žalosni ambijenat, dao svoje najdublje umjetničke kreacije poslije »Sumnjivog lica« i »Opštinskog deteta« (koje je kod nas izdala »Humoristična knjižnica« još prije rata) u svom pretposljednjem dramskom djelu »Pokojnik«, koje je i u Zagrebu izvođeno. »Vlast«, napisana poslije i nedovršena (samo dva čina), nije još nigdje izvođena, a nema je ni u ovoj kolekciji, koja inače sadrži skoro sve, što je B. Nušić napisao. Djela su redigirana tako, da se u jednoj knjizi po mogućnosti nalaze drame odnosno pripovijetke, srodne među sobom sadržajem, moralnom pointom ili vremenom postanka, što se nije moglo uvijek s uspjehom provesti. Tako se u jednom svesku na primjer nalaze »Dr.« i »Sumnjivo lice« (sedma knjiga), ili »Beograd nekad i sad« i »Ožalošćena porodica« (prva), ali i »Pokojnik« i »Male scene« (dvanaesta), ili »Ujež« i »Svinja« (četvrta), što zaista nije baš najsretnije rješenje. »Ben Akiba« obasiže tri knjige, a ratni dnevnik »Devetstopetnaesta« dvije. U jednom svesku nalaze se putopisne refleksije »S obala Ohridskog jezera« i »S Kosova na sinje more«, dok se auto-

biografski zapisi nalaze u istoj knjizi s folklorističkim novelama. Nušić je pisao lako i mnogo. U njegovu književnom djelu ima stvari boljih i gorih, pa i posve slabih i lascivnih (»Svinja«). Ne bi bilo korektno ni prema pokojnom piscu ni prema čitalačkoj publici, koja je Nušića iskreno voljela smatrajući ga neke vrste blagim ventilom za društvene nepravde i političke apsurde, da su te slabije i slabe drame i novele izostavljene iz kolekcije (naročito ne sada poslije njegove smrti), ali izdanje bi mnogo dobilo na serioznosti, da je u redigiranju bilo više sistema, a manje računa s opsegom i sa sentimentom publike. Iz serije, koja zaslužuje, da se o njoj i opširnije piše, neka bude istaknuto i izdvojeno pored već spomenutog: »Gospođa ministarka«. »Nahod«, »Put oko sveta«, »Svet«. »Ramazanske večeri«, »Narodni poslanik«, »Protekcija«, »Pučina«, »Običan čovek«, »Žena bez srca« i dr., skoro sve djela poznata i našoj kazališnoj i čitalačkoj publici. Elegantno i ukusno izdanje knjižare Gece Kona u Beogradu.

Ivo Kozarčanin

KULTURNA KRONIKA

SRPSKI GLAS O IVI KOZARČANINU. U broju 2. od 16. svibnja 1938. donosi »Srpski književni glasnik« s potpisom T. P. (Tone Potokar) opširniji prikaz Kozarčaninova romana »Sam čovjek« (koji je izašao u »Suvremenoj knjižnici« Matice Hrvatske), iz koga navodimo ove rečenice:

»Već u svom prvom romanu, »Tuđoj ženi«, g. Kozarčanin je vrlo jasno posvedočio kakvi su njegovi lični odnosi prema današnjem vremenu i zbivanjima u njemu, kako posmatra ljude i događaje. Nije bez razloga ispisao kao motto svome delu poznate reči Antona Čehova o malograđaninu. Docnije, u samom romanu, na jednom mestu, ovim rečima karakteriše naše doba: »Mi živimo u doba, kad je korisnost najveća etika, kad je misao često opasnija od noža...« I roman »Sam čovjek« spada u isti idejni krug, samo je nov beočug u lancu života koji pisac namerava da prikaže.

Valja priznati da sam sa izvesnim osećajem straha počeo čitati ovaj roman. Možda je bilo krivica do suviše patetičnog uvoda, često apstraktnog, stilizovanog, nepripovedačkog, koji nosi naziv »Noćni dijalog«. Ali čim se počne ulaziti u »Mračnu mladost«. pisac privlači, osvaja. Ima u njegovom načinu pričanja, prikazivanja stvari i događaja nečeg svežeg, iskrenog, možda jednostavnog, ali toliko istinitijeg, životnijeg. G. Kozarčanin se predstavio kao jedan od onih retkih pisaca među najmlađima koji imaju nešto da kažu. Možda je u ovom romanu mestimično preopširan, još neizrađen, voli parantezu iznad svega, ali ima sva preimućstva pisca koji dobro posmatra i ume da kaže što je video.

Ovaj roman o životu jednog čoveka, zvanog Valentin — Valent, od njegovog detinjstva pa sve do punog sazrenja i potpune usamljenosti, ima i u tehničkom pogledu, a i sadržajno neke sličnosti o Ćosićevim »Pokošenim poljem«. Ima u znatnoj meri autobiografskih momenata.«

Dalje recenzent razmatra o sadržaju romana, pa završuje:

»Ovo bi bila ukratko skicirana sadržina romana. Ima tu puno digresija, duhovitog prikazivanja đačkog života u Zagrebu, pa na selu, kod kuće. kao i u Podravini, itd. Ali je osnov romana lična tragedija Valenta, koji ostaje na kraju potpuno sam, idealista, slomljen u vrtlogu besna života.

Prvi deo romana koji je piscu, usled osetnog autobiografskog značaja, bio očito mnogo bliži, dat je sa puno zamaha i pojedinosti, ali i u punom naponu umetničke obrade. Prikazivanje je na nekim mestima brutalno i možda čak suviše naturalističko. ali je ubedljivo. Drugi je deo labaviji, manje sažet, u celini dat manje umetnički od prvog. Ima na nekoliko mesta reminiscencija na Ivana Cankara, možda zbog toga što je pisac Cankara i prevodio u svoje vreme na srpsko-hrvatski.

U celosti knjiga zaslužuje punu pažnju; pisac je zaista iskreno i otvoreno zagledao u savremeni život i dao ljude žive i plastične. u borbi za parče hleba i komadić životne radosti.«

30-GODIŠNJICA MILETIĆEVE SMRTI. 8. rujna navršilo se trideset godina od smrti Stjepana Miletića (umro u Münchenu). Miletić se rodio 24. ožujka 1868. u Zagrebu. Gimnaziju i filozofiju izučio je u inozemstvu. Naslijedivši veliku baštinu, nije se posvetio državnoj službi, nego napretku hrvatske prosvjete. Neumrlih je zasluga stekao za razvoj hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. kome je kroz pet godina bio intendantom. Izdao je pjesme »Tužaljke« i drame: »Grof Pališna« i »Boleslav«. »Tomislav« je prvi dio jedne hrvatske dramske pentalogije. što ju je zamislio po uzoru na shakespearske kraljevske drame. Napisao je i nekoliko komedija. dva libreta i preveo Byronova »Manfreda«. Miletićevo intendantsko doba smatra se najživljim i najbogatijim periodom u povijesti hrvatskoga kazališta.

SMRT MILORADA MEDINIJA. 20. rujna umro je u Dubrovniku dr. Milorad Medini. čovjek iz generacije, koja je završila narodni preporod u Dalmaciji. Medini se rodio 13. travnja 1874. u Dubrovniku. Studirao je filozofiju u Beču, a zatim službovao kao profesor u različnim mjestima. Bio je neko vrijeme urednikom »Crvene Hrvatske« i narodnim zastupnikom. Dobar poznavalac stare dubrovačke i dalmatinske književnosti. Matica Hrvatska izdala mu je 1902. prvi dio »Povijesti hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku«. Drugi dio nažalost ni nakon tri desetljeća nije izišao.

SMRT AUGUSTA MUSIĆA. 26. srpnja umro je u Zagrebu August Musić. jedan od najboljih hrvatskih klasičnih filologa. Musić se rodio 3. kolovoza 1856. u Krki (Kraska). Gimnazija: Novo Mesto. Sveučilište: Zagreb. zatim specijalne studije u Leipzigu i Ateni. Srednjoškolski, zatim sveučilišni profesor u Zagrebu.

Umirovljen 1924. Preveo Herodotovu povijest, bavio se specijalno sintaksom hrvatskoga jezika. Najveće mu je i najznačajnije djelo »Povijest grčke književnosti« u dva sveska (u izd. Matice Hrvatske. I. 1893., II. 1910.). Musićevi znanstveni rezultati iz materijalnog i duhovnog života starih Grka znatni su i za svjetsku nauku.

PETNAESTGODIŠNJICA OGRIZOVIĆEVE SMRTI. 25. kolovoza navršilo se petnaest godina od smrti Milana Ogrizovića. Rodio se u Senju 11. veljače 1877. Kao osmogimnazijalac uređivao je novine »Hrvat«. Svršio filozofiju i službovao u Zagrebu. Narodni zastupnik. Lektor za hrvatski jezik u kazalištu i t. d. Drame: Dah. Tetralogija »Godina ljubavi«, »Svijet«. S Milčinovićem: »Prokletstvo«. Mnogo manjih, manje značajnih i prigodnih stvari. Dalje »Banović Strahinja«, »Car Dukljanin«, »Objavljenje«, »Smrt Smail-age Čengića«, »Nepoznat«, »Vučina«. Pisao je i librete. Izdao je vrlo poznate »Hrvatske pripovjedače«. Zbirka pripovijesti »Tajna vrata«.

SMRT IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ. Dne 21. rujna umrla je u Zagrebu najbolja hrvatska omladinska književnica Ivana Brlić-Mažuranić, koja je bila poznata u stranome svijetu po nazivu »Hrvatski Andersen«. Otac Vladimir. Rodila se u Osijeku 1874. Podigla je dječju literaturu do klasičnosti. Zanimljivo je, da je postala poznatom nakon Matoševe kritike. Djela: »Voljani i Nevoljani«, »Škola i Praznici«, »Slike«, »Čudnovate zgode šegrta Hlapića« (dva izdanja). »Priče iz davnine« (prevedene na mnoge jezike), »Knjiga omladini«, »Radosna majka — dobra pjestinja«. Posljednje joj je djelo omladinski roman »Jaša Dalmatin« (1938.).

MAX REINHARDT — AMERIČKI DRŽAVLJANIN. Poznati njemački režiser Max Reinhardt, koji je kao nearijevac morao napustiti Njemačku, režira sada u Los Angelesu Goetheova »Fausta«. Reinhardt je primio američko državljanstvo.

ALMANAH DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNICA. Lani osnovano DHK-ca u Zagrebu sprema književni Almanah. Društvo je lani počelo i s izdavanjem svojih edicija i izdalo dosad roman Zdenke Jušić-Seunik »Svojim putem«.

1000 IZVEDABA »CAVALLERIE RUSTICANE« U JEDNOJ SEZONI! Na pariskim operama doživjela je poznata Mascagnijeva opera »Cavalleria rusticana« sezone 1937./38. tisuću repriza. To je i u Parizu rekordan uspjeh jedne opere.

DR. MIRKO JELUŠIĆ ODSTUPIO. Kratko vrijeme nakon Anschlussa bio je imenovan intendantom bečkog Burgtheatra dr. Mirko Jelušić, poznati autor »Caesara«, »Hanibala« i t. d., podrijetlom Hrvat. Početkom mjeseca rujna dr. Jelušić podnio je ostavku na časti, prema vlastitoj želji.

ZNANSTVENI MATERIJAL PAPANJINOVE EKSPEDICIJE. Početkom mjeseca rujna zaključila je posebna ruska znanstvena komisija, da se izda sav znanstveni materijal, što ga je skupila Papanjinova ekspedicija. Materijal će obuhvaćati četiri knjige, ali jedinstveno djelo, koje će sadržavati i mnogobrojne fotografije i karte.

»BEETHOVEN — KAKO JE ŽIVIO I RADIO« naslov je knjizi A. Macháta, koja je izišla u Beču (»Beethoven — jak žil a tvořil«, Lidova knihovna, Wien V., 8°, 43 str.), a obrađuje Beethovenov život i način rada za vrijeme t. zv. bečkih godina. Djelo je pisano u kratkim poglavljima s karakterističnim epizodama. Autor se pokazao dobrim poznavaocem literature o Beethovenu, što ju je upotrijebio.

NOVA KNJIGA IVANA MARTINOVA. Mladi bugarski književnik Ivan Martinov izdao je novi svezak svojih novela pod naslovom »Stoka bez kupuvači« (Roba bez kupaca«), Sofija, 1938., str. 92. Martinov, radikalno-socijalno obilježeni književnik, objelodanio je 1933. g. sličnu knjižicu pod naslovom »Front«. Novele su pomalo neizrađene, ali iz njih izbija talentiranost.

NOVA DJELA O A. S. PUŠKINU. U državnoj nakladi SSSR izići će novo djelo o Puškinovu stilu od V. V. Vinogradova, autora djela »Jazyk Puškina«. Djelo će obraditi značenje, što ga Puškinov stil ima za razvoj ruskoga književnog jezika uopće, a pripovjedačke proze napose.

U tisku se nalazi četvrti svezak kolekcije »Vremenik Puškinskoj komissii«, posvećen dvjema temama: historijskim djelima i historijskim nazorima Puškina kao i Puškinovu odnosu prema zapadnoevropskim književnostima. Od posljednjoj temi posvećenih studija treba spomenuti »Engleski proletarijat u prikazu Puškina« (N. Kozmin), »Puškinov rad na povijesti francuske revolucije« (J. Jasinskij) i D. Jakubovića: »Kapetanova kći« i roman Waltera Scotta«.

DESETGODIŠNJICA SMRTI LEOŠA JANAČEKA. Dne 12. kolovoza navršilo se deset godina od smrti slavnoga češkog kompozitora Leoša Janačeka. Istakao se kao zborni skladatelj, priređivač narodnih pjesama za glasovir, a najveću je slavu postigao operama (Zapisci iz Mrtvog doma, Jenufa, Katja Kabanova, Izleti gospodina Brencia na mjesec i t. d.). Janaček se rodio u Moravskoj 3. srpnja 1854.

NJEMAČKI ROMAN O HRVATSKOM OTOKU. U izdanju Paul Zsolnay Verlag-a (Berlin-Wien-Leipzig) izašao je nedavno roman Elizabete Krauss-Kassegg »Theater der Götter, ein Roman von Sonne und Liebe auf der Insel Lopud«. Radnja romana odigrava se na malom otoku kraj Dubrovnika Lopudu, koji je u zadnje vrijeme postao omiljeno turističko mjesto.

(m)

FRANCUSKO PODRIJETLO ENGLESKE HIMNE. Povodom boravka engleskoga kraljevskog para u Francuskoj izašlo je u štampi više zanimljivih članaka o francuskom podrijetlu današnje engleske himne »God save the King«. Tako je list »Paris Midi« donio članak Mme D'Orliac, u kojem se iznosi, kako je današnja engleska kraljevska himna za vrijeme Ljudevita XIV. bila pjesma iz Saint-Cyra. Prema

»Paris Midi-u« ta je pjesma i nastala u to vrijeme. Na ove navode osvrnuo se list francuskih rojalista »L'Action française«, koji u broju od 28. srpnja ispravlja i upotpunjuje članak »Paris Midi-a«. »L'Action française« ne dovodi u sumnju činjenicu, da se 19. svibnja 1691. spomenuta pjesma zaista pjevala u Saint-Cyru, ali iznosi, da je ta pjesma znatno starija, te da je već prije toga bila ratna pjesma anžuvinskih vojvoda. Kad je pak Henrik Plantagenet došao na englesko prijestolje, sačuvao je i donio u Englesku ovu pjesmu. Zadovoljio se je samo s time, da je početni stih »Dieu sauve le duc« promijenio u »Dieu sauve le roi«. Tako je ova francuska pjesma postala engleska kraljevska himna. Sve do god. 1714., t. j. do dolaska hanoveranske dinastije, engleska se himna pjevala na francuskom jeziku. Tada je prevedena na engleski, pa je »God save the King« tako i danas engleska himna. (m)

SPOMEN NA LA FONTAINE-A. Povedena je akcija, da se rodna kuća La Fontaine-a u Château-Thierryu restaurira i uredi tako, da bude dostojan spomen na slavnoga pisca. U tu je svrhu osnovano Društvo prijatelja La Fontaine-a (Sociéte des Amis de La Fontaine) na čelu s M. Lambin-om, narodnim zastupnikom Aisne-a. (m)

KNJIGA O LEGIJI STRANACA. Veliko zanimanje izazvala je knjiga, koju je na književno tržište nedavno pustila poznata izdavačka knjižara »Arthème-Fayard. To je knjiga »Je suis Légionnaire«, u kojoj mladi Jean Martin priča svoje vlastite uspomene i doživljaje. Mirno i uvjerljivo, bez ikakve romantike, prikazuje Jean Martin svoj petogodišnji boravak u Legiji stranaca u Maroku, a naročito borbe oko pacifikacije Atlasa. Predgovor je napisao general Rollet, inspektor Legije stranaca, koji ističe objektivnost Martinovih navoda. (m)

GLASOVITI RUSI HRVATSKOG — PODRIJETLA. Ruski emigrantski književnik prof. Sergije Štejn objavljuje u dubrovačkom tjedniku »Narodna Svijest« (broj od 3. kolovoza (o. god.) zanimljive uspomene na dvojicu poznatih Rusa, koji su bili podrijetlom Hrvati i koji su se svojim podrijetlom i ponosili.

Prvi je glasoviti ruski glumac Vasilij Lučić Pantelejmonović-Dalmatov, tvorac ruskog junačkog repertoira, režiser i prvak Carskog Aleksandrinskog Teatra u Petrogradu. Otac Vasilija Pantelejmonovića bio je Hrvat iz Dubrovnika, pomorski kapetan, koji se 40-tih godina prošloga stoljeća sa svojom obitelji naselio u Odesi. Zvao se prezimenom Lučić, a prof. Štejn iznosi, da je Vasilij Pantelejmonović pripovijedao, kako mu je otac govorio, »da smo mi povezani rodbinskim vezama s poznatim piscem Hanibalom Lučićem«. Sin kapetana Lučića Vasilij posve se uživio u ruskoj sredini, a kad je stupio u kazalište, uzeo je ime Dalmatov, na uspomenu svoga podrijetla iz Dalmacije. To je sam Vasilij svršetkom 90-tih godina pripovijedao Štejnu. Kazao mu je, da njegovi daljni rođaci i sada još stanuju u Dubrovniku. Zaista u Dubrovniku i okolici i sada ima obitelji Lučića, pa bi zanimljivo bilo znati, da li su ovi u vezi s ruskim Lučićima. Zanimljivije bi još bilo kada bismo doznali, koliko ima istine u rodbinskim vezama ovih ruskih Lučića i našega pjesnika Hvaranina Hanibala Lučića.

Drugi Rus, o kojemu Štejn govori, jest Kornelij Vasiljević-Lučić, sin spomenutog Dalmatova. Štejn ga je upoznao kao slušača fakulteta istočnih jezika. Kornelij Lučić ušao je kasnije u diplomatsku službu i jedno je vrijeme zauzimao odgovorno i važno mjesto ruskog konzula u Šangaju. »Moja je mašta vidjeti jednom domovinu, moga djeda — daleki Dubrovnik...«, govorio je Štejnu Kornelij Lučić. Da li mu se ta želja ispunila, ne znamo, zaključuje Štejn svoj članak »Znameniti ruski glumac i ruski diplomata — Dubrovčanin«.

Navodima Štejna možemo pridodati, da je Dalmatov (1852.—1912.) bio dobro poznat u predratnoj Srbiji. Imenovan je bio i počasnim redateljem Narodnog Pozorišta u Beogradu. Pod kraj svibnja god. 1903. došao je u Beograd, gdje je na poziv Nar. Pozorišta imao gostovati u više uloga (Svengali, Marmeladov, Kin, Korado i dr.). Do gostovanja nije došlo, jer su to omeli poznati događaji g. 1903.

U Stanojevićevoj Narodnoj Enciklopediji SHS (I. 469) spominje se Dalmatov. I on je, dakako, proglašen Srbinom. Tu naime čitamo: »Po rođenju je Srbin iz Dalmacije (otuda Dalmatov)«. (m)

DJELA HISTORIČARA LOISY-A NA INDEXU. Kongregacija Sv. Oficija u Rimu stavila je na Index sva djela francuskog historičara religija Alfreda Loisy-a. On je inače od god. 1881. do 1893. bio profesor Katoličkog Instituta u Parizu, a ta mu je stolica oduzeta radi modernističkog stava u eksegezi i istraživanju podrijetla kršćanstva. (m)

NOVO TUMAČENJE POJMOVA »BIJELA« I »CRVENA« HRVATSKA. U dubrovačkom kulturno-političkom polumjesečniku »Hrvatski Jug« dr. Martin Malnerić u vezi sa Sokačevom hipotezom o značenju imena Bijela i Crvena Hrvatska iznosi još jednu hipotezu, odnosno mogućnost tumačenja. Po Malneriću smisao riječi »crven« u vezi sa zemljom tumače nekoji Poljaci kao pojam za zemlju, koja treba da plaća Bizantu »czerwony (złoty)« dukat, t. j. tribut. »Bijela Rusija«, odnosno »Bijela Poljska« to nije trebala plaćati. Malnerić to primjenjuje i na nas. (m)

IZDANJE CJELOKUPNIH DJELA PALESTRINE. Pod uredništvom Maestra Casimiri-ja, specijaliste za staru polifoniju, priprema se kritičko izdanje svih djela Giovanna Pierluigi-a Palestrine, slavnog kompozitora religiozne muzike XVI. stoljeća. Palestrinina djela obuhvatat će 24 knjige. (m)

LÉON DAUDET, ČLAN ŠPANJOLSKE UMJETNIČKE AKADEMIJE. Španjolska umjetnička akademija imenovala je za svoga člana-dopisnika francuskog književnika, Léona Daudeta, sina slavnoga Alfohnsa Daudeta uz Charlesa Maurras-a — najvažnijeg ideologa i prvaka rojalističkog pokreta »L'Action Fran-

çaise«. Imenovanje ima političku pozadinu, premda inače Léon Daudet po svojim literarnim kvalitetima zaslužuje to odlikovanje. (m)

»NOVA SVETA ALIJANSA« EMILA LUDWIGA. U izdanju N. R. F. izašao je francuski prijevod novoga političkog djela Emila Ludwiga »Nova Sveta Alijansa« (Nouvelle Sainte-Alliance). Ludwig poput Guglielma Ferrera — kojega Léon Daudet naziva »Talijanskim Ludwigom« (oba su Židovi i emigranti u Švajcarskoj) — rješenje sadašnjih međunarodnih teškoća nalazi u stvaranju i postojanju »nove svete alijanse«, i to »između triju demokracija«: Engleske, Francuske i Sjedinjenih Država Amerike. (m)

OTKRIVENO DJELO TINTORETTA. U katoličkoj župnoj crkvi rumunjskog sela Vardomb stručna je komisija ustanovila, da slika »Zadnja večera« potiče od kista Tintoretta, što inače dosad nije bilo poznato. Slika »Zadnja večera« je za vrijeme Josipa II. postavljena na oltar ove rumunjske crkve. (m)

200-GODIŠNJICA ŠVEDSKE AKADEMIJE NAUKA bit će doskora svečano proslavljena u čitavoj Švedskoj. Akademiju je osnovao poznati prirodoslovac Karl Linne, pa će biti naročita proslava u njegovu rodnom mjestu, Upsali i u Hamaru, gdje se nalaze Linneovi muzeji. (m)

NOVE TALIJANSKE OPERE. Za vrijeme ljetne operne sezone u San Remu prikazana su tri nova talijanska operna djela: »Amalija na plesu«, komična opera 25-godišnjeg kompozitora Karla Menottia; opera »Taomina« od Muleja, koja je drugi dio njegova sicilijanskog triptihona i Luigia Menegazzoli-ja opera »Fiordi«, koja ima sinfonički karakter. (m)

JUBILEJ JANA MATEJKA. U Poljskoj je svečano proslavljena stota godišnjica rođenja Jana Matejka, jednoga od najvećih poljskih slikara, koji je naročito poznat po velikim kompozicijama iz poljske nacionalne prošlosti. Naša Strossmayerova galerija slika u Zagrebu ima jednu takvu veoma vrijednu Matejkovu sliku iz god. 1875.; prikazuje »Smrt poljskog kralja Przemyslava«. (m)

NOVA KOMEDIJA BERNARDA SHAWA. U pariskom kazalištu »Théâtre de l'Oeuvre« po prvi put je prikazana nova komedija Bernarda Shawa »Milijunašica« (The Millionairess). Engleska je javnost očekivala premijeru u Engleskoj, ali je po želji Shawa »Milijunašica« prvi put prikazana u Parizu, i to u originalu i u izvedbi i nama poznate kazališne trupe »English Players«. (m)

GUNDULIĆEV BROJ H. R.

Idući broj »Hrvatske Revije« ne će izaći 1. listopada, nego će se br. 11. i 12. spojiti u veliki svezak, posvećen uspomeni hrvatskoga pjesnika Ivana Gundulića, a izaći će u prosincu.

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač odgovorni urednik: Dr. Mile Starčević, Zagreb, Đorđićeva 8a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb Matičina ul. 2., telef. 8382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Ruski arhiv. — Sokolska prosveta — Srpski književni glasnik. — Studentske novine. — Umetnički pregled.

Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.

Cetinje: Zapisi.

Chicago: Jugoslavenski glasnik.

Dubrovnik: Hrvatska Dubrava.

Fiume: Termini.

Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.

Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sodobnost.

Nitra: Nezávislosť. — Slovenská brázda.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.

Praha: Československo-jihoslovanská revue — Prager Presse. — Slavia. — Slovanský přehled.

Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.

Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Izkustvo i kritika. — Obzor. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Stožer. — Straž. — Zlatorog.

Split: Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.

Sušak: Mornar.

Vilna: Kalosъse.

Visoko: Franjevački vijesnik.

Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Glasnik heraldike. — Grafička revija. — Hrvatska danica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Internacionalne književne novosti. — Književni horizonti. — Luč. — Mlada hrvatska. — Napredak. — Narodna starina. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Priroda. — Savremeni hrvatski medicinar. — Savremenik. — 7 dana. — Sklad. — Zlatno klasje. — Teozofija. — Vegetarizam. — Život.